

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Т. В. Турбар

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол №
від

Запоріжжя
2021

УДК : 378.013(075.8)
Т 864

Турбар Т.В. Педагогіка і психологія вищої школи: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Соціальна робота» освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка». Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 130 с.

У навчальному посібнику для магістрів розкрито загальні основи педагогіки та психології вищої школи, питання дидактики, теорії виховання у закладах вищої освіти та психологічні основи формування знань, умінь та навичок студентів. Висвітлені особливості розвитку вищої освіти в сучасних умовах. Значну увагу приділено формуванню професійної компетентності викладача вищої школи, формуванню студентського колективу та організації освітнього процесу в сучасному закладі вищої освіти.

Посібник призначений для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Соціальна робота» освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка».

Рецензент

І.В. Козич, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності

Відповідальний за випуск

О.І. Іваницький, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ	
Тема 1. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукових знань і навчальний предмет.....	5
Тема 2. Система вищої освіти в Україні та за кордоном.....	18
Тема 3. Основи дидактики вищої школи.....	19
Тема 4. Дидактичні методи та форми навчання у вищій школі.....	43
Тема 5. Педагогічний контроль у вищій школі.....	55
Тема 6. Сучасні педагогічні технології в системі вищої освіти.....	64
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСТВА	
Тема 7. Студент як об'єкт і суб'єкт педагогічної діяльності.....	72
Тема 8. Технологія виховного процесу у закладі вищої освіти.....	80
Тема 9. Викладач закладу вищої освіти як організатор освітнього процесу....	91
Тема 10. Етика та психологія педагогічної діяльності викладача вищої школи..	104
Перелік контрольних запитань.....	113
Рекомендована література.....	114
Використана література	117
Термінологічний словник.....	118

ВСТУП

Прогресивні зміни, що на сьогодні спостерігаються в системі вищої освіти свідчать про необхідність підготовки конкурентоспроможних, професійно мобільних, здатних до самовдосконалення викладів вищої школи, які відіграють вагомую роль у формуванні громадян нового суспільства. Відповідно до цього головне очікування викладача та студентів – опанування базовими навичками педагогічної діяльності у вищій школі, визначення його ролі в системі підвищення якості освіти та входження України до європейського простору вищої освіти. Вищезазначене свідчить про актуальність викладання навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» у сучасному закладі вищої освіти.

Навчальна дисципліна «Педагогіка та психологія вищої школи» входить до обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка» та у відповідності до навчального плану відноситься до циклу професійної підготовки.

В період вивчення курсу здобувачі вищої освіти будуть вивчати особливості організації освітнього процесу у сучасному закладі вищої освіти, ознайомляться з процесами реформування вищої освіти в Україні та вимогами до викладача ЗВО. Під час викладання курсу передбачено проведення циклу лекцій, присвячених розгляду методологічних основ педагогіки та психології вищої школи, особливостей розбудови сучасної системи вищої освіти, дидактики вищої школи XXI століття, інноваційних технологій, форм та методів викладання, питань забезпечення якості освіти та контролю за рівнем навчальних досягнень студентів, технологій виховного процесу у ЗВО, особистості сучасного студента, мотивації навчання, особливостей діяльності викладача та його професіогенезу.

Метою викладання навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» є забезпечення готовності студентів магістратури до професійної діяльності через формування системних знань щодо закономірностей та педагогічних характеристик системи вищої освіти, її структури та змісту, методологічних, психолого-педагогічних та методичних основ організації навчально-виховного процесу у вищій школі, науково-дослідної роботи у закладах вищої освіти; загальної та педагогічної культури викладача закладу вищої освіти.

Основними **завданнями** викладання дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» є:

- формування глибоких і міцних знань з теоретико-методологічних та методичних основ педагогіки та психології вищої школи;
- розкриття сутності й закономірностей освітнього процесу у вищій школі;
- інтеграція та систематизація набутих у процесі професійного навчання знань про психолого-педагогічні передумови підвищення якості вищої освіти;
- формування професійного мислення магістрантів, набуття ними досвіду творчого використання психолого-педагогічних знань для вирішення

конкретних завдань навчально-професійної та майбутньої науково-педагогічної діяльності;

– сприяння професійному самовизначенню та набуттю магістрантами професійно-педагогічної ідентичності через усвідомлення закономірностей організації фахової діяльності педагога вищої школи.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

Знати:

– зміст базових понять і категорій дисципліни: *педагогіка та психологія освіти, розвиток, навчання, освіта, самоосвіта, дидактика, форми та методи навчання, виховання, самовиховання, виховний процес, методи психолого-педагогічних досліджень, професійна підготовка, педагогічна система, педагогічний процес, педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, етика та психологія педагогічної діяльності.*

– теоретико-методологічні основи педагогіки вищої школи;

– основні закономірності, види, форми, принципи і методи організації освітнього процесу у закладі вищої освіти;

– сучасну систему вищої освіти України та напрями розбудови національної вищої школи на сучасному етапі, законодавство України про педагогічну діяльність;

– дидактичні основи освітнього процесу у вищій школі, основні педагогічні технології;

– зміст і механізми професійного становлення особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою;

– психологічні аспекти особистості та діяльності викладача вищої школи.

Уміти:

– розкривати зміст основних понять і концептуальних положень дисципліни;

– застосовувати новітні й традиційні технології навчання та виховання в процесі здійснення педагогічної діяльності в закладах вищої освіти;

– організовувати позитивне професійне спілкування зі студентами на основі безконфліктної взаємодії;

– проводити психолого-педагогічні дослідження та запроваджувати їх результати в практичну викладацьку діяльність.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка» студенти повинні досягти таких **результатів навчання (компетентностей)**:

– здатність до критичного мислення, аналізу та синтезу;

– здатність удосконалювати й розвивати професійний, інтелектуальний і культурний рівні;

– здатність генерувати нові ідеї й нестандартні підходи до їх реалізації (креативність);

– здатність налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти;

– здатність управляти різнобічною комунікацією;

– здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві;

– здатність до викладацької діяльності в освітніх закладах з використанням науково-обґрунтованих соціально-педагогічних технологій;

– уміння проектувати та реалізовувати в практиці викладання нового навчального змісту, технологій та конкретних методик відповідно вимог сучасності;

– уміння аналізувати навчальні плани, розробляти навчальні програми дисциплін соціально-педагогічного циклу, розробляти тести та ситуаційні задачі, проводити різні види лекцій, використовувати ефективні форми та методи навчання на семінарських та практичних заняттях соціально-педагогічного спрямування, організувати різні види самостійної роботи студентів, організувати різні форми позанавчальної діяльності зі студентами.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Тема 1. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукових знань і навчальний предмет

Мета вивчення теми: засвоєння теоретичних основ педагогіки та психології вищої школи, формування уявлення про педагогічний процес у сучасному закладі вищої освіти, ознайомлення з особливостями проведення психолого-педагогічних досліджень.

Ключові терміни: педагогіка вищої школи, психологія вищої школи, вища освіта, заклад вищої освіти, здобувач вищої освіти, психолого-педагогічне дослідження, методи психолого-педагогічного дослідження, педагогічний процес.

План

- 1.1. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукових знань, основні категорії та поняття.
- 1.2. Система психолого-педагогічних наук.
- 1.3. Поняття, структура та завдання педагогічного процесу у закладі вищої освіти.
- 1.4. Об'єкт і предмет, емпіричний і теоретичний рівні досліджень у педагогіці та психології вищої школи.
- 1.5. Етапи й основні методологічні характеристики наукових досліджень.
- 1.6. Методи психолого-педагогічних досліджень

1.1. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукових знань, основні категорії та поняття

Педагогіка та психологія вищої школи вивчає закони і закономірності управління педагогічним процесом у ЗВО. Освітній процес у ЗВО суттєво відрізняється від шкільного орієнтацією на оволодіння методами самостійної навчальної та науково-дослідної діяльності, переходом освіти в самоосвіту, а також самостійної регуляції студентами своєї поведінки та наявності системи ціннісних відносин, що вже склались.

Для розуміння сутності педагогіки та психології вищої школи важливим є усвідомлення змісту понять «вища освіта», «заклад вищої освіти» та «здобувачі вищої освіти».

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною

кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Не дивлячись на те, що педагогіка та психологія вищої школи виступає як комплексна наукова дисципліна, кожна з цих наук має свій предмет дослідження та вирішує специфічні завдання.

Педагогіка вищої школи – галузь педагогічної науки, яка вивчає педагогічні закономірності й засоби організації та здійснення освітнього процесу (самоосвіти), навчання, виховання (самовиховання), розвитку (саморозвитку) і професійної підготовки студентів (слухачів) до певного виду діяльності й суспільного життя.

Метою педагогіки вищої школи є дослідження закономірностей розвитку освіти, навчання і виховання студентської молоді, її наукової і професійної підготовки відповідно до вимог суспільства і розробка на цій основі шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованих фахівців.

Об'єктом педагогіки вищої школи є *система вищої освіти і педагогічні процеси в ній*.

Предмет педагогіки вищої школи включає:

- визначення наукових принципів управління та керівництва ЗВО, освітнім процесом у них;
- особистість науково-педагогічного працівників, їх педагогічну діяльність та професійну підготовку;
- педагогічні закономірності формування та розвитку особистості студента;
- педагогічні особливості взаємодії студентів та науково-педагогічних працівників у педагогічному процесі;
- процес вищої освіти та самоосвіти;
- форми, методи і педагогічні технології навчання у ЗВО;
- виховання і самовиховання студентів.

Психологія вищої школи – галузь психологічної науки, що вивчає індивідуально-особистісні, а також соціально-психологічні явища, породжені умовами ЗВО.

Об'єкт психології вищої школи – соціальні суб'єкти, їх діяльність, зв'язки та відношення.

Предметом психології вищої школи виступають:

- психологічна структура навчальної діяльності;

- формування пізнавальних процесів студентів (сприйняття, мислення, уваги тощо), професійних здібностей, рис особистості, умінь і навичок;
- вікові психічні та психофізіологічні особливості, а також диференційно-психологічні характеристики студентів, які слід враховувати в процесі навчання й виховання та методи їх діагностики;
- психологічні аспекти педагогічного спілкування соціально-психологічні закономірності формування студентського та викладацького колективу;

Психологія вищої школи покликана забезпечити реалізацію таких функцій:

- теоретико-пізнавальної
- прогностичної
- прикладної
- контрольної
- синтезуючої

Категоріальний апарат педагогіки та психології вищої школи складають основні терміни й поняття, з'ясування сутності яких дозволить засвоїти сутність і специфіку цієї навчальної дисципліни. Категоріальний апарат педагогіки та психології вищої школи представлений чотирма групами понять:

Методологічні педагогічні категорії

- педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, педагогічний принцип

Процесуальні педагогічні категорії

- виховання, навчання, освіта, розвиток, формування особистості, навчально-виховний процес, навчальний і виховний процес

Суттєві педагогічні категорії

- мета, завдання і зміст навчання та виховання, професіограма викладача, прогнозування наслідків педагогічного впливу, планування навчальної роботи, управління освітнім процесом

Психологічні категорії

- професійна спрямованість, професійна соціалізація, професійна ідентичність, Я-концепція студента, професійно-педагогічне спілкування, студентська академічна група, професіоналізм, адаптація, професійна готовність

Рис 1.1. Категоріальний апарат педагогіки та психології вищої школи

1.2. Система психолого-педагогічних наук

Педагогіка вищої школи тісно пов'язана з іншими науками, об'єктом вивчення яких є людина. Найближче до педагогіки вищої школи стоять такі науки, як:

- ✓ філософія
- ✓ психологія

- ✓ фізіологія і анатомія людини
- ✓ дефектологія
- ✓ культурологія
- ✓ соціологія
- ✓ історія
- ✓ логіка
- ✓ кібернетика
- ✓ медицина тощо.

Філософія як одна із стародавніх галузей людського знання та духовної культури допомагає педагогіці визначити мету виховання, правильно враховувати дію загальних закономірностей людського буття і мислення, забезпечує оперативною інформацією про зміни в науці і суспільстві, корегуючи спрямованість виховання.

Психологія, зокрема психологія вищої школи, яка у свою чергу базується на здобутках педагогічної, вікової, соціальної, організаційної психології, психології особистості вивчає закономірності розвитку психіки людини, допомагає усвідомлювати й характеризувати психологічні аспекти педагогічного процесу у ВНЗ, своєчасно й ефективно визначати властиві йому зв'язки та механізми. Особливості кожної особистості залежать перш за все від особливостей психіки людини, тобто його внутрішнього світу, котрий складається із психічних процесів, якостей, станів та утворень. Усі вони є надбанням як педагога, так і студента/слухача, виявляються та впливають на хід педагогічного процесу у ВНЗ.

Анатомія і фізіологія людини складають базу для розуміння біологічної суті людини – розвитку вищої нервової діяльності, першої і другої сигнальних систем, розвиток і функціонування органів чуття, опорно-рухового апарату, серцево-судинної і дихальної систем. Біологічні фактори, зокрема спадковість, відіграють важливу роль, адже людина народжується з певними задатками, які значною мірою передаються від попередніх поколінь. Проте важливо також не тільки зрозуміти, а й усвідомити провідну роль у формуванні особистості соціального середовища, виховання та суспільно-трудова діяльності людини.

Економічні науки дають можливість врахувати закономірності розвитку виробничих відносин, уявляти економічні процеси, в умовах яких відбувається навчання й виховання студентів.

Етнологія допомагає педагогіці враховувати національні особливості людей, які завжди є представниками певних етнічних груп.

Педагогіка вищої школи тісно стикається із соціологією, вивчаючи такі системи суспільства, як сім'я, трудові колективи, формальні та неформальні групи, юнацька субкультура тощо, використовуючи фактичний матеріал для раціональної організації навчання й виховання. Використання досліджень кібернетики дає можливість сконструювати і застосувати в педагогічному процесі навчальні та контрольні машини.

Як одна із галузей психологічних знань, психологія вищої школи має тісні зв'язки з іншими галузями психологічної науки, а саме із: загальною, віковою і

педагогічною психологією, соціальною психологією, психологією праці; історією психології, диференційною психологією, психофізіологією, анатомією, фізіологією людини; філософією, соціологією, історією вищої освіти; педагогікою вищої школи, методиками викладання у виші.

1.3. Поняття, структура та завдання педагогічного процесу у ЗВО.

Реалізація поставленої мети і розв'язання завдань вищої освіти відбувається у закладі вищої освіти через педагогічний процес, організований відповідним чином.

За визначенням В.Л. Ортинського, *педагогічний процес у закладі вищої освіти* – це цілеспрямована, мотивована, доцільно організована та змістовно насичена система взаємодії суб'єктів та об'єктів освітнього процесу щодо підготовки студентів до професійної діяльності й суспільного життя.

Педагогічний процес досягає цілісності завдяки органічній єдності навчання, виховання, розвитку та професійної підготовки.

Структурними компонентами системи, в якій здійснюється педагогічний процес є:

- мета і завдання педагогічного процесу
- викладачі та студенти
- зміст (виховання, навчання, розвиток, проф. підготовка)
- організаційна структура
- педагогічна діяльність та її результат

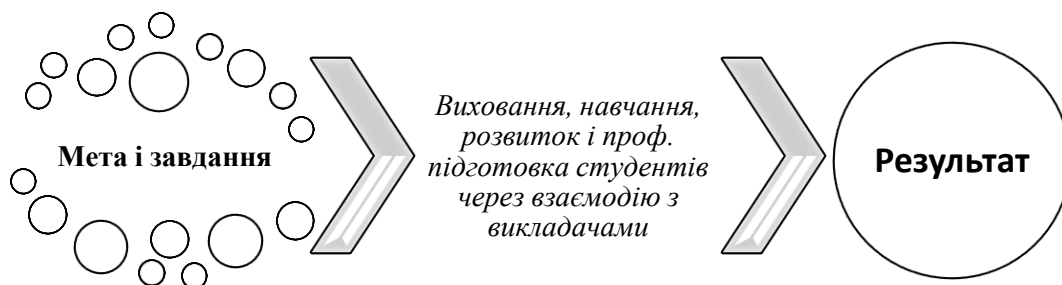

Рис 1.2. Взаємозв'язок між структурними компонентами педагогічного процесу

Компонентами педагогічного процесу є:

- цільовий
- змістовний
- діяльнісний
- результативний

Цільовий компонент містить у собі всю різноманітність мета і завдань педагогічної діяльності: від генеральної мети – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості – до конкретних завдань формування окремих якостей чи їх елементів.

Змістовий компонент відображає сутність того, що реалізується в процесі досягнення як загальної мети, так і кожного окремого завдання.

Діяльнісний компонент передбачає взаємодію викладачів та студентів, їх співробітництво, організацію та управління процесом, маючи на увазі підсумковий результат. У науковій літературі цей компонент ще називають організаційним або організаційно-управлінським.

Результативний компонент процесу відображає ефективність його функціонування, характеризує досягнуті здобутки у відповідності до поставлених завдань.

Серед основних завдань педагогічного процесу у ЗВО слід назвати такі:

- підготовка молоді до суспільно корисної діяльності;
- цілеспрямоване формування особистості громадянина, який має високі моральні й громадянські якості;
- забезпечення оволодіння студентам такої системи професійних ЗУН, які б забезпечили ефективну практичну діяльність у певній галузі;
- забезпечення цілеспрямованого розвитку внутрішнього потенціалу, фізичних в моральних якостей кожного студента.

Завдання педагогічного процесу визначають взаємозалежну і взаємозумовлену діяльність суб'єктів та об'єктів цієї складної системи. *Суб'єкти* педагогічного процесу – ті, хто допомагає студентів оволодівати знаннями, уміннями та навичками, – тобто викладачі. *Об'єкти* педагогічного процесу – ті, хто засвоює досвід, знання, уміння та навички, – тобто студенти. Але за умови наявності у студента своєї мети, своїх способів її досягнення і своїх можливостей, він з об'єкта перетворюється на суб'єкт навчальної діяльності.

Педагогічний процес у ЗВО, маючи у своїй структурі процеси навчання, виховання, освіти, професійної підготовки й розвитку, виступає самостійним явищем, що має свої закономірності.

За І.П. Підласим **закономірностями** педагогічного процесу є такі:

1. *Закономірність динаміки педагогічного процесу.* Рівень кожної наступної зміни залежить від рівня змін на попередніх етапах. Це означає, що педагогічний процес має ступеневий характер, чим вищими є проміжні досягнення, тим вагоміший підсумковий результат.

2. *Закономірність розвитку особистості в педагогічному процесі.* Темпи і досягнутий рівень залежать від: спадковості, виховного і навчального середовища, активності в навчально-виховній діяльності, використовуваних способів і засобів педагогічного впливу.

3. *Закономірність управління педагогічним процесом.* Ефективність педагогічного процесу залежить від: ефективності зворотного зв'язку між вихованцями та педагогами, обсягу, характеру і обґрунтованості керуючих впливів на вихованців.

4. *Закономірність стимулювання.* Продуктивність педагогічного процесу залежить від: від внутрішніх стимулів (мотивів) освітньої діяльності; інтенсивності, характеру і своєчасних зовнішніх (суспільних, педагогічних, моральних та ін.) стимулів.

5. *Закономірності єдності чуттєвого, логічного і практики в педагогічному процесі.* Ефективність педагогічного процесу залежить від: інтенсивності та

якості чуттєвого сприймання, логічного осмислення сприйнятого, практичного використання осмисленого.

6. *Закономірність єдності зовнішньої (педагогічної) і внутрішньої (пізнавальної) діяльності.* Ефективність педагогічного процесу залежить від: якості педагогічної діяльності, якості власної навчально-пізнавальної діяльності самих студентів.

7. *Закономірність обумовленості педагогічного процесу.* Хід і результат освітнього процесу залежить від: потреб суспільства і особистості, можливостей (матеріально-технічних, економічних та ін.) суспільства; умов функціонування процесу (морально-психологічних, санітарно-гігієнічних, естетичних та ін.).

Організація та реалізація педагогічного процесу з метою досягнення максимальної ефективності здійснюється у певній послідовності (рис. 1.3.)

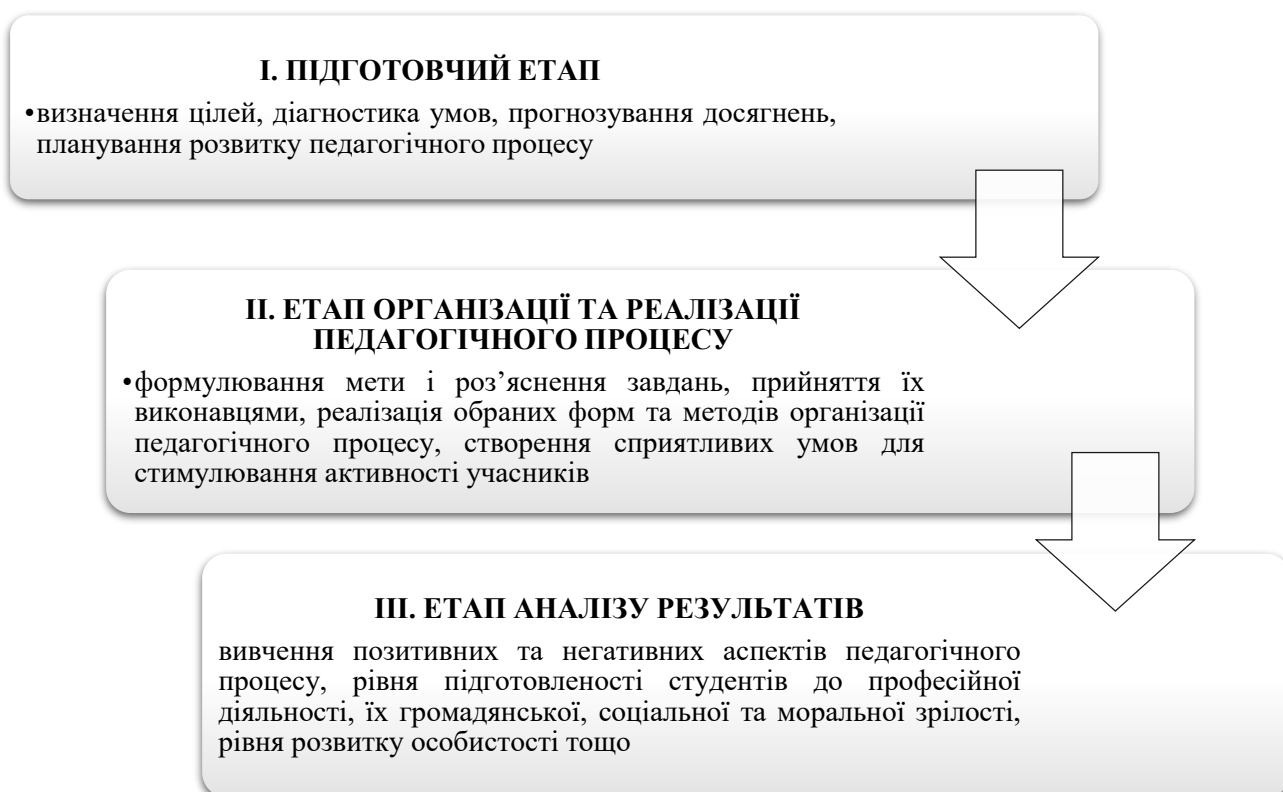

Рис 1.3. Етапи організації педагогічного процесу

1.4. Об'єкт і предмет, емпіричний і теоретичний рівні досліджень у педагогіці та психології вищої школи

Психолого-педагогічне дослідження – це цілеспрямований процес науково-пізнавальної діяльності, мета якого полягає у виявленні, перевірці й використанні у практичній діяльності тих засобів, прийомів та способів, які вдосконалюють освітній процес.

Специфічні вимоги, що висувуються до проведення психолого-педагогічних досліджень:

- 1) потребує особливої уваги, оскільки предметом вивчення є людина;

- 2) прагнення максимальної практичної користі;
- 3) це спільна творчість дослідника та учасників, що передбачає відповідний рівень довіри між ними.

Принципи психолого-педагогічного дослідження

- 1) принцип цілісного вивчення педагогічного явища чи процесу;
- 2) принцип комплексного використання методів дослідження ;
- 3) принцип об'єктивності ;
- 4) принцип єдності вивчення й виховання особистості;
- 5) принцип одночасного вивчення колективу й особистості;
- 6) принцип вивчення явища в зміні, розвитку;
- 7) принцип історизму;
- 8) принцип поєднання наукової сміливості з найбільшою передбачливістю;
- 9) принцип глибинного розгляду досліджуваної проблеми;
- 10) принцип педагогічної ефективності.

Науковий характер і практична значимість психолого-педагогічного дослідження ґрунтується на правильно побудованому методологічному апараті.

Об'єктом психолого-педагогічного дослідження є частина об'єктивної реальності, тобто того, що існує незалежно від нашої волі та свідомості, яку потрібно дослідити. Специфікою об'єкта психолого-педагогічного дослідження є те, що він є процесом або явищем, що породжується певною проблемною ситуацією.

Предметом дослідження зазвичай виступає певна чітко окреслена частина педагогічної реальності, що потребує вивчення.

Мета наукового дослідження є центральним елементом його структури й надзвичайно важливим методологічним інструментом дослідження. Не слід формулювати мету як «Дослідження...», «Вивчення...», оскільки ці слова вказують на засіб досягнення мети, а не на її саму.

Одне з найважливіших місць у дослідженні займає **гіпотеза**, що виступає у вигляді припущення, яке висувається для пояснення явища, що вивчається, його сутності, структури, зв'язків, рушійних сил тощо. Гіпотеза наукового психолого-педагогічного дослідження – це зроблене на основі аналізу наукових джерел, власних умовисновків і спостережень припущення про основні напрями розв'язання наукової проблеми дослідження. Структурно гіпотеза може складатись із передбачення та припущення. За видами розрізняють теоретичні (пояснювальні) та емпіричні (описові) гіпотези.

В основу теоретичних гіпотез покладено наукові закономірності, методологічні положення, логічні судження, аргументовані прогнозування й фундаментальні знання, Емпіричні гіпотези ґрунтуються на результатах попереднього практичного досвіду, що часто набувається методом «проб і помилок».

Завданнями психолого-педагогічного дослідження є проблемні запитання, які потребують розв'язання для досягнення мети дослідження. Їхня кількість повинна бути мінімально достатньою для досягнення мети дослідження; окрім

цього, постановка, формулювання і послідовність викладу завдань дослідження повинна чітко відповідати його темі, об'єкту, предмету, меті та гіпотезі.

Приклад:

Тема: Формування професійної спрямованості майбутнього психолога в умовах ЗВО.

Об'єкт дослідження: Особистісне становлення студента ЗВО як майбутнього психолога.

Предмет дослідження: Особливості генезису професійної спрямованості майбутнього психолога в умовах навчально-професійної діяльності.

Мета роботи: Виявлення психолого-педагогічних умов формування професійної спрямованості студента університету як майбутнього психолога.

Гіпотеза: Формування професійної спрямованості студента як майбутнього психолога залежить від загальних умов організації навчального процесу в університеті, якщо діагностична й психокорекційна робота зі студентами поєднується з оптимізацією взаємин у системі “викладач – студент”.

Провідна ідея дослідження втілена в **загальній гіпотезі**, яка ґрунтується на припущенні, що ефективність формування екологічного світогляду майбутніх учителів можна суттєво підвищити за умови наукового обґрунтування теоретико-методичних основ проблеми дослідження, удосконалення навчально-виховного процесу завдяки реалізації моделі формування екологічного світогляду майбутніх учителів.

1.5. Етапи й основні методологічні характеристики наукових досліджень

Основні етапи психолого-педагогічних досліджень у вищій школі поділяють на:

1 етап. Вивчення стану розробки наукової проблеми. Постановка нової наукової проблеми чи виділення окремого її аспекту. Вибір об'єкта і предмета дослідження.

2 етап. Розробка чи уточнення загальної початкової дослідницької концепції (побудова моделі явища, що цікавить). Висунення гіпотези дослідження.

3 етап: Планування дослідження:

- а) визначення мети й завдань дослідження;
- б) розробка експериментальних планів;
- в) вибір методів і методик дослідження;
- г) визначення математичних методів обробки даних і ін.

4 етап. Збір даних і опис фактів. У теоретичних дослідженнях: пошук і відбір фактів, їх систематизація, опис фактів під новим кутом зору.

5 етап. Обробка даних.

6 етап. Оцінювання результатів перевірки гіпотез, інтерпретація результатів у рамках початкової дослідницької концепції.

7 етап. Співвідношення результатів із існуючими концепціями й науковими теоріями. Формулювання загальних висновків. Оцінювання перспектив подальшої розробки проблеми.

1.6. Методи психолого-педагогічних досліджень

Вирішення сформульованих у дослідженні завдань передбачає використання низки наукових методів.

Метод дослідження (від гр. – шлях дослідження, спосіб пізнання) – нормативний обґрунтований спосіб здійснення наукового дослідження, шлях дослідження, який впливає із загальних теоретичних уявлень про сутність об’єкта, що вивчається.

Методи психолого-педагогічних досліджень переважно більшістю співпадають із традиційними методами дослідження в галузі педагогіки й психології.

На сьогодні розроблено багато підходів до класифікації методів психолого-педагогічних досліджень. Однією з найвідоміших є класифікація Б. Ананьєва, відповідно до якої виділяється чотири групи методів.

Група методів	Приклади
Організаційні методи	порівняльний метод (або метод “поперечного” чи вікового зрізу)
	лонгітюдний метод (або метод “повздовжнього” зрізу);
	комплексний метод (поєднання першого та другого методів)
Емпіричні методи	обсерваційні (спостереження; самоспостереження)
	експеримент (природний; польовий; формуючий)
	психодіагностичні методи (тестування, анкетування, опитування, соціометрія, інтерв’ю, бесіда тощо)
	аналіз процесів і продуктів діяльності
	моделювання
	біографічний метод (аналіз життєвого циклу)
Методи опрацювання даних	методи математико-статистичного аналізу даних (кількісний аналіз);
	методи якісного аналізу
Методи інтерпретації даних	генетичний метод – інтерпретація зібраного матеріалу в характеристиках розвитку (фази, стадії, критичні моменти);
	структурний метод – виявлення “горизонтального” структурного взаємозв’язку (класифікація; типологія)

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сучасний зміст поняття «вища освіта».
2. Розкрийте сутність предмета педагогіки та психології вищої школи.
3. Охарактеризуйте роль педагогіки та психології вищої школи в системі підготовки магістрів.
4. У чому полягає сутність зав’язків педагогіки та психології вищої школи з іншими науками?

5. Які завдання та функції педагогіки та психології вищої школи?
6. Охарактеризуйте взаємозв'язок між структурними компонентами педагогічного процесу.
7. Охарактеризуйте зміст основних закономірностей педагогічного процесу на визначте їх роль у забезпеченні ефективності педагогічної діяльності.
8. У чому полягає різниця між фундаментальними та прикладними психолого-педагогічними дослідженнями?
9. Розкрийте сутність основних принципів психолого-педагогічного дослідження.
10. Охарактеризуйте основні групи методів психолого-педагогічних досліджень.

Завдання для практичного виконання

Скласти картку психолого-педагогічного дослідження з проблем соціальної педагогіки, заповнивши таблицю:

Тема дослідження	
Мета дослідження	
Об'єкт дослідження	
Предмет дослідження	
Гіпотеза дослідження	
Завдання дослідження	

Тестові завдання для самоперевірки

1. До методів емпіричного дослідження належать:
 - а) збір фактичного матеріалу;
 - б) переробка й узагальнення ідей;
 - в) обґрунтування нових проблем;
 - г) пошук нової ідеї.
2. Спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах:
 - а) експеримент;
 - б) спостереження;
 - в) бесіда;
 - г) тестування.
3. Виховання – це:
 - а) цілеспрямований і організований процес формування особистості;
 - б) двосторонній процес взаємообумовленої діяльності викладача та студента;
 - в) процес і результат оволодіння надбаннями людської культури;
 - г) становлення людини, як соціальної істоти.
4. Об'єктом вивчення педагогіки вищої школи є:
 - а) система вищої освіти і педагогічні процеси в ній;

- б) студент;
- в) викладач;
- г) процес навчання в вищій школі.

5. *Функція педагогіки вищої школи, що полягає у впровадженні досягнень педагогічної науки в навчально-виховну практику з метою її удосконалення:*

- а) перетворювальна;
- б) прогностична;
- в) проєктивна;
- г) науково-пізнавальна.

6. *Особистість викладача та студента в їх розвивальній педагогічній взаємодії – це:*

- а) об'єкт психологічної науки;
- б) предмет психології вищої школи;
- в) суб'єкт психології вищої школи;
- г) жодне з перелічених вище.

7. *Особа, яка навчається на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, або особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти:*

- а) студент;
- б) слухач;
- в) здобувач;
- г) ад'юнкт.

8. *Навчання – це...*

- а) процес і результат сприймання індивідуального досвіду;
- б) активність суб'єкта діяльності;
- в) цілеспрямована послідовна передача досвіду іншій людині в спеціально організованих умовах.

9. *Освіта – це...*

- а) процес взаємодії викладача та студента, в результаті якого студент засвоює знання, набуває вміння і навички;
- б) організація та управління викладачем пізнавальною діяльністю студентів, у результаті чого відбувається розвиток і виховання здобувачів вищої освіти;
- в) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, розуму, пам'яті) та досягнення певного рівня освіченості;
- г) факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, закріплені у свідомості людини.

10. *Система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у закладі вищої освіти – це ...*

- а) педагогічна концепція;
- б) педагогічна теорія;
- в) педагогічна ідея;
- г) педагогічна закономірність.

11. Система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу – це ...

- а) педагогічна ідея;*
- б) педагогічна теорія;*
- в) педагогічна закономірність;*
- г) педагогічна концепція.*

12. Активний процес взаємозалежної і взаємозумовленої діяльності суб'єктів та об'єктів навчання й виховання, що становить організовану й цілеспрямовану навчально-виховну діяльність його учасників, їх навчання, виховання, розвиток, а також професійну, моральну і психологічну підготовку до різних видів діяльності – це ...

- а) педагогічний процес;*
- б) навчальний процес;*
- в) освітній процес;*
- г) процес розвитку.*

Тема 2. Система вищої освіти в Україні та за кордоном

Мета вивчення теми: ознайомлення з особливостями сучасної системи вищої освіти в Україні та за кордоном.

Ключові терміни: вища освіта, система вищої освіти, галузь знань, спеціальність, спеціалізація, освітньо-професійна програма, рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти.

План

- 2.1. Поняття вищої освіти, її мета, завдання, структура.
 - 2.2. Рівні та ступені вищої освіти. Типи закладів вищої освіти.
 - 2.3. Принципи побудови системи вищої освіти в Україні та за кордоном.
- . Інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору.

2.1. Поняття вищої освіти, її мета, завдання, структура

В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією із провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законами України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України.

Вища освіта – це рівень освіти, який здобувається особою у закладі вищої освіти в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Система вищої освіти – це сукупність закладів вищої освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, здобуття випускниками освітньо-кваліфікаційних рівнів, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства, наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, є підготовка *освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.*

Однак розмаїття освітніх закладів як таке ще не може слугувати підставою для надання освіті статусу системи.

Систему вищої освіти становлять:

1. Заклади вищої освіти всіх форм власності. У структурі системи вищої освіти виокремлюють:

– *державний* заклад вищої освіти, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади;

– вищі заклади освіти *комунальної* форми власності, засновані місцевими органами влади, що фінансуються з місцевого бюджету і підпорядковані місцевим органам влади;

– заклади вищої освіти *приватної* форми власності, засновані на приватній власності і підпорядковані власникам.

2. Рівні та ступені вищої освіти.

3. Галузі знань і спеціальності. *Галузь знань* – основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка. *Спеціальність* – складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка.

4. Освітні та наукові програми – це система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

5. Стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти. **Стандарт освітньої діяльності** - це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу закладу вищої освіти і наукової установи. **Стандарт вищої освіти** - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;

2) перелік компетентностей випускника;

3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;

4) форми атестації здобувачів вищої освіти;

5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти

6. Органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти.

7. Учасники освітнього процесу.

Нормативно-правові засади діяльності закладів вищої освіти являють собою сукупність чинних нормативно-правових актів, що визначають мету, принципи, завдання, функції діяльності ЗВО, окреслюють їх правовий статус. Освітнє законодавство України складає досить велика кількість нормативних документів, кожен з яких має власні визначені цілі та зміст. Їх поділяють на такі основні групи правових норм:

– норми, спрямовані на організаційне забезпечення освіти;

– норми, що визначають зміст освітнього процесу;

- норми, що визначають права і обов'язки учасників навчальних та трудових відносин;
- норми, що регулюють організаційні відносини в закладі освіти;
- норми, що регулюють відносини матеріального забезпечення учасників освітнього процесу.

2.2. Рівні та ступені вищої освіти. Типи вищих навчальних закладів

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких **рівнях вищої освіти** (рис. 2.1.):

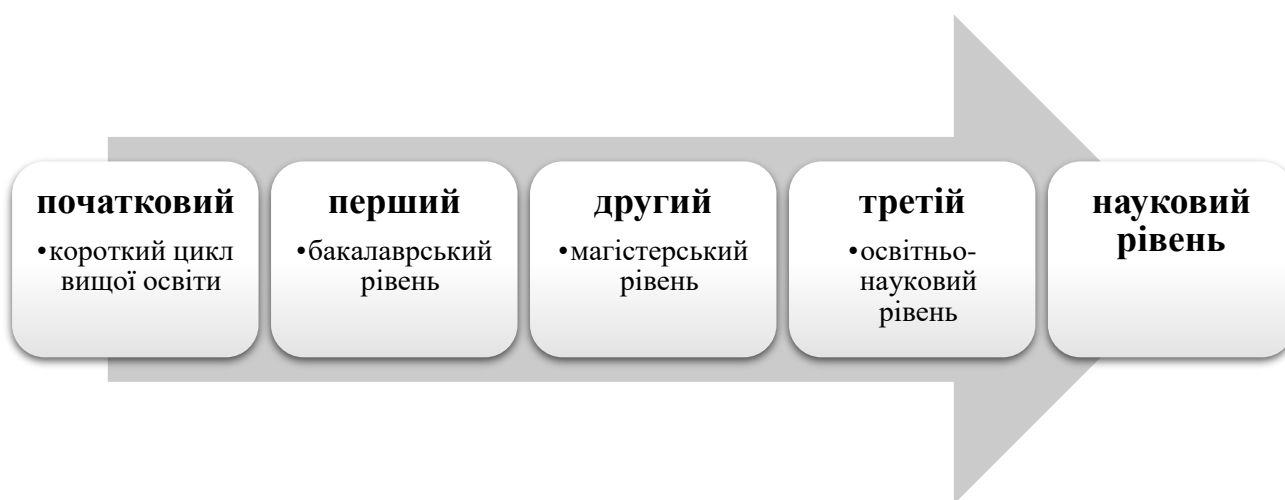

Рис. 2.1. Рівні вищої освіти

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного **ступеня вищої освіти**:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії/доктор мистецтва;
- 5) доктор наук.

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 120-150 кредитів ЄКТС. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні

навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра або молодшого спеціаліста визначається закладом вищої освіти.

Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 300-360 кредитів ЄКТС.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої

теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Основною метою діяльності закладу вищої освіти є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти, підготовка кадрів для потреб України.

Головними завданнями закладу вищої освіти є:

- здійснення освітньої діяльності, яка забезпечує підготовку кадрів відповідних освітнім рівням рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;
- здійснення наукової, науково-технічної, виробничої, інноваційної діяльності, роботи з впровадження досягнень науково-технічного прогресу у відповідну галузь економіки (для університетів, академій, коледжів);
- забезпечення фізичного розвитку особистості шляхом фізичного виховання, фізичної реабілітації та рекреації, здійснення культурно-виховної діяльності;
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку кадрів з вищою освітою;
- здійснення підготовки наукових, науково-педагогічних кадрів та атестація наукових кадрів в університетах та академіях;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;
- забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в дусі гуманізму і поваги до Конституції України та державних символів України; підвищення освітнього й культурного рівня громадян;
- встановлення міжнародних зв'язків та здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури.

В Україні діють заклади вищої освіти таких типів:

1) **університет** – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

2) **академія, інститут** – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) **коледж** – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність. Коледж також має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття профільної середньої, професійної (професійно-технічної) та/або фахової передвищої освіти.

Структура закладу вищої освіти, статус і функції його структурних підрозділів визначаються **статутом** закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи. Структура закладу вищої освіти, що не є бюджетною установою, може визначатися статутом закладу без дотримання вимог цієї статті.

Основними структурними підрозділами закладів вищої освіти (крім коледжів, які не здійснюють підготовку бакалаврів) є **факультети, кафедри, бібліотека**.

Факультет – це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освіти у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

Кафедра – це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

2.3. Принципи побудови системи вищої освіти в Україні та за кордоном

За сучасних умов реформування вищої школи в Україні провідним принципом є **принцип демократизації**.

Основні складові *принципу демократизації*:

- децентралізація;
- регіоналізація в управлінні освітою;
- автономізація навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності;
- поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів;
- оновлення змісту навчання, підвищення його освітніх, розвивальних і виховних функцій;
- удосконалення методів та форм організації навчання;
- розробка й впровадження інновацій у сфері перевірки, оцінки і контролю знань;
- удосконалення педагогічної майстерності педагога;
- утвердження нового педагогічного мислення та демократичних засад навчання.

Необхідно розрізнити кілька ключових *структурних аспектів демократизації освіти*. Це *демократизація управління освітою* – і *демократизація освітнього процесу*.

На рівні управління освітньою галуззю ключові чинники демократизації виражені в таких твердженнях:

- вплив загальноосвітніх тенденцій глобалізації на національну систему освіти;
- вплив демократизації українського суспільства на систему освіти;
- визнання прав усіх етнічних спільнот на збереження і розвиток своєї самобутності і культури в сучасній освіті;
- відповідність підготовки фахівців інтересам перш за все регіону, а вже потім держави;
- деполітизованість сучасної освіти;
- університетська автономія (надання університетам більшої незалежності з боку держави у вирішенні питань);
- вплив приєднання української системи вищої освіти до Болонського процесу на процес демократизації освіти.

Серед тенденцій останнього десятиліття можна виявити низку головних, які найбільш сильно впливають на процеси демократизації освітньої галузі в Україні. Основними з них є:

- 1) отримана можливість навчатись одночасно у кількох вищих навчальних закладах;
- 2) перехід вищих навчальних закладів до ринкових відносин, наявність конкуренції між ними, яка сприяє підвищенню якості навчання і виховання студентів;
- 3) впровадження дистанційних форм навчання;
- 4) різноманітність освітніх закладів, з яких учні або студенти можуть обирати, де їм отримати освіту.

На рівні управління окремим навчальним закладом ключовими чинниками є наступні:

- вплив дисциплін за вибором студентів на процес демократизації освіти;
 - вплив можливості обирати індивідуальний графік відвідування занять на процес демократизації освіти;
 - вплив інноваційних методик проведення занять на процес демократизації освіти;
 - доцільність введення більшої кількості годин консультацій, індивідуальної роботи викладача зі студентами як альтернативного варіанту традиційним колективним формам навчання, лекціям та семінарським заняттям;
- Демократизація навчання* – це впровадження демократичних засад у спільну діяльність викладача та студентів під час занять. Вона докорінно змінює взаємовідносини між студентом та викладачем, тобто змінює традиційну систему “*суб’єкт-об’єктних*” відносин на “*суб’єкт-суб’єктні*”.

Роль викладача при цьому зводиться до заохочення ініціативи студентів, створення доброзичливого мікроклімату, де панують пропозиції, поради, прохання, повага до думки та переконань інших. Демократизація навчально-виховного процесу реалізується в процесі навчання за допомогою різних форм і методів. Серед них важливе місце посідають: рольова гра, диспут, змагання, тобто такі форми і методи, які максимально сприяють формуванню самостійності учнів, їх самовираженню та самоутвердженню.

2.4. Інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору

В українській системі освіти принципи Болонського процесу почали впроваджуватися в 2005 році, з моменту підписання відповідної декларації. На сьогоднішній день в Україні вже закладені основи болонської системи.

Україна зробила важливий крок, приєднавшись до Болонської декларації на конференції міністрів європейських країн (м. Берген, Норвегія, 19 травня 2005 р.).

Основна ідея цього документу – двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів ECTS, міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти, що надає особі кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра в інших європейських країнах.

Важливо зазначити, що метою Болонського процесу є:

- 1) підвищити якість освітніх послуг та набути європейською освітою незаперечних конкурентних переваг;
- 2) розширити доступ до європейської освіти;
- 3) сформувати єдиний ринок праці вищої кваліфікації в Європі;
- 4) розширити мобільність студентів та викладачів;
- 5) прийняти порівнювану систему ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих у всіх країнах Європи додатків до дипломів;
- 6) підвищити рівень конкурентоспроможності Європейської системи вищої освіти.

Для України характерним є наявність ряду протиріч, що гальмують євроінтеграційні процеси в системі вищої освіти. Серед них ключовими ми вважаємо наявність стереотипів і моделей щодо організації, функціонування та менеджменту у системі вищої освіти та їх невідповідність політичним, економічним та суспільним реаліям. У зв'язку з цим, провідним завданням реформування вищої освіти має стати максимальне наближення університетської освіти до європейських норм. Ключовим у вирішенні цієї проблеми ми вважаємо забезпечення реалізації принципу інтернаціоналізації, що в контексті нашого дослідження розглядається як процес планомірної та систематичної інтеграції міжнародної складової в систему вищої освіти.

Стратегічною метою для України є входження до європейського простору вищої освіти (ЄПВО), конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу. ЄПВО – це не єдина система вищої освіти, а об'єднання національних систем, що розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів. ЄПВО сприяє узгодженню, сумісності, порівнянності та визнанню різноманітних систем вищої освіти. Він не вимагає уніфікації змісту, технологій навчання і забезпечення якості у вищих навчальних закладах.

Створення ЄПВО передбачає:

- ✓ розвиток системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти;
- ✓ міжнародну та внутрішню мобільність студентів та викладачів;
- ✓ впровадження освіти продовж життя
- ✓ академічну доброчесність.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні принципи побудови системи вищої освіти України на сучасному етапі.
2. Охарактеризуйте типи закладів вищої освіти в Україні.
3. Які освітні ступені та рівні характерні для системи вищої освіти України. Розкрийте їх зміст.
4. Обґрунтуйте доцільність переходу системи вищої освіти України на рівневу підготовку фахівців.
5. Проаналізуйте напрями вдосконалення системи вищої освіти України для її входження до європейського освітнього простору.

Завдання для практичного виконання

1. Напишіть есе на тему «Моє бачення удосконалення системи освіти України». При написанні есе слід дотримуватися такого порядку викладу:
 - актуальність проблеми;
 - теза, яку ви хочете або схвалити, або ж спростувати;
 - пояснення суті даної тези;

- особисте ставлення до неї;
- висновок.

2. Підготуйте доповідь з презентацією на тему «Вища освіта у найрозвиненіших країнах світу» (країна на вибір).

Орієнтовний план доповіді:

- 1) характеристика структури системи вищої освіти обраної країни;
- 2) рівні та ступені освіти в країні, термін навчання;
- 3) типи закладів вищої освіти;
- 4) спільне та відмінне в системі вищої освіти в Україні та обраній країні

Тестові завдання для самоперевірки

10. Із скількох ступенів і яких має складатися система вищої освіти в Україні згідно Болонської декларації?

- а) трьох ступенів – бакалавр, спеціаліст, магістр;
- б) двох ступенів – бакалавр, спеціаліст;
- в) двох ступенів – бакалавр, магістр;
- г) двох ступенів – спеціаліст, магістр.

11. Які ступені вищої освіти визначені Законом України «Про вищу освіту»?

- а) бакалавр, магістр;
- б) молодший спеціаліст, бакалавр, магістр;
- в) спеціаліст, магістр;
- г) молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр;
- д) молодший бакалавр, бакалавр, магістр.

12. Складова спеціальності, що визначається закладом вищої освіти та передбачає профільну спеціалізовану освітню програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти:

- а) спеціалізація;
- б) профорієнтація;
- в) сертифікація;
- г) акредитація.

13. Складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка:

- а) спеціальність;
- б) спеціалізація;
- в) профорієнтація;
- г) сертифікація.

14. Основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка:

- а) галузь знань;
- б) напрям підготовки;
- в) спеціальність;
- г) освітня програма.

15. В Україні присвоюються вчені звання:

- а) кандидат наук, доктор філософії, доцент, професор;
- б) кандидат наук, доктор наук;
- в) доцент, професор;
- г) доктор філософії, доктор наук.

16. Встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти:

- а) атестація;
- б) акредитація;
- г) сертифікація.

17. Сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу закладу вищої освіти і наукової установи:

- а) стандарт освітньої діяльності;
- б) ліцензійні вимоги;
- в) акредитаційні вимоги.

9. Освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС – це ...

- а) бакалавр;
- б) магістр;
- в) молодший бакалавр;
- г) молодший спеціаліст.

10. Спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору – це ...

- а) дуальна освіта
- б) інституційна освіта
- в) професійна освіта
- г) практична освіта.

Тема 3. Основи дидактики вищої школи

Мета вивчення теми: засвоєння змісту поняття «дидактика вищої школи», ознайомлення з особливостями формування змісту освіти у сучасному закладі вищої освіти.

Ключові терміни: дидактика, дидактика вищої школи, дидактична система, навчання, закономірність навчання, принцип навчання, освітній процес, учіння, викладання, зміст освіти, навчальний план, графік освітнього процесу, освітньо-професійна програма, робоча програма навчальної дисципліни.

План

- 3.1. Поняття про дидактику вищої школи.
- 3.2. Сутність, структура та рушійні сили навчання.
- 3.3. Закономірності та принципи навчання у вищій школі.
- 3.4. Зміст освіти як проблема дидактики вищої школи.
- 3.5. Пізнавальна діяльність студентів. Формування професійних мотивів навчання.

3.1. Поняття про дидактику вищої школи

За визначенням основоположника наукової педагогіки Я. Коменського, дидактика – теорія навчання. Ця назва походить від давньогрецького «didakticos», що в перекладі означає «той, що навчає».

На будь-якому етапі історичного розвитку суспільства завжди виступають два процеси: з одного боку – пізнання навколишнього світу, а з другого – навчання підростаючого покоління. Завдання пізнання – відкриття нових фактів та законів розвитку об'єктивного світу, завдання навчання – озброїти людей тими знаннями і досвідом, яких досягло пізнання. Тому важливо не тільки розкрити закономірності процесу навчання, тобто встановити, як вчити, а й не менш важливо що вчити, які знання, який досвід, що з накопиченого наукою потрібно передати наступному поколінню. Виникає, таким чином, низка проблем, які необхідно вирішити, а саме: ·

- ✓ як визначити зміст досвіду, який потрібно передати наступному поколінню;
- ✓ як забезпечити засвоєння цього досвіду;
- ✓ як забезпечити розвиток людських творчих сил кожного індивіда.

Сучасна дидактика досліджує загальні закономірності викладання різних навчальних дисциплін.

Дидактика – наука про навчання та освіту, їх мету, зміст, методи, засоби та організаційні форми (за І. П. Підласим).

Дидактика – це педагогічна теорія навчання, що дає наукове обґрунтування його змісту, методів та організаційних форм (за П. І. Підкасистим).

Дидактика вищої школи – це окремий розділ педагогіки вищої школи, у якому розглядаються теоретичні та практичні аспекти освіти й навчання, досліджуються проблеми змісту, принципів, методів, форм і технологій професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах вищого навчального закладу.

Об'єктом вивчення дидактики є навчальний процес, а її сутність зумовлює виокремлення широкого кола питань, що становлять **предмет вивчення дидактики**:

1) визначення мети і завдань навчання, без чого неможливе повноцінне навчання;

2) окреслення змісту освіти відповідно до вимог суспільства. Це дасть змогу підібрати науковий матеріал, який студенти мають засвоїти, та певні практичні вміння і навички, якими вони повинні оволодіти за час навчання;

3) виявлення закономірностей процесу навчання на основі його аналізу, здійснення спеціальної пошуково-експериментальної роботи;

4) обґрунтування принципів і правил навчання на основі виявлених закономірностей навчання;

5) вироблення організаційних форм, методів і прийомів навчання. Дидактика вищої школи покликана ознайомити викладачів зі способами і шляхами навчання студентів, за допомогою яких можна досягти цілей процесу навчання;

6) забезпечення навчально-матеріальної бази, засобів навчання, які може використовувати викладач, щоб виконати завдання процесу навчання.

Функції дидактики (В. Попков і А. Кожухов):

✓ **Науково-теоретична функція** – вивчення, систематизація та узагальнення педагогічного досвіду, його наукове обґрунтування, пояснення закономірностей і механізмів пізнавального, психомоторного розвитку особистості.

✓ **Конструктивно-технологічна функція** дидактики – розроблення змісту, ефективних методів, прийомів і засобів навчання, конструювання навчальних технологій.

Найважливішими завданнями дидактики вищої школи є такі:

✓ дослідження сутності, закономірностей та принципів навчання, а також шляхів підвищення його розвивального та виховного впливів на суб'єктів навчання (студентів);

✓ конструювання (модернізація) освітніх методів, технологій, організаційних форм навчання;

✓ розкриття педагогічних закономірностей, що діють у межах освіти й навчання, і використання їх із метою вдосконалення навчального процесу у вищій школі;

✓ обґрунтування ефективних та об'єктивних критеріїв оцінки результативності як усього дидактичного процесу, так і викладацької та навчально-пізнавальної діяльності зокрема.

Враховуючи таку багатогранність поняття «дидактика» це поняття доцільно розглядати як певну систему. **Дидактична система** – це сукупність взаємозв'язаних елементів, якими є цілі навчання, зміст навчання, методи навчання, засоби і організаційні форми навчання (Рис. 3.1).

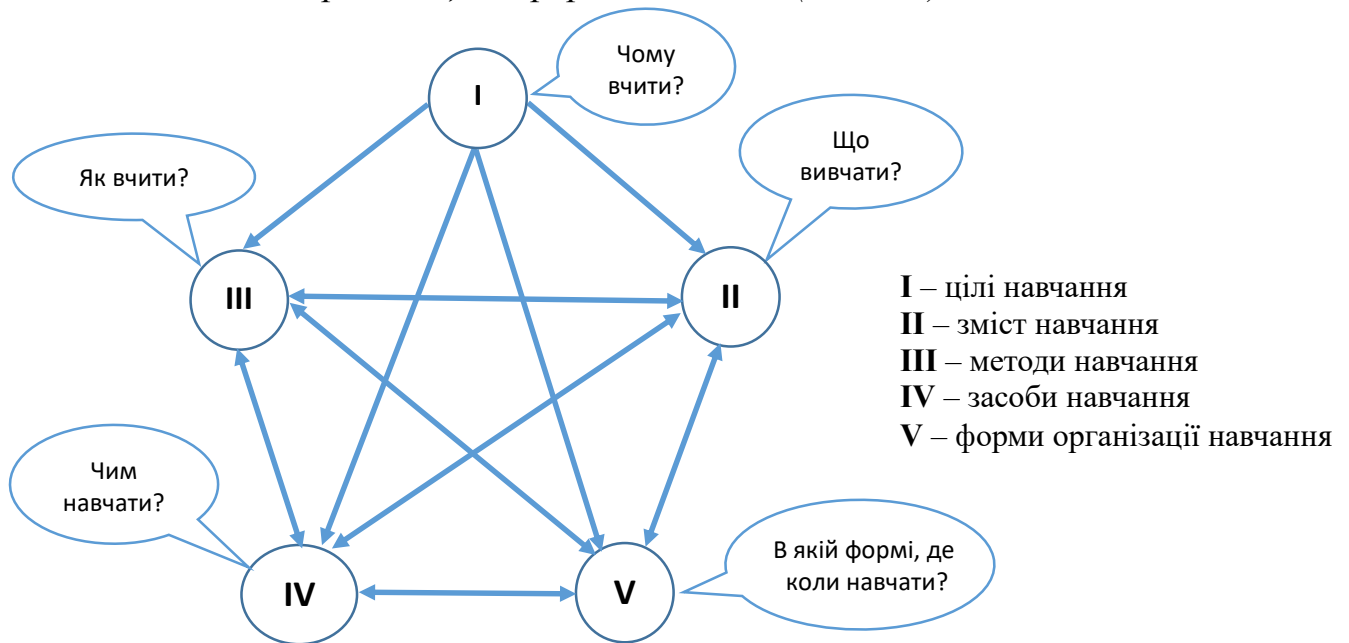

Рис. 3.1. Структура дидактичної системи

3.2. Сутність, структура та рушійні сили навчання

Навчання у ЗВО – складний, багатоплановий процес взаємодії педагога та студента, спрямований на оволодіння знаннями, вміннями й навичками; формування наукового світогляду; забезпечення інтелектуального розвитку особистості; оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності.

Головною рушійною силою процесу навчання є протиріччя між пізнавальними і практичними завданнями та наявним рівнем знань, умінь і навичок. Іншими важливими рушійними силами, що спонукають процес навчання, є такі **суперечності**:

- ✓ між зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання і загальним станом цього процесу, який потребує постійного вдосконалення;
- ✓ між досягнутим студентами рівнем знань, і знаннями, вміннями й навичками, необхідними умінь та навичок для розв'язання поставлених перед ними нових завдань;
- ✓ між фронтальним викладом матеріалу й індивідуальним характером його засвоєння;
- ✓ між теоретичними знаннями й вміннями використовувати їх на практиці.

Поняття навчального процесу охоплює всі компоненти навчання (викладач, форми, методи й засоби навчання, які він використовує; студент, який працює під керівництвом викладача на занятті та самостійно вдома; забезпечення навчального процесу наочністю й технічними засобами), а також має чітку логічну структуру, яку складають певні компоненти (Рис. 2.1.)

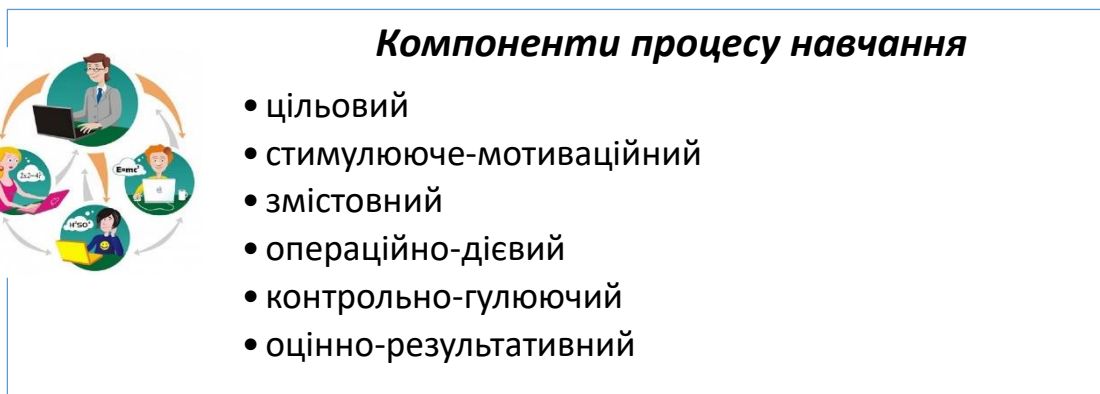

Рис. 3.2. Компоненти процесу навчання

Організація навчального процесу у ЗВО пов'язана з реалізацією чотирьох основних функцій: *освітньої, виховної, розвивальної та професійної*.

Зміст **освітньої функції** полягає в забезпеченні студентів можливістю здобути наукові систематизовані знання відповідно до навчального плану, а також набуті професійно важливих умінь і навичок з метою застосування їх на практиці.

Виховна функція спрямована на формування індивідуальних і професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця.

Розвивальна функція навчання передбачає розвиток пізнавальних психічних процесів особистості (мислення, уваги, пам'яті), волі, емоцій, навчальних інтересів, мотивів і здібностей студентів. Основний сенс цієї функції навчання полягає в тому, що студенти вчаться знаходити в навчальному матеріалі те, що впливає на їх розвиток.

Значення **професійної функції** навчального процесу у вищі виявляється в тому, що він набуває професійної спрямованості. Успішність її реалізації залежить від усвідомлення її важливості як викладачами вишу, так і студентами.

В основу навчального процесу у вищій школі покладено взаємопов'язану єдність діяльності викладача (викладання) та діяльності студента (учіння), що має на меті досягнення цілей навчання, розвиток особистості студента, його підготовку до професійної діяльності.

Учіння – складний цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями та навичками, іншими словами – оволодіння соціальним досвідом у його узагальненому вигляді.

Процес **учіння** має свою специфіку й відбувається за такими основними етапами (Рис. 3.3.).

Викладання – це діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента, яка виявляється в передаванні інформації, організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, наданні допомоги в разі труднощів у процесі навчання, стимулювання інтересу, самостійності й творчості студентів, оцінці їхніх навчальних досягнень.

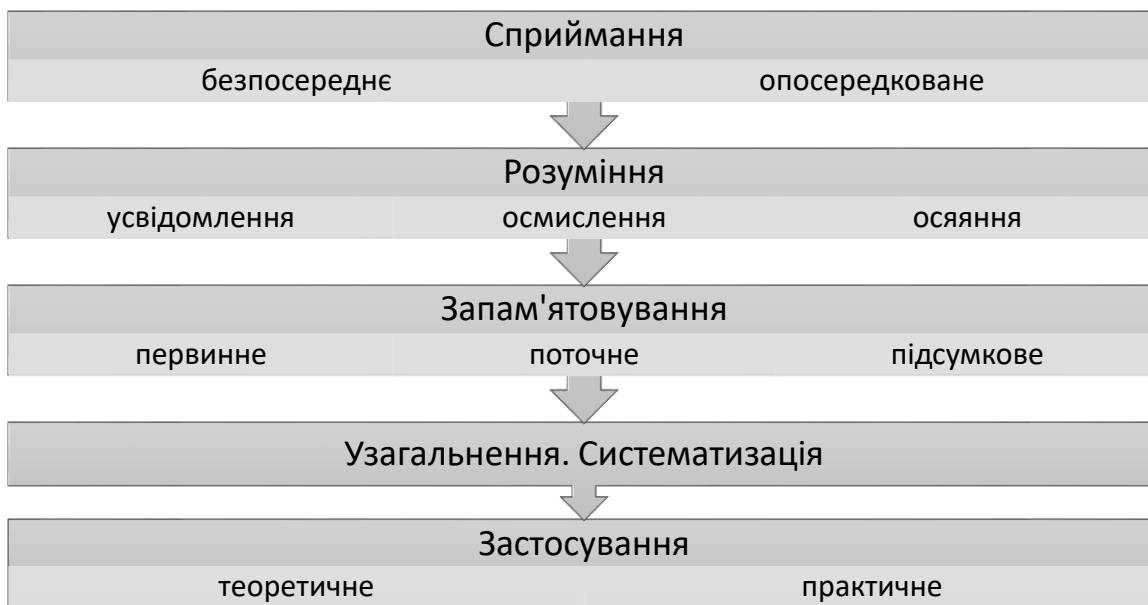

Рис. 3.3. Етапи процесу сприймання

3.3. Закономірності та принципи навчання у вищій школі

Стійку залежність між діяльністю викладача, діяльністю студента та змістом навчання відображають закономірності навчання.

У навчальному процесі виокремлюють **загальні** та **часткові** закономірності. Розглянемо загальні закономірності, що охоплюють своєю дією всю систему навчання (за Н.Є. Мойсеюк, В.В. Ягуповим):

- *закономірність цілей навчання* (залежить від рівнів і темпів розвитку суспільства, потреб і можливостей суспільства, рівня розвитку і можливостей педагогічної науки та практики);

- *закономірність стимулювання навчання* (залежить від мотивів навчання, суспільних, економічних і педагогічних стимулів);

- *закономірність змісту навчання* (залежить від суспільних потреб і цілей навчання, темпів суспільного і науково-технічного прогресу, рівня розвитку теорії та практики навчання, матеріально-технічних і економічних можливостей навчальних закладів);

- *закономірність методів навчання* (залежить від знань і навичок у застосуванні методів, мети і змісту навчання, віку суб'єктів учіння, їх здібностей, матеріально-технічного забезпечення);

- *закономірність управління навчанням* (залежить від інтенсивності зворотних зв'язків у системі навчання, обґрунтованості коригувальних впливів);

- *закономірність результату навчання* (залежить від продуктивності попереднього етапу і досягнутих на ньому результатів, характеру та обсягу матеріалу, що вивчався, організаційно-педагогічного впливу суб'єктів викладання, здібностей до учіння суб'єктів навчання та часу навчання).

Конкретні закономірності проявляються тільки в окремих компонентах системи навчання. Їх є значна кількість. Наведемо деякі з них.

До **дидактичних** (змістово-процесуальних) закономірностей відносять:

➤ продуктивність засвоєння заданого обсягу знань, умінь (у певних межах) зворотно пропорційна кількості матеріалу, що вивчається, чи обсягові виконуваних дій;

➤ продуктивність засвоєння заданого обсягу знань, умінь (у певних межах) зворотно пропорційна трудності та складності виучуваного матеріалу, дій, що формуються;

➤ результати навчання (у певних межах) прямо пропорційно залежать від значущості для учнів змісту навчального матеріалу, що засвоюється;

➤ результати навчання залежать від способів залучення учнів до навчальної діяльності;

➤ продуктивність засвоєння заданого обсягу знань, умінь залежить від характеру навчальної ситуації, створеної вчителем;

➤ навчання шляхом “роблення” в шість-сім разів продуктивніше, ніж навчання шляхом “слухання”.

До **гносеологічних** закономірностей навчання належать:

➤ результати навчання (у певних межах) прямо пропорційно залежать від уміння учнів учитися;

➤ продуктивність засвоєння знань, умінь (у певних межах) прямо пропорційна обсягові практичного їхнього застосування;

➤ розумовий розвиток учнів прямо пропорційний засвоєнню обсягу взаємопов’язаних знань, умінь, досвідів практичної діяльності;

➤ результати навчання залежать від регулярності та систематичності виконання учнями домашніх завдань;

➤ продуктивність засвоєння залежить від рівня проблемності навчання, інтенсивності залучення учнів у розв’язання посильних і значущих для них навчальних проблем.

До **психологічних** закономірностей навчання відносять:

➤ продуктивність навчання (у певних межах) прямо пропорційна інтересові учнів до навчальної діяльності;

➤ продуктивність навчання прямо пропорційна навчальним можливостям учнів;

➤ продуктивність навчання (у певних межах) прямо пропорційна рівню і стійкості уваги учнів;

➤ результати засвоєння конкретного навчального матеріалу залежать від здібностей учнів до конкретних знань, умінь, від індивідуальних нахилів учнів;

➤ продуктивність навчання залежить від рівня, сили, інтенсивності та особливостей мислення учнів;

➤ продуктивність навчання (у певних межах) залежить від рівня розвитку пам’яті.

До **соціологічних** закономірностей належать:

➤ розвиток індивіда зумовлений розвитком усіх інших індивідів, з якими і він прямо чи опосередковано спілкується;

➤ продуктивність навчання залежить від обсягу та інтенсивності пізнавальних контактів;

- ефективність навчання залежить від рівня “інтелектуального середовища”, інтенсивності взаємонавчання;
- ефективність навчання підвищується в умовах пізнавального напруження, зумовленого змаганням;
- престиж студента в освітньому закладі залежить від: а) позиції, яку він займає; б) ролі, яку він виконує; в) академічних успіхів і досягнень; г) індивідуальних якостей;
- ефективність навчання залежить від якості спілкування викладача зі студентами;

Організаційними закономірностями вважають:

- ефективність навчання залежить від управління; результати навчання (у певних межах) прямо пропорційні ставленню студентів до навчальної роботи, до своїх навчальних обов’язків;
- результати навчання (у певних межах) прямо пропорційні працездатності викладача;
- розумова стомленість призводить до гальмування органів почуття: чотири години навчальних занять знижують поріг чутливості аналізаторів більше ніж удвоє;
- розумова працездатність залежить від стану здоров’я, режиму розумової діяльності, пори року, дня тижня, часу доби;
- активність розумової діяльності здобувачів освіти залежить від розкладу навчальних занять;
- продуктивність навчання залежить від рівня організування педагогічної праці.

У реальному навчальному процесі описані закономірності проявляються по різному. Викладачу важливо знати й враховувати їх у професійній діяльності. Це сприятиме ефективній реалізації цілей навчання.

Сутність закономірностей навчання віддзеркалюється у **принципах навчання**, що визначають основні вимоги до змісту, організування діяльності викладача та студентів.

Принципи навчання – основоположні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми і методи навчальної роботи відповідно до мети виховання і закономірностей процесу навчання (А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко).

Таблиця 3.1.

Принципи навчання у вищій школі

Принцип науковості	<ul style="list-style-type: none"> ✓ використання логіки та мови науки, що вивчається ✓ відповідність змісту освіти вищої школи досягненням науки у відповідній галузі знань ✓ вивчення нової наукової інформації, систематизація її в рамках робочої програми з конкретної дисципліни ✓ формування пізнавальних інтересів у студентів, навчання їх володінню сучасними методами досліджень, стимулювати інтересу до таких видів діяльності
---------------------------	---

Принцип систематичності та послідовності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ послідовне, з урахуванням логіки конкретної науки та мисленнєвих можливостей студентів, розгортання змісту знань у навчальних програмах, підручниках, посібниках ✓ дотримання систематичності й послідовності на рівні міжпредметних зв'язків; ✓ дотримання систематичного й послідовного порядку засвоєння знань, формування умінь та навичок студентів
Принцип свідомості	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розуміння практичної цінності й потреби в знаннях для обраної професійної діяльності ✓ створення умов для самостійної діяльності студентів ✓ застосування проекції навчального матеріалу, що вивчається, на конкретну професійну діяльність студентів
Принцип активності і самостійності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ залучення студентів на всіх етапах навчального процесу до активної навчальної праці ✓ використання активних методів і технологій навчання
Принцип наочності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ використання переважно ілюстративних видів наочності (схеми, діаграми, карти, графіки та ін.), які сприяють розвитку логічного мислення ✓ застосування наочності як джерела знань
Принцип ґрунтовності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ґрунтовне засвоєння основних знань, оволодіння вміннями й навичками, які є передумовою подальшого просування у навчальній діяльності ✓ здійснення в процесі навчання повного циклу навчально-пізнавальних дій: сприйняття, усвідомлення й розуміння, запам'ятання, систематизація та узагальнення, застосування на практиці
Принцип зв'язку навчання з паратактичною діяльністю	<ul style="list-style-type: none"> ✓ внесення до навчальних планів лише тих предметів і в тому обсязі, який є справді необхідним для оволодіння спеціальністю і загальнокультурного (загальноосвітнього) розвитку студента ✓ опора в навчанні на наявний у студентів практичний досвід
Принцип єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання	<ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення оптимальних умов для реалізації вимог принципу єдності освіти, розвитку й виховання ✓ шанобливе ставлення до особистості студента з одночасним проявом розумної вимогливості до нього використання розвивально-виховних можливостей кожного заняття

Варто зауважити, що у сучасній педагогіці вищої школи розглядаються різні підходи до класифікації принципів навчання, кількість, ієрархія та формулювання яких суттєво різняться. Так, останнім часом у педагогіці виокремлюють такі принципи навчання, як: демократизації, гуманізації та гуманітаризації, диференціації навчального процесу, оптимізації освітнього процесу, нетрадиційності системи навчання. Це свідчить про те, що на обґрунтування принципів навчання впливають не лише педагогічні закономірності, а й зміни соціального, філософського, психологічного, гносеологічного характеру, що відбуваються у системі вищої освіти.

3.4. Зміст освіти як проблема дидактики вищої школи

Зміст вищої освіти – обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

Зміст освіти повинен відповідати певним вимогам, а саме:

- забезпечення професійної компетентності фахівця певної галузі;
- висока наукова значущість змісту;
- забезпечення гуманізації освіти;
- урахування єдності змістового і процесуального аспектів навчання;
- структурна єдність змісту освіти.

Зміст освіти дає можливість студентам засвоювати основні знання та вміння необхідні для того, щоб успішно працювати й жити в суспільстві. Саме тому він повинен включати такі складові: обов'язковий мінімум незмінних постійних знань (константних знань); блок знань, пов'язаних зі змінами економічних, професійних, суспільних факторів; індивідуальну освіту, пов'язану з інтересами, здібностями людини, її майбутньою професією

Планування й організація навчального процесу здійснюються на основі чинного **навчального плану**, у якому для кожної спеціальності визначено **графік освітнього процесу**, яким передбачено бюджет годин у тижнях. Визначаються також такі аспекти навчальної діяльності, як теоретичне навчання, екзаменаційна сесія, практика, державні екзамени, дипломні роботи, канікули. Окрім цього, у навчальному плані з кожної дисципліни визначена кількість годин, що виділяється на лекції, лабораторно-практичні та семінарські заняття, а також строки виконання курсових робіт, складання заліків та екзаменів. Графік і план навчального процесу є основою для складання розкладу занять.

Розклад навчальних занять – важливий документ ЗВО, яким регламентується академічна робота студентів і викладачів. Під час складання розкладу мають бути враховані такі аспекти, як: вимоги навчального плану, анатоно-фізіологічні й психічні особливості учасників навчального процесу, можливості навчально-матеріальної бази, аудиторний фонд, дидактична доцільність віднесення навчальних дисциплін у розкладі на конкретний день і робочий тиждень.

Вихідними державними документи планування та організації навчального процесу у вищій школі є навчальний план, робочі програми навчальних дисциплін та силабуси.

Для реалізації змісту освіти викладач користується навчальним планом, програмами, підручниками, навчальними посібниками та іншою літературою.

Навчальний план – документ, складений ЗВО на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки, який визначає перелік і обсяг нормативних та вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік

освітнього процесу, форми і засоби здійснення поточного й підсумкового контролю.

У навчальному плані відображено також обсяг часу, передбаченого на самостійну роботу. Він розроблюється на весь період реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки і затверджується керівником ЗВО. На основі навчального плану формується робочий навчальний план, тобто план на поточний навчальний рік. Він конкретизує форми проведення навчальних занять, їх обсяг, форми і засоби поточного та підсумкового контролю за семестрами

Робоча програма навчальної дисципліни (РП) є нормативним документом університету, що визначає місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки фахівця, мету та завдання її вивчення; роль та значення відповідних програм для забезпечення оволодіння студентами (або аспірантами) системою необхідних знань та вмінь.

Розроблення та оформлення робочої програми навчальної дисципліни здійснюється відповідно до Закону України “Про вищу освіту” № 1556-УП від 01 липня 2014 року, Постанови КМУ від 30.12.2015 р. «Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» та Положення про організацію освітнього процесу.

РП навчальної дисципліни розробляється провідним викладачем кафедри або створеною для цього робочою групою кафедри, яка викладає цю дисципліну. Відповідальність за розроблення та оформлення РП навчальної дисципліни покладається на завідувача кафедри, яка викладає цю дисципліну.

Зміст РП навчальної дисципліни має відповідати освітній програмі підготовки фахівця, його освітньому, а для здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії освітньо-наукового ступеня, програмним компетентностями та результатам навчання й бути узгодженим з випусковою кафедрою.

Розроблені РП навчальної дисципліни обговорюються на засіданнях кафедри-розробника, випускової кафедри, науково-методичної ради факультету; погоджуються з деканом факультету.

У відповідності до сучасних вимог, що висувають до навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін обов'язковим є розробка **силабуса**. Щодо його змістового наповнення, то чітких вимог немає, на відміну від робочої програми. Кожен викладач має змогу наповнювати силабус змістом у відповідності до специфіки та вимог своєї дисципліни. Але в загальному розумінні силабус містить опис навчальної дисципліни, мету та завдання, результати навчання, тематичне планування, завдання до самостійної роботи, час консультацій викладача, його контакти дані для зв'язку, вимоги викладача, критерії оцінювання та накопичення балів, список рекомендованої літератури тощо. Силабус можна розглядати як персоніфіковану програму викладача для навчання студентів з конкретної дисципліни, що оновлюється на початок кожного навчального року.

Розробляється силабус на засадах освітньо-професійної програми підготовки фахівця того чи іншого рівня та відповідного навчального і робочого навчального планів, з врахуванням логічної моделі викладання дисципліни.

3.5. Пізнавальна діяльність студентів

Неодмінною та найважливішою складовою діяльності студентів є пізнавальна діяльність.

Пізнавальна діяльність – це свідоме виявлення активності індивіда, спрямоване на пізнання навколишньої дійсності, що здійснюється упродовж усього життя, у всіх видах діяльності і соціальних взаємостосунків, містить у своїй структурі мотиваційно-вольовий, процесуально-операційний і результативний компоненти та здійснюється за допомогою пізнавальних актів розуміння та рефлексії.

Успішність і ефективність пізнавальної діяльності залежать від важливого соціально-психологічного чинника – мотиву навчання.

Мотив – це внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до пізнавальної діяльності, активізує розумові зусилля. У ролі мотивів можуть виступати різноманітні потреби (фізичні, психічні, соціальні), а також інтереси, захоплення, схильності, емоції, установки, ідеали.

Класифікація мотивів навчання:

1. Мотиви, закладені в самій навчальній діяльності, пов'язані з її прямим продуктом (пізнавальні мотиви):

а) *мотивація змістом* – мотиви, пов'язані зі змістом навчання (учня спонукає вчитися прагнення пізнавати нові факти, опановувати знання, способами дій, проникати в суть явищ);

б) *мотивація процесом* – мотиви, пов'язані з процесом навчання (учня спонукає вчитися прагнення проявляти інтелектуальну активність, думати і міркувати на занятті, долати перешкоди в процесі пізнання, в процесі вирішення складних завдань, захоплює сам процес вирішення, а не тільки отримані результати).

2. Мотиви, пов'язані з непрямим продуктом навчання, його результатом, з тим, що лежить поза самої навчальної діяльності (соціальні мотиви):

а) *широкі соціальні мотиви:*

- мотиви обов'язку і відповідальності перед суспільством, колективом студентів, викладачем тощо;

- мотиви самовизначення (розуміння значення знань для майбутнього, бажання підготуватися до майбутньої роботи) і самовдосконалення (отримати розвиток в результаті вчення);

б) *вузькоособисті мотиви.*

- прагнення отримати хороші оцінки і схвалення з боку викладачів, батьків, одногрупників (таку мотивацію називають мотивацією благополуччя);

- бажання бути в числі перших студентів, бути кращим, зайняти гідне місце серед товаришів («престижна мотивація»);

- негативні мотиви – прагнення уникнути неприємностей, які можуть виникнути з боку викладачів, батьків, одногрупників (мотивація уникнення неприємностей).

Навчальну діяльність студентів спонукає комплекс мотивів, у якому можуть домінувати внутрішні мотиви, пов'язані з її змістом і виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою зайняти певну позицію у системі суспільних відносин. З віком потреби і мотиви та їх структура зазнають відповідних змін (Рис.3.4.)

Рис. 3.4. Структура навчальної мотивації студентів

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте сутність поняття «дидактика вищої школи». Чим його зміст відрізняється від дидактики загальноосвітньої школи?
2. Які сучасні завдання та функції дидактики вищої школи?
3. Охарактеризуйте специфічні для дидактики вищої школи закономірності та принципи навчання.
4. Розкрийте поняття змісту освіти у вищій школі.
5. Чим відрізняються підходи до вибору навчання у вищій та загальній середній освіті?
6. Охарактеризуйте структуру навчального плану.
7. Назвіть основні вимоги до робочої програми навчальної дисципліни.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Проаналізуйте робочу навчальну програму з переліку дисциплін навчального плану за спеціальністю «Психологія» (дисципліна та освітній рівень на вибір) за наступним планом:

- 1) Місце дисципліни в системі підготовки фахівця.
- 2) Принципи побудови програми.
- 3) Мета та завдання дисципліни.

- 4) Наявність використання різноманітних форм на методів навчання.
- 5) Наявність завдань для самостійної роботи та їх зміст.
- 6) Відповідність змістовного наповнення програми та кінцевого результату навчання (компетентностей).

7) Аналіз рекомендованої літератури на факт відповідності змісту програми.

8) Загальні висновки та зауваження.

Завдання 2. За допомогою психодіагностичної методики проаналізувати власну професійну мотивацію. Написати розгорнуте есе на тему «Шляхи формування професійної мотивації студентів»

Тестові завдання для самоперевірки

1. В якому розумінні ми вживаємо термін «дидактика»:

- а) розділ педагогіки, що вивчає теорію освіти і навчання;
- б) частина педагогіки, що розглядає питання викладання окремих дисциплін;

в) процес навчання;

г) теорія навчання і виховання;

2. Який кількісний показник характеризує навчальний план?

а) кількість тижневих годин на вивчення кожної дисципліни;

б) тижневе навантаження викладача;

в) кількість годин, що відводиться на вивчення теми.

3. Власна навчальна діяльність студента – це ...

а) учіння;

б) навчання;

в) освіта;

г) самоосвіта.

4. Двосторонній процес взаємопов'язаної діяльності викладача та студента, спрямований на оволодіння системою знань з основ наук, умінь і навичок їхнього практичного застосування, розвиток творчих здібностей студентів, називають...

а) процесом учіння;

б) навчальним процесом;

в) процесом навчання.

5. Зазначте, у якому рядку перелічено головні функції навчання:

а) освітня, виховна, розвивальна;

б) комунікативна, організаторська, діагностична;

в) виховна, комунікативна, репродуктивна.

6. Організацію та управління викладачем пізнавальною діяльністю студентів, у результаті чого відбувається розвиток і виховання називають...

а) учінням;

б) навчанням;

в) викладанням;

г) освітою;

- г) вихованням;
- д) корегуванням.

7. *Освіта – це...*

а) процес взаємодії викладача та студента, в результаті якого студент засвоює знання, набуває вмінь і навичок;

б) організація та управління викладачем пізнавальною діяльністю студентів, у результаті чого відбувається їх розвиток і виховання;

г) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, розуму, пам'яті) та досягнення певного рівня освіченості;

д) факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, закріплені у свідомості людини.

8. *Оволодіння знаннями, уміннями і навичками – це загальна характеристика... цілей навчання.*

- а) освітніх;
- б) виховних;
- в) розвивальних.

9. *Розвиток мислення, пам'яті, творчих здібностей навчальних інтересів, загальний розвиток учнів – це характеристика...цілей навчання.*

- а) освітніх;
- б) виховних;
- в) розвивальних.

10. *Формування основних світоглядних ідей, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури – це характеристика... цілей навчання.*

- а) освітніх;
- б) виховних;
- в) розвивальних.

11. *Під змістом освіти розуміють:*

а) спеціально організовану діяльність викладача та студентів, що відбувається у визначеному порядку і певному режимі;

б) елементи методу навчання, його складові;

в) систему знань, умінь, відібраних для вивчення в певному закладі вищої освіти;

г) вихідні, базові положення, які визначають форми і методи навчання відповідно до загальних цілей і закономірностей процесу навчання.

12. *Якщо, зміст навчання знайомить студентів з об'єктивними науковими фактами, теоріями, законами і відображає сучасний стан наук, то, це відповідає принципу:*

- а) науковості;
- б) наочності;
- в) доступності навчання;
- г) свідомості;
- г) систематичності й послідовності.

Тема 4. Дидактичні методи та форми навчання у вищій школі

Мета вивчення теми: засвоєння змісту сучасних методів та форм навчання у вищій школі, ознайомлення з особливостями їх використання в освітньому процесі сучасного закладу вищої освіти та доцільністю застосування певного методу навчання в конкретній ситуації.

Ключові терміни: метод навчання, прийом навчання, засіб навчання, лекція, практичне заняття, лабораторне заняття, семінарське заняття, самостійна робота.

План

- 4.1. Загально-дидактичні методи навчання та методи навчання у вищій школі.
- 4.2. Форми організації навчального процесу у вищій школі.
- 4.3. Лекція як провідна форма організації навчання.
- 4.4. Види семінарських та практичних занять. Практична підготовка.
- 4.5. Науково-дослідна робота студентів.

4.1. Загально-дидактичні методи навчання та методи навчання у вищій школі

Для реалізації змісту освіти на кожному його рівні педагогу закладу вищої освіти потрібно володіти певними методами, прийомами та засобами навчання. Від рівня володіння ними залежить і рівень педагогічної майстерності викладача, ефективність освітнього процесу в цілому. Методи навчання у вищій школі суттєво відрізняються від методів шкільного навчання. Вони спрямовані не лише на передавання і сприймання знань, а й на проникнення у процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ.

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей.

З поняттям «метод навчання» тісно пов'язане поняття **«прийом навчання»** - деталь методу, часткове поняття щодо загального поняття «метод».

Ефективність навчально-пізнавальної діяльності студентів значною мірою залежить від уміння викладачів вдало обирати і застосовувати методи і прийоми навчання.

У дидактиці існують різні підходи щодо **класифікації методів навчання** :

- ✓ **за джерелом знань** (словесні, наочні й практичні методи);
- ✓ **за відповідним етапом навчання**, на кожному з яких розв'язують специфічні завдання (орієнтація на методи підготовки здобувачів освіти, до вивчення матеріалу, що передбачає пробудження пізнавальних інтересів, актуалізацію базових знань, необхідних умінь і навичок; на методи вивчення нового матеріалу; на методи конкретизації й поглиблення знань, набуття

практичних умінь і навичок, які сприяють використанню отриманих знань; на методи контролю й оцінки результатів навчання студентів);

✓ **за способом керівництва навчальною діяльністю:** безпосередні або опосередковані (виокремлюють методи пояснення педагога й різноманітні методи організації самостійної роботи студентів);

✓ **за логікою навчального процесу** (опора на індуктивні й дедуктивні, аналітичні й синтетичні методи);

✓ **за дидактичними цілями** виокремлюють методи організації діяльності тих, кого навчають, методи стимулювання діяльності, наприклад, конкурси, змагання, ігри, заохочення й інші методи перевірки й оцінки (К. Бабанський).

Ю. Бабанський пропонує власну класифікацію:

а) методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності (пояснення, інструктаж, розповідь, лекція, бесіда, робота з підручником; ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження, вправи, лабораторні, практичні і дослідні роботи);

б) методи стимулювання навчальної діяльності (навчальна дискусія, забезпечення успіху в навчанні, пізнавальні ігри, створення ситуації інтересу у процесі викладення, створення ситуації новизни, опора на життєвий досвід студента; стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні);

в) методи контролю і самоконтролю у навчанні (усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований, самоконтроль і самооцінка у навчанні).

Таблиця 4.1.

Класифікація методів навчання залежно від типу пізнавальної діяльності студентів

Назва методу	Його сутність	Навчально-виховні завдання, що він вирішує
Інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний)	Передача знань у готовому вигляді: слово + наочність	Розвиток уваги
Репродуктивний	Спонукає студентів до відтворення здобутих знань	Закріплення знань, формування вмінь та навичок, розвиток пам'яті, мовлення
Проблемний	Викладач показує зародження істини конкретної науки, створює проблемну навчальну ситуацію, сам її розв'язує, демонструючи еталон проблемного мислення	Озброєння прийомами та засобами розумової діяльності. Засвоюються засіб та логіка розв'язання проблеми, але без умінь самостійного засвоювання. Розвивається логічне мислення, формується інтерес до навчальної роботи
Частково-пошуковий (евристичний)	Викладач організовує та спрямовує думки студентів до самостійного розв'язання проблеми, створюючи проблемну ситуацію та формулюючи проблему	Сприяє переходу знань у переконання. Формує вміння самостійно здобувати знання, сприяє розвитку логічного мислення, виховує інтерес до науково-пошукової діяльності

Пошуковий (дослідний)	Викладач створює проблемну ситуацію, а студенти бачать проблему, формулюють її, самостійно вирішують. Ця проблема відома в науці, але не відома студентам	Сприяє оволодінню методами наукового пізнання. Відбувається розвиток здібності до творчої діяльності
-----------------------	---	--

Успішність процесу навчання, ефективність використання в ньому різних методів і форм навчання значною мірою залежить від вдалого вибору засобів навчання.

Засіб навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію освітнього процесу.

Найважливішим засобом навчання є *слово* викладача, за допомогою якого він організовує засвоєння знань студентами, формує у них відповідні уміння та навички. Викладаючи новий матеріал, він спонукає до роздумів над ним, його осмислення і усвідомлення.

Важливим засобом навчання є *підручник*, за допомогою якого студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи. Інші засоби навчання виконують різноманітні *функції*:

- замінюють викладача як джерело знань;
- конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє викладач (картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал);
- є прямими об'єктами вивчення, дослідження (машини, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи);
- виступають «посередниками» між студентом і природою або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або утруднене (препарати, моделі, колекції, гербарії тощо);
- формують у студентів навчальні та професійні уміння та навички (прилади, інструменти та ін.);
- є символічними (знаковими) засобами (історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо).

Необхідними чинниками, що сприяють успішному засвоєнню знань, є технічні засоби навчання. Використання технічних засобів навчання в освітній діяльності передбачає педагогічний та технічний компонент. *Педагогічний компонент* охоплює питання, пов'язані зі створенням засобів навчання відповідно до дидактичних вимог навчального процесу, а також із розробленням методики застосування.

Ефективність проведення навчально-виховних заходів зростає при використанні комплексів технічних засобів навчання, які мають відповідати таким *вимогам*:

- врахування пізнавальних закономірностей навчальної діяльності під час заняття; з
- забезпечення органічного поєднання їх зі словами викладача, а також іншими засобами навчання;
- відповідність змісту навчально-виховним завданням заняття;

- врахування можливості застосування різних методичних прийомів.

4.2. Форми організації навчального процесу у вищій школі

Педагогічна форма – це усталена завершена організація педагогічного процесу в єдності всіх його компонентів. У дидактиці форма (лат. forma — зовнішність, устрій) – це спосіб організації навчання. Кожна з організаційних форм навчання характеризується своєю структурою, принципами упорядкованості її елементів.

Форма організації навчання – це обмежена в часі та просторі взаємозумовлена діяльність педагога й учня, викладача й студента.

Різноманітні форми навчання у вищій школі відрізняються від шкільних. Особа має право здобувати вищу освіту в різних формах або поєднувати їх.

Основними формами здобуття вищої освіти є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);
- дуальна.

Очна (денна, вечірня) форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, що передбачає проведення навчальних занять та практичної підготовки не менше 30 тижнів упродовж навчального року.

Заочна форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти шляхом поєднання навчальних занять і контрольних заходів під час короткочасних сесій та самостійного оволодіння освітньою програмою в період між ними. Тривалість періоду між навчальними заняттями та контрольними заходами не може бути меншою, ніж один місяць.

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Мережева форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю закладу вищої освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Дуальна форма здобуття вищої освіти – це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає:

- порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці;

- обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці;
- зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці; порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці.

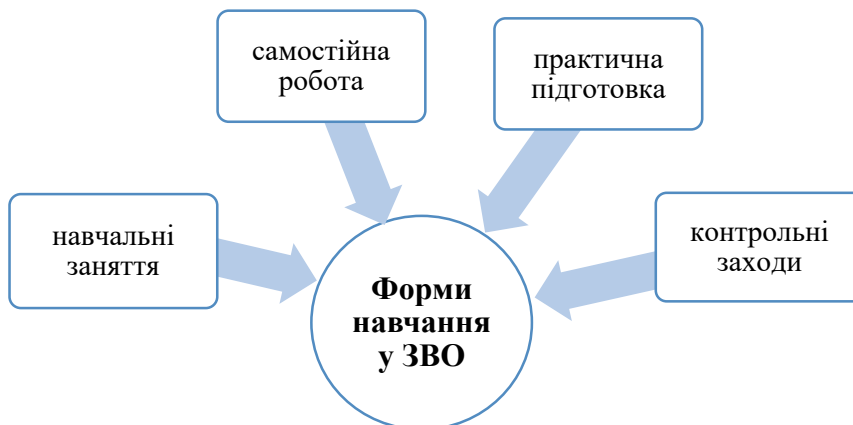

Рис. 4.1. Форми навчання у ЗВО

У дидактичному процесі виокремлюють наступні групи організаційних форм навчання (рис. 4.1):

- **навчальні заняття** (лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація, навчальна гра та ін.);
- **практична підготовка** (мета – формування у студентів професійних навичок, а також практичних умінь, необхідних для виконання завдань);
- **самостійна робота** (робота з друкованими джерелами (підручниками, навчальними посібниками, інструкціями тощо), самостійне вправління, самостійне вивчення певних питань, участь у роботі гуртків, експериментально-дослідницька робота та ін.);
- **контрольні заходи** (іспити (заліки), модульний контроль, контрольні роботи, контрольна перевірка оволодіння професійними знаннями, навичками і вміннями з різних предметів, розв'язання кваліфікаційних завдань, захист тощо).

Заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять.

4.3. Лекція як провідна форма організації навчання

Провідною формою організації закладі вищої освіти є **лекція**. Вона забезпечує системне подання наукових знань науково-педагогічними працівниками. Матеріал під час лекції подають науково, концентровано, логічно й аргументовано. Дидактичною метою лекції є повідомлення нових знань, систематизація й узагальнення накопичених, формування на їхній основі ідейних поглядів, переконань, світогляду, розвиток пізнавальних і професійних інтересів.

Загальний структурна будь-якої лекції включає в себе формулювання теми, повідомлення плану і літератури, яку рекомендовано для самостійної роботи, потім – чітко дотримання плану.

Основні вимоги до читання лекції:

- високий науковий рівень викладеної інформації, яка має, як правило, світоглядне значення;
- значний обсяг систематизованої й методично опрацьованої сучасної наукової інформації;
- доказовість і аргументованість висловлюваних суджень;
- достатня кількість переконливих фактів, прикладів, текстів і документів;
- ясність викладення думок та активізація мислення слухачів, формулювання питань для самостійної роботи з обговорюваних проблем;
- аналіз різних поглядів у розв'язанні поставлених проблем;
- виведення головних думок і положень, формулювання висновків;
- роз'яснення нових термінів, а також назв; .
- надання студентам можливості слухати, осмислювати й коротко записувати інформацію;
- уміння встановити педагогічний контакт з аудиторією; використання дидактичних матеріалів і технічних засобів;
- застосування основних матеріалів – тексту, конспекту, блок-схем, креслень, таблиць, графіків.

У педагогічній практиці для здійснення навчального процесу доцільно окреслити такі **види академічних лекцій:**

- вступна;
- інформаційна;
- оглядова;
- настановна;
- підсумкова.

Конспект кожної лекції має містити тему (точно сформульовану), мету й завдання, список літератури обов'язкової і додаткової, текст змісту (з виокремленням основного й другорядного), завдання для самостійної роботи.

Варто зазначити, що лекція потребує відповідного голосового оформлення; відпрацювання міміки й жестів; репетирування із хронометруванням часу всієї лекції та окремих її частин.

На початку лекції викладач обов'язково має усно повідомити тему й мотивувати її значення; чітко сформулювати мету й завдання лекції; дати змогу студентам записати тему, план і літературу (з анотаціями й завданнями).

4.4. Види семінарських та практичних занять. Практична підготовка

У закладі вищої освіти, крім лекції, використовують також інші організаційні форми навчання: семінар, лабораторну роботу, науково-практичну

конференцію, самостійну навчальну роботу студентів, виробничу практику, стажування тощо.

Важливою організаційною формою навчання є **семінар**. Його відмінність від інших форм у тому, що він орієнтує студентів на виявлення більшої самостійності у навчально-пізнавальній діяльності. Під час семінару поглиблюються, систематизуються й контролюються знання, здобуті в результаті самостійної позааудиторної роботи над першоджерелами, документами, додатковою літературою тощо.

Семінар має такі дидактичні цілі: поглиблення, систематизація, закріплення знань, перетворення їх на переконання, перевірка знань, формування навичок і умінь самостійної роботи з літературними джерелами, розвиток культури мовлення, формування вміння аргументовано відстоювати свої погляди, відповідати на запитання, слухати інших, формулювати запитання тощо.

Питання плану семінарського заняття мають охоплювати основний матеріал теми й бути короткими, чіткими, їх можна формулювати і в стверджувальній, і в запитальній формах. Зазвичай, на семінарські заняття виносять не більше 4-6 запитань (на двогодинне заняття – не більше 2-3 питань)

Залежно від способу проведення виокремлюють такі види семінарів: семінар-бесіда, семінар-заслуховування, семінар-диспут, семінар-прес-конференція тощо.

Лабораторне заняття – форма організації навчання, яку проводять за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника. Основні дидактичні цілі лабораторних робіт - експериментальне підтвердження вивчених теоретичних положень; експериментальна перевірка формул, розрахунків; ознайомлення з методикою проведення експериментів, досліджень та ін.

Під час роботи в студентів формуються вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати, робити висновки та узагальнення, самостійно проводити дослідження, користуватися різними прийомами вимірів, оформлювати результати у вигляді таблиць, схем, графіків тощо. Водночас у них формуються професійні вміння і навички користуватися різними приладами, апаратурою, системами та іншими технічними засобами у проведенні дослідів.

Практичне заняття – форма організації навчального процесу, під час якої за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника студенти виконують практичну аудиторну чи поза аудиторну роботу з будь-якого предмета. Особливо значну роль практичні заняття мають відіграти у вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь.

Основна дидактична мета практичного заняття – закріплення й деталізація наукових знань, а головне – формування навичок і умінь. Для проведення практичного заняття викладач готує відповідні методичні матеріали: тести для виявлення рівня оволодіння необхідними теоретичними положеннями; набір практичних завдань різної складності для розв'язування їх на занятті та дидактичні засоби.

Важливою та ефективною формою організації навчання є **практична підготовка** осіб, які навчаються у закладах вищої освіти. Практична підготовка здійснюється шляхом проходження студентами практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку. Керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до законодавства.

4.5. Науково-дослідна робота студентів

Науково-дослідна робота студентів закладу вищої освіти є одним із напрямів їх самостійної роботи, важливим чинником підготовки висококваліфікованих спеціалістів.

Науково-дослідна робота студентів охоплює два взаємозв'язаних аспекти:

а) навчання студентів елементів дослідної діяльності, організації і методики наукової творчості;

б) наукові дослідження, які здійснюють студенти під керівництвом професорсько-викладацького складу.

Зміст і характер науково-дослідної роботи студентів визначаються:

- проблематикою науково-дослідної і науково-методичної діяльності кафедр, факультетів, вищого навчального закладу загалом;

- тематикою досліджень, що здійснюються кафедрами у творчій співпраці із виробництвом;

- умовами дослідної роботи студентів, наявністю бази дослідження, можливостей доступу до потрібної наукової інформації, наявністю комп'ютерної техніки, наявністю кваліфікованого наукового керівництва.

Науково-дослідна діяльність студентів здійснюється в таких напрямках:

- науково-дослідна робота як невід'ємний елемент навчального процесу, що належить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм і є обов'язковою для всіх студентів;

- науково-дослідна робота, що здійснюється поза навчальним процесом у межах студентського науково-творчого товариства, у наукових гуртках, проблемних групах тощо;

- науково-організаційні заходи (конференції, конкурси, олімпіади тощо).

Належно організована науково-дослідна робота студентів у навчальному процесі сприяє поглибленому засвоєнню навчальних дисциплін, виявленню індивідуальності, формуванню власної думки щодо конкретної дисципліни.

У ЗВО функціонують два основних види науково-дослідної роботи студентів: **навчальна науково-дослідна робота**, передбачена навчальними планами, і **науково-дослідна робота** студентів, яка здійснюється під керівництвом професорсько-викладацького складу.

Навчальна науково-дослідна робота. Такий вид роботи студентів у межах навчального процесу є обов'язковим для кожного і охоплює майже всі форми навчальної роботи:

- написання рефератів з конкретної теми у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, фундаментальних і професійно орієнтованих, спеціальних дисциплін, курсів спеціалізації та за вибором;
- виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, які містять елементи проблемного пошуку;
- виконання нетипових завдань дослідницького характеру під час різних видів практики, індивідуальних завдань;
- розроблення методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (спостереження, анкетування, бесіда, соціометрія тощо);
- підготовку і захист курсових і дипломних робіт, пов'язаних з проблематикою досліджень кафедр.

Згідно з навчальними планами і програмами загальноосвітніх і фахових дисциплін кожний студент повинен оволодіти процесом наукового пізнання, виконуючи протягом усього періоду навчання завдання, які поступово ускладнюються і поглиблюються.

Науково-дослідна робота студентів поза навчальним процесом є одним з найважливіших засобів формування висококваліфікованого спеціаліста. Вона передбачає участь у роботі предметних наукових гуртків; проблемних груп, секцій, лабораторій; участь у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт; проведення досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів; роботу в студентських інформаційно-аналітичних і культурологічних центрах, перекладацьких бюро; рекламну, лекторську діяльність; написання статей, тез, доповідей, інших публікацій.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям «метод навчання», «спосіб навчання», «засіб навчання».
2. Охарактеризуйте сучасні форми організації навчання у вищій школі.
3. Охарактеризуйте психологічну сутність інтерактивних методів навчання.
4. Порівняйте існуючі у дидактиці вищої школи класифікації інтерактивних методів навчання.
5. Охарактеризуйте психологічні умови використання інтерактивних методів навчання
6. У чому полягають переваги і недоліки лекції як організаційної форми навчання у вищій школі?
7. У чому полягає відмінність між практичним і лабораторним заняттям у закладі вищої освіти?
8. Охарактеризуйте роль різних видів практик у підготовці майбутнього фахівця.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Заповніть таблицю, визначивши характеристики одного з методів навчання.

Метод навчання	
Визначення	
Мета	
Критерії ефективності	
Різновиди	
Методика проведення	
Переваги	
Недоліки	

Завдання 2. Проаналізуйте педагогічні ситуації. Запропонуйте власний варіант вирішення.

Ситуація 1. Перед початком вивчення нової фахової дисципліни завідувач кафедри представив студентам 4-го курсу нового викладача як людину, яка має повагу серед колег, активно займається науково-дослідницькою роботою і має багато друкованих праць, є визнаним фахівцем у своїй науковій галузі.

Через певний час, після кількох лекцій думки студентів щодо цього викладача розділилися: частина групи почала висловлювати різке незадоволення ним, інша – була лояльніша до нього, загалом їм подобався викладач, а ще інші не виявили ніякого особистого ставлення.

Що могло змінити ставлення певної частини групи студентів до викладача?

Чому група по-різному оцінила науково-педагогічну діяльність викладача?

Від чого залежить авторитет викладача вищої школи?

Ситуація 2. Перший курс навчання. Студент не складає іспиту. Вдома він говорить, що отримав негативну оцінку, тому що викладач оцінив його не об'єктивно. Батьки звертаються до керівництва факультету з проханням з'ясувати конфліктну ситуацію.

Чому може виникнути така ситуація?

Як викладач може довести правоту власного погляду учасникам конфлікту?

Що можна порадити студентові в цій ситуації?

Які Ви бачите шляхи розв'язання конфліктної ситуації (з боку викладача, керівництва факультету)?

Що порадите батькам?

Які методи контролю, на вашу думку, забезпечують найбільшу актуальність оцінювання знань студентів?

Тестові завдання для самоперевірки

1. До наочних методів навчання належать:

- а) демонстрування, самостійне спостереження, ілюстрування;
- б) графічні роботи, вправи, лабораторні;
- в) вправи, самостійне спостереження, демонстрування;
- г) лабораторні роботи, вправи, демонстрування.

2. До якої групи включено практичні методи навчання?

- а) демонстрування, самостійні спостереження;
- б) вправи, лабораторні, практичні та дослідні роботи;
- в) робота з книгою, бесіда, графічні роботи.

3. Метод навчання – це...

- а) спрямованість навчання на пізнання студентів;
- б) шлях до досягнення мети;
- в) спосіб організації взаємодіяльності викладача та студентів;
- г) сукупність прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- д) сукупність засобів навчання.

4. За характером дидактичної мети методи навчання поділяються на:

- а) словесні, наочні, практичні
- б) пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемний виклад, частково-пошукові, дослідницькі;
- в) методи оволодіння знаннями, формування умінь й навичок, застосування знань, творчої діяльності, закріплення, перевірки знань, умінь й навичок;
- г) аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, аналогія;
- д) аудіальні, візуальні, кінетичні.

5. Дискусія – це... (дайте найбільш точне визначення):

- а) діалог викладача зі студентом у формі запитань і відповідей;
- б) висловлення студентом власних думок;
- в) обмін ідеями в групі з метою пошуку істини;
- г) вирішення суперечки між студентами.

6. Визначте суть методу ілюстрування.

- а) показ предметів або явища у статиці;
- б) застосування малюнків, картин, схем, діаграм, моделей тощо для зображення явища;
- в) показ явища у русі.

7. “Круглий стіл” — це...

- а) бесіда, в якій бере участь невелика група студентів;
- б) згорнута форма дискусії;
- в) дискусія, у процесі якої відбувається обмін думками між учасниками та з “аудиторією”;
- г) дискусія, в процесі якої відбувається обмін думками лише між учасниками.

8. Визначте суть методу демонстрування.

- а) зображення предметів, явищ на екрані;
- б) показ предметів, явища у статиці;
- в) зображення об'єктів чи явищ у динаміці.

9. *За ступенем пізнавальної активності студентів методи навчання поділяються на:*

- а) словесні, наочні, практичні
- б) пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемний виклад, частково-пошукові, дослідницькі;
- в) методи оволодіння знаннями, формування умінь й навичок, застосування знань, творчої діяльності, закріплення, перевірки знань, умінь й навичок;
- г) аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, аналогія;
- д) аудіальні, візуальні, кінетичні.

10. *Який метод навчання розкриває суть явища, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності його розвитку?*

- а) розповідь;
- б) інструктаж;
- в) пояснення;
- г) кейс стаді;
- д) бесіда.

Тема 5. Педагогічний контроль у вищій школі

Мета вивчення теми: засвоєння функцій, методів та форм контролю й оцінювання навчальної діяльності студентів, формування вміння аналізувати й оцінювати знання та вміння.

Ключові терміни: контроль, оцінка, облік, функції контролю, методи контролю, форми контролю, засоби контролю, види контролю, рейтингове оцінювання.

План

- 5.1. Педагогічний контроль в освітньому процесі вищої школи.
- 5.2. Функції та принципи контролю знань, умінь та навичок студентів.
- 5.3. Види та форми контролю перевірки знань, умінь та навичок студентів.
- 5.4. Методи контролю ЗУН.

5.1. Педагогічний контроль в освітньому процесі вищої школи

Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів є важливою складовою освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Контроль у дидактиці вищої школи слід розуміти як педагогічний супровід, спостереження і перевірку успішності навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Процес контролю, здійснюваний викладачем, передбачає декілька **етапів**:

1) **перевірку** (виявлення рівня отриманих студентами знань, умінь та навичок);

2) **оцінювання** (вимірювання рівня знань, умінь і навичок та порівняння їх з певними стандартами, окресленими вимогами навчальних програм). **Оцінка** – кількісна фіксація виявленого рівня знань у балах;

3) **облік** – документальна фіксація результатів контролю (екзаменаційні відомості, залікові книжки студентів, журнали та ін.

Педагогічний контроль – система перевірки результатів навчання і виховання студентів.

Головна мета контролю полягає у визначенні якості засвоєння навчального матеріалу, ступеня відповідності сформованих умінь та навичок цілям і завданням навчання того чи іншого навчального предмета.

Оцінка та відмітка. Практичне застосування будь-якої з форм педагогічного контролю завершується оцінками та відмітками.

Оцінка – спосіб і результат встановлення факту відповідності чи невідповідності знань, умінь, навичок, засвоєних студентом, цілям та завданням навчання. Оцінка також передбачає з'ясування причин, що заважали засвоєнню, та засобів організації навчальної діяльності для усунення помилок. Педагог може використовувати словесні оцінки, що позитивно впливає на перебіг навчально-пізнавальної діяльності студентів. Такі оцінки закладено у деяких

заохочувальних висловлюваннях, позитивних репліках на зразок "молодець", "так тримати", "добре", "дотепно", "якісно", "відмінно", "ти можеш" тощо. Безумовно, словесні оцінки можуть мати і у негативне значення - через зауваження, заперечення, демонстрування сарказму, докору, нотації та ін.

Однак головна функція словесної оцінки має полягати в орієнтуванні студента на правильність його навчально-пізнавальних дій, закріплення успіху на цьому шляху, подальшого його стимулювання для досягнення успіхів у пізнавальній діяльності та ін.

Відмітка є числовим аналогом оцінки і має кілька рангових значень. У закладах вищої освіти прийнята словесна форма відміток:

"відмінно" – ставиться за повне та міцне знання матеріалу в заданому обсязі. Під час усного опитування мова студента має бути логічно виваженою, правильною. У письмовій роботі не повинно бути помилок;

"добре" – ставиться за міцне знання предмета, допускаються незначні помилки (не більше 1-2);

"задовільно" – ставиться за знання предмета з помітними помилками, вадами засвоєння, але такими, що не перешкоджають подальшому навчанню;

"незадовільно" – за незнання предмета, велику кількість помилок у мовленні чи у тексті письмової роботи.

Недоліками такої системи є, по-перше, суб'єктивізм в оцінці, по-друге, слабка диференційованість шкали.

5.2. Функції та принципи контролю знань, умінь та навичок студентів

Основними функціями контролю за навчальним процесом у закладах вищої освіти є:

✓ **діагностична**, яка сприяє з'ясуванню об'єктивного рівня професійних знань, навичок і вмінь у студентів;

✓ **корегувальна**, котра полягає у внесенні змін у процес навчально-пізнавальної діяльності на основі об'єктивної оцінки попередніх знань, навичок і вмінь;

✓ **освітня**, сутність якої в тому, що вона сприяє поглибленню, розширенню і вдосконаленню професійних знань, навичок і вмінь студентів і слухачів;

✓ **виховна**, яка полягає в тому, що у процесі контролю формуються громадянські якості;

✓ **стимулююча**, що спонукає до активності у дидактичному процесі та вдосконаленні своїх знань, навичок і вмінь;

✓ **оцінювальна**, сутність якої – у вимірюванні та оцінці знань, навичок і вмінь студентів. На практиці її здійснюють, виставляючи оцінки;

✓ **розвивальна**, яка виявляється в тому, що будь-який контроль викликає певне психічне напруження особистості, розвиток її розумових і фізичних сил, творчого мислення тощо;

✓ *мобілізує*, котра підсилює, концентрує, зосереджує моральні, інтелектуальні й фізичні зусилля на усунення виявлених недоліків або досягнення нових успіхів у навчанні.

Реалізація функцій залежить від дотримання основних принципів перевірки навчально-пізнавальної діяльності та оцінки знань, умінь та навичок студентів. А.М. Алексюк та Ю.К. Бабанський пропонують дотримуватись таких **принципів** контролю:

✓ *індивідуального* (за стилем і формами) *підходу* до перевірки та оцінки знань, навичок і вмінь студентів;

✓ *систематичності* та *регулярності* перевірок і оцінювання навчально-пізнавальних дій студентів;

✓ *урізноманітнення видів і форм* контролю, урахування виду й роду майбутньої професійної діяльності;

✓ *всеосяжності*, яка передбачає всебічність, тематичність і повноту контролю та оцінювання;

✓ *об'єктивності* перевірок та оцінювання;

✓ *диференційованості* контролю та оцінювання;

✓ *єдності вимог* до контролю з боку всіх науково-педагогічних працівників.

Ефективне функціонування системи педагогічного контролю потребує дотримання певних **умов**:

1) **Об'єктивність** контролю: Це означає, що всі викладачі та студенти, оцінюючи стан навчальної роботи, діють за єдиними узгодженими критеріями, обґрунтування яких усім відоме заздалегідь.

2) Оцінки, отримані в результаті контролю, вважаються непорушними, не піддаються сумніву як з боку тих, хто контролює, так і з боку тих, кого контролюють, оскільки будуються на об'єктивних критеріях, відомих обом сторонам.

3) Контроль та його результати вимагають гласності, щоб будь-хто мав змогу уважно вивчити їх, зробити на підставі цього обґрунтовані висновки, які налаштовують на активну позитивну роботу, спрямовану на необхідне коригування навчального процесу

5.3. Види та форми контролю перевірки знань, умінь та навичок студентів

Форми педагогічного контролю – екзамени, заліки, колоквиуми, усне опитування, письмові контрольні роботи, захист курсових та дипломних робіт, звіт про результати практики.

Навчальний контроль можна поділити за часом:

✓ попередній (вихідний)

✓ поточний

✓ поетапний (тематичний)

✓ періодичний

✓ підсумковий.

Поточний контроль здійснюється в ході занять, завдяки йому виявляють ступінь розуміння навчального матеріалу, його засвоєння, уміння студентів застосовувати знання на практиці.

Підсумковий контроль здійснюється з метою оцінки результатів в навчання на окремих завершених етапах освіти або на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні. Складові такого контролю – семестровий контроль та державна атестація.

Семестровий контроль проводиться у формі семестрового іспиту, диференційованого заліку з конкретної навчальної дисципліни.

Семестровий іспит – форма підсумкового контролю з окремої навчальної дисципліни за семестр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу.

Семестровий диференційований залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентами навчального матеріалу на підставі виконання студентами індивідуальних завдань.

Семестровий залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентами навчального матеріалу на підставі виконаних ними певних робіт на семінарських, практичних, лабораторних заняттях. Семестровий залік не передбачає обов'язкової присутності студентів за умови виконання ними всіх видів робіт, передбачених навчальним планом за семестр.

Атестація – це встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти.

Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи).

Атестація здійснюється відкрито і гласно. Здобувачі вищої освіти та інші особи, присутні на атестації, у тому числі під час захисту дисертації, можуть вільно здійснювати аудіо- та/або відеофіксацію процесу атестації.

Заклад вищої освіти на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.

Атестація осіб, які здобувають ступінь магістра, може здійснюватися у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.

5.5. Методи контролю ЗУН

Відповідно до цілей контролю, які визначають педагоги, для реалізації цих форм перевірки використовують певні методи.

Методи контролю – це сукупність прийомів і способів педагогічної діагностики ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів забезпечувати повну й змістовну інформацію про перебіг дидактичного процесу в навчальних закладах та про його дієвість і результативність.

Основні методи перевірки успішності студентів у дидактичному процесі та визначення ефективності цього процесу:

- ✓ побічне спостереження
- ✓ усне опитування
- ✓ вправляння
- ✓ програмований контроль
- ✓ письмові роботи
- ✓ дидактичні тести тощо.

За допомогою методу **спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів** педагог докладно пізнає їх діяльність, ставлення, волю й бажання, з'ясовує нахили і здібності, успіхи, поведінку, можливості та способи дій у певних ситуаціях, визначає обсяг і глибину оволодіння професійними знаннями, рівень опанування відповідними навичками та вміннями, ступінь сформованості особистісних якостей, визначає недоліки й шляхи їх усунення тощо. Контрольне спостереження можна здійснити в будь-який час і на будь-яких заняттях.

Письмовий контроль забезпечує глибоку й всебічну перевірку опанування програмного матеріалу. За допомогою письмових робіт одночасно контролюють значну кількість студентів у різних галузях знань.

Цей метод досить об'єктивний, бо надає можливість порівняти знання різних студентів за допомогою стандартних запитань, виявити теоретичні знання, практичні навички та вміння, а також адекватне їх застосування для розв'язання конкретних професійних завдань. У результаті такого аналізу в педагога формується уявлення про кожного студентами, про його переваги та недоліки.

Об'єктивний і всебічний аналіз має надзвичайно сильний виховний та дидактичний вплив і на науково-педагогічного працівника, так і на інших студентів.

Ще одним методом перевірки є **усне опитування**. Його здійснюють за допомогою бесіди, оповідання студента, тлумачення певних теорій, ідей, поглядів професійних явищ тощо, їхня найбільша методична цінність - те, що вони забезпечують безпосередній живий контакт педагога з тими, хто навчається. В основі усного опитування - монологічна відповідь студента або бесіда. Цей метод, завдяки своїй специфіці й характеру застосування, використовують і щоденно на планових заняттях, і на різноманітних перевітках.

Під час опитування особливу увагу слід приділяти формуванню доброзичливої морально-психічної атмосфери в групі, яку опитують. Спочатку педагог чітко формулює запитання, і тільки після певної паузи (15-20 секунд) визначає студента, який має відповісти.

На вищу оцінку заслуговують студенти, які активно пропонують нестандартні шляхи розв'язання проблеми. Тільки тоді, коли студенти не спроможні дати правильну відповідь, потрібно спрямувати їхні обмірковування у правильне русло, уміло підказавши необхідний напрям пошуку правильної відповіді

Досить ефективним методом перевірки результатів навчання студентів є **метод вправлення** – практичні заняття, практикуми, практики тощо.

У дидактичній практиці дедалі частіше використовують **дидактичні тести**, які становлять стандартизований комплект завдань щодо певного навчального матеріалу, за допомогою яких визначають рівень його опанування. Тести дають змогу об'єктивно оцінювати рівень опанування теоретичних знань" практичних навичок та вмінь.

Варто зазначити, що нині в українській педагогічній і психологічній літературі не існує узгодженого погляду на використання дидактичних тестів і у виявленні рівня опанування знань, навичок і вмінь, і для перевірки їх міцності, надійності.

У закладах вищої освіти також починають застосовувати для контролю та оцінки знань студентів програмований контроль. У цьому широкі можливості дають комп'ютери, які забезпечують негайний зворотний зв'язок між відповіддю того, хто навчається, і запрограмованим навчальним матеріалом, дають змогу відразу отримати інформацію про рівень відповіді.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям «контроль», «оцінка», «облік».
2. Охарактеризуйте основні функції контролю знань, умінь та навичок студентів.
3. Охарактеризуйте основні етапи контролю знань, умінь та навичок студентів. Визначте їх роль у забезпеченні якості освітнього процесу.
4. Визначте принципові різниці між поняттями «вид контролю», «форма контролю», «метод контролю».
5. Визначте переваги та недоліки методів усного, письмового та тестового контролів в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Визначте типові помилки (3-5 помилок) при оцінюванні навчальної успішності студентів, а також способи попередження й подолання цих помилок. Заповніть таблицю.

Помилки в оцінюванні	Попередження помилок	Подолання помилок

Завдання 2. Розробіть власну систему оцінювання навчальних досягнень студентів, яка повинна містити загальний опис, переваги та недоліки у порівнянні з 100-бальною ECTS. У роботі має бути описані вимоги до поточного та підсумкового оцінювання та розподіл балів.

Тестові завдання для самоперевірки

1. Принцип оцінювання навчальних досягнень, який передбачає врахування загальнодержавних стандартів змісту освіти відповідно до кваліфікаційних характеристик спеціальностей це:

- а) принцип тематичності;
- б) принцип об'єктивності;
- в) принцип систематичності;
- г) принцип єдності вимог.

2. Помилки при оцінюванні рівня досягнень студента, коли викладач виставляє невиправдано завищені оцінки – це ...

- а) логічні помилки;
- б) екстраполяції;
- в) ореолу;
- г) великодушності;
- д) контрасту;
- е) централізму.

3. Контроль включає в себе діагностику, що передбачає...

- а) вимірювання знань, умінь і навичок;
- б) виявлення знань, умінь і навичок;
- в) фіксування результатів оцінювання у вигляді оцінок у відомостях, залікових книжках.

4. Контроль включає в себе оцінювання, яке передбачає ...

- а) вимірювання знань, умінь і навичок;
- б) виявлення знань, умінь і навичок;
- в) фіксування результатів оцінювання у вигляді оцінок у відомостях, залікових книжках.

5. Контроль включає в себе облік, який передбачає...

- а) вимірювання знань, умінь і навичок;
- б) виявлення знань, умінь і навичок;
- в) фіксування результатів оцінювання у вигляді оцінок у відомостях, залікових книжках.

6. Принцип оцінювання рівня навчальних досягнень студентів, який полягає у тому, що аналіз і оцінювання мають здійснюватися не стихійно, а з дотриманням певного плану:

- а) об'єктивності;
- б) систематичності й системності;
- в) плановості;
- г) економічності;
- д) єдності вимог;

- е) тематичності;
- є) відкритості й прозорості.

7. Принцип оцінювання рівня навчальних досягнень студентів, який полягає у тому, що аналіз і оцінювання мають відповідати структурним компонентам змісту вивченого матеріалу і бути постійними:

- а) об'єктивності;
- б) систематичності й системності;
- в) плановості;
- г) економічності;
- д) єдності вимог;
- е) тематичності;
- є) відкритості й прозорості.

8. Вид контролю за дидактичною метою, який передбачає перевірку якості засвоєння знань у процесі вивчення конкретних тем:

- а) попереджувальний;
- б) діагностичний (попередній);
- в) поточний;
- г) підсумковий;
- д) періодичний;
- е) тематичний;
- є) повторний.

9. Спосіб і результат встановлення факту відповідності чи невідповідності знань, умінь, навичок, засвоєних студентом, цілям та завданням навчання – це

....

- а) оцінка;
- б) відмітка;
- в) облік.

10. Функція контролю, суть якої полягає у підсиленні, концентрації та зосередженні моральних, інтелектуальних і фізичних зусиль на усунення виявлених недоліків або досягнення нових успіхів у навчанні

- а) діагностична;
- б) стимулююча;
- в) мобілізуюча;
- г) розвивальна.

Тема 6. Сучасні педагогічні технології в системі вищої освіти

Мета вивчення теми: ознайомлення із різноманітними педагогічними технологіями навчання у вищій школі та формування вміння їх використання у професійній діяльності.

Ключові терміни: освітні технології, педагогічні технології, навчальні технології, особистісно-орієнтоване навчання, дистанційне навчання, інформаційні технології навчання, інтерактивні технології навчання, модульні технології навчання, диференційоване навчання, проблемне навчання.

План

1. Сутність і взаємозв'язок понять «освітні технології», «педагогічні технології» та «навчальні технології».
2. Основні принципи педагогічних технологій. Критерії технологічності.
3. Класифікація педагогічних технологій у вищій школі.

1. Сутність і взаємозв'язок понять «освітні технології», «педагогічні технології» та «навчальні технології»

Реформування освітньої системи в Україні вимагає посиленої уваги до проблеми опанування викладачами вищої школи новітніми педагогічними технологіями.

Термін «технологія» походить від грецьких слів *techne* (мистецтво, ремесло, наука) і *logos* (поняття, учення). За допомогою технології інтелектуальна інформація перекладається мовою практичних рішень, адже технологія – це і способи діяльності, і форми участі в ній. Поняття ж «педагогічна технологія» більш ємке, ніж «технологія навчання», тому що він включає в себе ще й виховний аспект, пов'язаний з формуванням і розвитком особистісних якостей учнів чи студентів.

У документах ЮНЕСКО **технологія навчання** розглядається як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання ізасвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії.

Педагогічна технологія в загальнопедагогічному розумінні характеризує цілісний освітній процес з його метою, змістом і методами навчання. Це системний метод створення, застосування й визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхньої взаємодії, що своїм завданням вважає оптимізацію форм освіти.

Освітня технологія – це стратегія розвитку національного, державного, муніципального освітнього простору.

Технологія навчання відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмету, теми, питання (дидактична технологія).

Структура педагогічної технології:

I. Концептуальна основа

II. Змістова частина навчання

– мета навчання

– зміст навчального матеріалу

III. Процесуальна частина

– організація навчального процесу

– методи і форми навчальної діяльності учнів

– методи і форми роботи вчителя

– діяльність вчителя з керування процесом засвоєння навчального матеріалу

– діагностика результатів навчання

Завданнями педагогічної технології є:

– відпрацювання глибини і міцності знань, закріплення умінь і навичок в різних галузях знань;

– відпрацювання і закріплення соціально цінних форм і звичок поведінки;

– навчання діям, операціям з технологічним інструментарієм;

– розвиток навичок технологічного мислення;

– виховання звички чіткого виконання вимог технологічності дисципліни в організації навчальних і виховних завдань.

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних авторів дає підстави виділити **ознаки педагогічних технологій:**

- *діагностичне цілепокладання і результативність* (передбачають гарантоване досягнення мети та ефективності процесу навчання);

- *економічність* (забезпечує резерви навчального часу, оптимізацію праці викладача і досягнення запланованих результатів в стислі проміжки часу);

- *коригованість* (можливість оперативного зворотного зв'язку, послідовноорієнтованого на чітко визначені цілі).

2. Основні принципи педагогічних технологій.

Критерії технологічності.

У сучасних освітніх технологіях інноваційні процеси носять дискретний, циклічний характер, тісно пов'язаний з життєвим циклом нововведення та залежать від дії низки психологічних чинників, серед яких головними є:

– готовність студентів до сприйняття сучасних освітніх технологій та позитивна мотивація навчальної діяльності;

– готовність викладачів і студентів до творчої діяльності;

– оптимальний психологічний клімат освітнього процесу та майстерність педагогів;

– врахування психологічних аспектів управління закладом вищої освіти.

Розробка сучасних педагогічних технологій має вестися відповідно до таких **принципів**:

- *принцип цілісності технології*, що представляє дидактичну систему;
- *принцип відтворюваності технології* в конкретному педагогічному середовищі для досягнення поставлених цілей
- *принцип нелінійності педагогічних структур і пріоритетності чинників*, що впливають на механізми самореалізації відповідних педагогічних
- *принцип адаптації процесу навчання* до особистості та її пізнавальних здібностей;
- *принцип потенційної надмірності навчальної інформації*, що створює оптимальні умови для формування узагальнених знань.

Будь-яка педагогічна технологія повинна задовольняти таким основним **методологічним вимогам (критеріям технологічності)**:

- **концептуальність**. Кожній педагогічній технології повинна бути властива опора на певну наукову концепцію, що включає філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей;
- **системність**. Педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи, характеризуватися логікою процесу, взаємозв'язком усіх його частин, цілісністю;
- **керованість** – припускає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами й методами з метою корекції результатів;
- **ефективність**. Сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами і оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту навчання;
- **відтворюваність** – можливість застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами освітнього процесу.

3. Класифікація педагогічних технологій у вищій школі.

За теоретичною основою педагогічні технології класифікують на такі види:

- педагогічні технології на основі особистісної орієнтації педагогічного процесу;
- педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності здобувачів освіти;
- педагогічні технології на основі ефективності управління та організації освітнього процесу;
- педагогічні технології на основі дидактичного вдосконалення та реконструювання матеріалу;
- педагогічні технології з окремих навчальних дисциплін;
- альтернативні технології;
- технології природовідповідності;

- технології розвивального навчання;
- педагогічні технології авторських шкіл

У практиці освітньої діяльності сучасного закладу вищої освіти найпоширеніші такі педагогічні технології:

- проблемне навчання;
- особистісно орієнтоване навчання;
- модульна технологія навчання;
- дистанційне навчання;
- інтерактивні технології навчання;
- диференційоване навчання;
- інформаційні технології навчання.

Розглянемо деякі з них.

Проблемне навчання передбачає таку організацію процесу навчання, в основі якого лежить створення викладачем проблемних ситуацій, визначення і формулювання проблем, їх розв'язання студентами самостійно або під керівництвом педагога.

Під поняттям «проблема» розуміється такий різновид питання, відповідь на яке не міститься в накопичених суб'єктом знаннях і способах діяльності, тому вимагає відповідних практичних і теоретичних дій, відмінних від простого інформаційного пошуку.

До методів проблемного навчання відносяться:

- **проблемний виклад** (викладач розкриває «ембріологію істини», демонструє еталон проблемного мислення (ставить проблемне питання й сам вирішує)
- **евристичний (частково-пошуковий)** (викладач створює проблемну ситуацію, формулює проблему й залучає студентів до її вирішення)
- **пошуковий** (викладач формує проблему, а студенти повністю самостійно її вирішують)
- **дослідницький** (студенти самі, за умов проблемної ситуації, бачать проблему, формулу тощо).

Умовами успішної організації проблемного навчання є підготовленість студентів та викладачів, а також відповідність науково-методичної забезпеченості процесу навчання для створення проблемних ситуацій та урахування особливостей конкретної дисципліни, теми, часу, відведеного за програмою.

Функції проблемного навчання в залежності від дидактичної мети заняття:

- формування інтересу до вивчення матеріалу на етапі постановки мети, мотивації пізнавальної діяльності, ознайомлення з метою заняття;
- спонукання до використання знань, оволодіння способами діяльності, використання їх в нових ситуаціях на етапі закріплення засвоєного;
- спонукання до самостійності в процесі оволодіння змістом освіти на етапі осмислення і засвоєння;
- виявлення рівнів засвоєння змісту освіти, активності, самостійності як певної цілісності на етапі контролю навчально-пізнавальної діяльності.

Особистісно-орієнтоване навчання виходить із визначення індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, *що вимагає забезпечення розвитку і саморозвитку особистості*, виходячи із виявлення її індивідуального неповторного суб'єктивного досвіду, здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, можливостей реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці.

Умовами реалізації технології є творчість в самостійній діяльності, виявлення особистістю пізнавальної активності, чому сприяє використання діалогічних методів навчання, імітаційно-рольова гра, заохочення прагнень знаходити свої способи діяльності, аналізувати способи роботи інших тощо. Постійна увага педагога до аналізу й оцінки індивідуальних способів навчальної роботи, яка спонукає людину до усвідомлення не лише результату, а і процесу своєї роботи. Створення вільної атмосфери, яка характеризується тим, що ті, хто навчаються, не бояться робити помилки, вільно обговорюють проблеми, висловлюючи свої особисті думки, підходи, взаємодіють у навчанні один з одним, звертаються за допомогою і підтримкою до викладача. Стимулювання до самооцінки є основою для самоосвіти, саморозвитку, самовираження в навчанні.

У зв'язку з переходом вищої освіти України на кредитно-модульну систему навчання широкого застосування у педагогічній практиці одержала педагогічна технологія, побудована за принципом модульного змісту. Змістом **модульної технології** навчання є така зміна організаційних основ педагогічного процесу у ЗВО, що забезпечує умови для індивідуалізації та диференціації навчання. Структурною одиницею технології є модуль (змістовно, логічно завершена частина навчального матеріалу, певна мікросистема, засвоєння якої забезпечує досягнення раніше запланованого результату навчання).

Модуль визначає розділ навчальної дисципліни чи курсу, програма яких складається з частин, однакових за обсягом або кратним кредитам Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Модуль може бути змістовою складовою програми або розділом дисципліни, курсу. Засвоєння модуля розпочинається з оглядово-настановчої лекції, після якої відбувається індивідуальна самостійна навчальна робота, консультації, декілька тьюторських занять, що в сукупності складають зміст модуля.

Модульна технологія навчання надає студентам можливість вивчати курс за індивідуальним планом, що стимулює самостійну роботу студентів, надаючи їм можливість визначати індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу, самостійно вибирати форми вивчення та контролю за рівнем засвоєння.

Кожен змістовий модуль включає такі основні блоки:

- **цільовий** – мета і завдання вивчення конкретного модуля;
- **змістовний** – представлено основні змістовні одиниці, терміни, поняття, закони, що становлять суть певного розділу навчальної дисципліни;
- **операційний** – визначення пізнавальних навичок, якими повинен оволодіти студент;
- **методичний** – даються рекомендації, поради щодо самостійної роботи по засвоєнню навчальної інформації;

– **контрольний** – представлено питання, завдання, тести для перевірки рівня засвоєння навчальної інформації. Результатами вивчення кожного блоку модуля відбиваються в балах, які студент набирає.

Етапи технологій модульного навчання:

- 1) спонукально-мотиваційний;
- 2) первинного засвоєння теоретичного матеріалу;
- 3) самостійної проблемно-пошукової роботи студентів;
- 4) формування і розвитку репродуктивних і пошукових умінь, навичок, способів діяльності;
- 5) самостійних робіт завершеного характеру для формування пошукових, креативних, рефлексивних здібностей і вмінь;
- 6) систематизації провідних знань і вмінь, світоглядних ідей;
- 7) самостійної творчої роботи;
- 8) контрольної-узагальнюючої.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст понять «індивідуалізація» та «диференціація» навчання.
2. Визначте роль проблемного навчання у формуванні активної, творчої особистості майбутнього фахівця.
3. Охарактеризуйте основні шляхи створення проблемних ситуацій.
4. Розкрийте суть методів проблемного навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий і дослідницький.
5. Охарактеризуйте значення ігрових технологій навчання у фаховій підготовці студентів і охарактеризуйте основні з них.
6. Визначте переваги комп'ютерної технології навчання над традиційними.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Проаналізуйте одну із запропонованих педагогічних технологій:

- модульно-рейтингова технологія;
- технологія проблемного і групового навчання;
- ігрові технології;
- інформаційні технології;
- технологія дистанційного навчання;
- технологія диференційованого навчання;
- технології інтерактивного навчання;
- тренінгові технології

Орієнтовна схема аналізу обраної технології:

1. Сутність реалізації технології.
2. Переваги технології при викладанні дисциплін Вашої спеціальності.
3. Можливі труднощі застосування технології при викладанні дисциплін.

4. Особливості діяльності викладача при підготовці та проведенні занять з використанням означеної технології .

Завдання 2. Розробіть 3 варіанти творчих ситуацій для конкретно обраної теми, використовуючи елементи проблемного навчання.

Завдання 3. Проаналізуйте навчальні заняття, які запам'яталися. Чому саме ці заняття, а не інші? Вам було цікаво? Ви брали активну участь у різних формах роботи на занятті? Що пізнали? Чого досягли? Що для себе відкрили?

Тестові завдання для самоперевірки

1. В чому суть інтерактивного навчання?

а) навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів

б) у застосуванні інноваційних технологій

в) у самостійній роботі студентів

г) у науково-дослідницькій роботі студентів

2. Системний метод створення, застосування і визначення усього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів в їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм навчання – це ...

а) педагогічна технологія;

б) навчальна технологія;

в) освітня технологія.

3. ... визначає шлях оволодіння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання.

а) педагогічна технологія;

б) навчальна технологія;

в) освітня технологія.

4. Характерною рисою інноваційних педагогічних і, зокрема, дидактичних технологій є ...

а) особистісно-орієнтована освіта;

б) традиційна освіта;

в) проблемно-орієнтована освіта.

5. Інноваційні технології відрізняються від традиційних перш за все

а) місцем і роллю основних учасників навчального процесу;

б) простором співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні;

в) відпрацюванням певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій.

6. Дистанційне навчання – особлива досконала форма, яка поєднує елементи очного, заочного й вечірнього навчання на основі ...

а) нових інформаційних технологій та систем мультимедіа;

б) традиційних форм та систем навчання;

в) тренінгових моделей навчання.

Основна функція кейс-методу – вчити студентів вирішувати ... , які не можливо вирішити аналітичним способом.

а) складні неструктуровані проблеми;

- б) прості структуровані проблеми;
- в) непроті структуровані проблеми.

7. ... – організація навчального процесу, який передбачає постановку проблемних запитань, створення проблемних ситуацій для стимулювання активної пізнавальної діяльності студентів.

- а) проблемна модель навчання;
- б) інтеграційна модель навчання;
- в) структурно-логічна модель.

8. Головною метою... у процесі навчання є сприяння особистісному росту і студентів, і викладачів.

- а) особистісно-орієнтованої моделі;
- б) інтеграційної моделі;
- в) структурно-логічної моделі.

9. Для якої технології характерні такі особливості: використання проблемних методів, створення проблемних ситуацій на всіх етапах навчання?

- а) диференційованого навчання;
- б) проблемного навчання;
- в) розвивального навчання;
- г) модульного навчання.

10. Метою якої технології є формування не тільки формування знань, умінь та навичок, а й способів розумових дій, направлених на розвиток особистості студента?

- а) диференційованого навчання;
- б) проблемного навчання;
- в) розвивального навчання;
- г) сугестивного навчання.

Тема 7. Студент як об'єкт і суб'єкт педагогічної діяльності

Мета вивчення теми: ознайомлення з поняттям «студентство», соціально-психологічними та віковими особливостями розвитку студентів, їхніми правами та обов'язками.

Ключові терміни: студент, студентство, академічна група, адаптація, вікові особливості, заклад вищої освіти, права та обов'язки студентів, особливості студентського віку.

План

1. Студентство як соціальна група.
2. Вікові особливості студентської молоді.
3. Адаптація студентів у закладі вищої освіти.
4. Академічні права, свободи і обов'язки студентів університету.

1. Студентство як соціальна група

Студентство як соціальна група виникло в XI-XII ст. із відкриттям в Європі перших вищих навчальних закладів. Воно об'єднує молодих людей, які свідомо та цілеспрямовано оволодівають професійними знаннями, вміннями й навичками, набувають професійних якостей, готуються до виконання важливих професійних, культурологічних, громадсько-політичних, сімейних та інших функцій через навчання у закладах вищої освіти.

Термін «студент» (від лат. *studens (studentis)*) – такий, що старанно працює; той, що займається) означає того, хто наполегливо працює, робить справу, тобто опановує знання, вивчає (студіює) науку. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», *студент (слухач) – особа, яка зарахована до закладу вищої освіти з метою отримання вищої освіти на певному рівні (молодший бакалавр, бакалавр, магістр).*

Вважається, що студентів, порівняно з іншими групами молоді цього віку, відрізняють такі риси:

- вищий освітній рівень;
- велике прагнення до знань;
- висока соціальна активність;
- досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості.

Студентство має свої особливості. Однією з таких специфічних особливостей є соціальний престиж, оскільки більшість студентів усвідомлюють, що заклад вищої освіти є одним із засобів соціального просування.

Значущою рисою студентства вважається соціальна активність, яка лежить в основі всіх якостей особистості. Вона проявляється не тільки через ідейність,

громадянськість, відповідальність, а й через ділові якості, готовність до усвідомлених дій на користь суспільних інтересів.

Студентство – найкультурніша частина молоді в усіх країнах, яка є важливим джерелом відтворення інтелігенції. Соціально значущою рисою студентства є також напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей.

Виділяють такі суперечності, притаманні студентському віку:

– між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студентства і жорстким лімітом часу та економічних можливостей для задоволення збільшених потреб (соціально-психологічна);

– між прагненням до самостійності у доборі знань і досить жорсткими формами та методами підготовки спеціаліста певного профілю (дидактична);

– між великою кількістю інформації, що надходить різними каналами, розширює знання студентів і відсутністю часу, а іноді бажання розумової переробки, що призводить до поверховості у знаннях і мисленні, – і вимагає спеціальної роботи викладачів щодо поглиблення знань і вмінь студентів загалом (психолого-педагогічна).

2. Вікові особливості студентської молоді

Вікові особливості – комплекс фізичних, пізнавальних, інтелектуальних, мотиваційних, емоційних властивостей, притаманних більшості людей одного віку.

Студентський вік поділяється на стандартний (17-22 роки) та нестандартний (23-27 років).

Оптимальні точки розвитку інтелекту припадають на 19, 22 та 25 років. У подальшому спостерігається відносна стабілізація, що супроводжується підвищенням рівня вербального інтелекту. Найвищих показників розвиток вербального інтелекту досягає в 30 років. Це явище можна пояснити накопиченням запасу знань та набуттям життєвого досвіду.

На основі підйомів та спадів рівнів інтелектуальних функцій можна виокремити вікові мікроперіоди:

18-25 років – період відносно високого розвитку мислення, пам'яті та низького рівня розвитку уваги;

26-29 років – період найнижчого рівня розвитку мислення і пам'яті та високого рівня розвитку уваги;

30-33 роки – період відносно високого рівня розвитку пам'яті, мислення, уваги;

34-36 років – період спаду рівнів розвитку цих психічних функцій.

У пам'яті спостерігається стійке зрушення у напрямі випередження мислення на один рік, що особливо помітно в періоди ранньої зрілості. Зміни в розвитку пам'яті немов готують зміни розвитку мислення. У свою чергу увага є регуляторною функцією у вікових точках розходження пам'яті та мислення.

Отже, нерівномірність у розвитку інтелектуальних функцій найбільш яскраво виявляється в періоди ранньої зрілості. Зрілість вирізняється як

різноспрямованим, так і односпрямованим розвитком, що виявляється у постійній зміні підйомів та спадів. Це й дає підстави розглядати зрілість як серію періодів.

Складні та нові завдання, які постають перед студентами вже на першому курсі, потребують чіткої організації навчального процесу, набуття навичок самостійної роботи з навчальною та науковою літературою, умінь самостійно розподіляти свій час. Розумова, моральна та громадська зрілість студентів виявляється в умінні організувати своє навчання, побут та відпочинок.

Період навчання у закладах вищої освіти – це важливий період соціалізації людини. Соціалізація – це процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння соціального досвіду, у ході якого людина перетворює його у власні цінності, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми та шаблони, які прийняті в певній групі та суспільстві.

У студентському віці діють всі механізми соціалізації: засвоєння соціальної ролі студента, підготовка до оволодіння соціальною роллю (спеціаліста-професіонала), механізми наслідування та механізми соціального впливу з боку викладачів та студентської групи. Явища конформізму також можуть спостерігатися в студентському середовищі.

Студентський вік характеризується також прагненням самостійно й активно обирати певний життєвий стиль та ідеал, що відповідає умовам соціалізації, згідно з якими індивід повинен відігравати активну роль. Отже, навчання у вищих навчальних закладах є потужним фактором соціалізації особистості студента і цей процес відбувається впродовж самої життєдіяльності студентів і викладачів.

3. Адаптація студентів у закладі вищої освіти

Адаптація – результат (і процес) взаємодії індивіда і навколишнього середовища, який приводить до оптимального його пристосування до життя і діяльності. Адаптація компенсує недостатність звичної поведінки в нових умовах. Через неї забезпечується можливість прискорення ефективного функціонування особистості в незвичайних обставинах. Якщо адаптація не настає, виникають додаткові труднощі в спілкуванні, в опануванні предмета діяльності, аж до порушення її регулювання.

Адаптація студентів у ЗВО (за О.Г.Морозом):

Адаптація формальна, яка стосується інформаційної обізнаності з новими реаліями студентського життя, пристосування до умов нового навчального закладу, до структури вищої школи взагалі, до тих вимог, які ставляться перед студентами, усвідомлення своїх прав і обов'язків.

Адаптація соціально-психологічна як процес внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників і інтеграція цих груп зі студентським оточенням загалом; пристосування до нового соціального оточення (викладачі, однокурсники, сусіди в гуртожитку, соціальна структура великого міста тощо);

перебудова наявних соціальних навичок і звичок; різкий перехід до самостійного життя.

Дидактична адаптація, пов'язана з готовністю студента опанувати різноманітним нових (порівняно зі шкільними) організаційних форм, методів і змісту навчально-професійної діяльності у вищій школі, до значного збільшення обсягу навчального матеріалу, до складної мови наукових текстів і вивчення спеціальних предметів тощо.

Особистісно-психологічна адаптація, пов'язана з прийняттям студентом нової соціальної позиції й опануванням нової соціальної ролі «студента» (студент– той, хто навчається самостійно, наполегливо опановує професію) і «майбутнього фахівця».

Період адаптації не всі однаково проходять. За результатами дослідження, 49% студентів важко перебудовуються до нових форм організації навчального процесу; 20% – гостро переживають відірваність від сім'ї, важко пристосовуються до самообслуговування; 12% студентів відчувають труднощі входження в новий колектив; 39% – не можуть охопити весь обсяг самостійної роботи.

Залежно від активності студента адаптивний процес може бути двох типів :

- 1) активне адаптування;
- 2) пасивне, конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи.

Залежно від швидкості адаптації та її результатів розрізняють такі типи адаптації студента:

– **1 тип** – студент, який легко адаптується до нових умов, швидко виробляє стратегію своєї поведінки, легко входить у колектив; поведінка емоційно стійка, неконфліктна;

– **2 тип** – студент, адаптація якого цілком залежить від середовища й соціального оточення. Трапляються ускладнення і в організації своєї роботи, і в режимі праці, і в спілкуванні. Важлива допомога, зовнішній контроль і підтримка;

– **3 тип** – студент, який важко адаптується через свої індивідуальні особливості. Поведінка його деструктивна, конфліктна, емоційно нестійка, з неадекватною реакцією на вимоги та умови навчання. У період адаптації студент переживає деструктивний стан. На зміну адаптації до середовища приходить індивідуалізація своєї діяльності та поведінки.

4. Академічні права, свободи і обов'язки студентів університету

Права і обов'язки студентів визначені статтями 62 Закону України "Про освіту" та 62, 63 Закону України "Про вищу освіту".

Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, **мають право на:**

- 1) вибір форми навчання під час вступу до закладу вищої освіти;
- 2) безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;

- 3) трудову діяльність у позанавчальний час;
- 4) безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами закладу вищої освіти;
- 5) користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами закладу вищої освіти у порядку, передбаченому статутом закладу вищої освіти;
- 6) забезпечення гуртожитком та цілодобовим доступом до нього на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;
- 7) участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації;
- 8) участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку;
- 9) участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
- 10) внесення пропозицій щодо умов і розміру плати за навчання;
- 11) участь у громадських об'єднаннях;
- 12) участь у діяльності органів громадського самоврядування закладу вищої освіти, інститутів, факультетів, відділень, вченої ради закладу вищої освіти, органів студентського самоврядування;
- 13) вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу;
- 14) навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох закладах вищої освіти, за умови отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем за кошти державного (місцевого) бюджету;
- 15) академічну мобільність, у тому числі міжнародну;
- 16) отримання соціальної допомоги у випадках, встановлених законодавством;
- 17) академічну відпустку або перерву в навчанні із збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлення навчання у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
- 18) участь у формуванні індивідуального навчального плану;
- 19) моральне та/або матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі, за мистецькі та спортивні досягнення тощо;
- 20) захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
- 21) безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих

функцій згідно із законодавством;

22) канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік;

23) оскарження дій органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників;

24) спеціальний навчально-реабілітаційний супровід та вільний доступ до інфраструктури закладу вищої освіти відповідно до медико-соціальних показань за наявності обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я.

Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, зобов'язані:

1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти;

2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте психолого-педагогічні особливості сучасного студента закладу вищої освіти.

2. Розкрийте роль саморозвитку та самовиховання у підготовці майбутнього фахівця.

3. Охарактеризуйте процес адаптації студентів до нових умов.

4. Назвіть вікові особливості студентської молоді.

5. Проаналізуйте основні права та обов'язки студентів закладів вищої освіти.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Визначте 7-10 факторів, які можуть впливати на розвиток студентської групи (як сприяти, так і перешкоджати). Заповніть таблицю.

Фактори, що сприяють гармонійному розвитку академічної групи	Фактори, що перешкоджають гармонійному розвитку академічної групи
<i>Наприклад: наявність спільної мети.</i>	<i>Наприклад: відсутність психолого-педагогічного супроводу.</i>

Завдання 2 Розробіть програму активної адаптації студентів-першокурсників до навчання у закладі вищої освіти.

Вимоги до програми:

1) програма має включати заходи, спрямовані на формування чотирьох рівнів адаптації: формальна, соціально-психологічна, дидактична та особистісно-психологічна адаптація;

- 2) час впровадження програми – перший семестр першого курсу;
- 3) участь у реалізації програми мають брати не тільки викладачі, а й студенти.

Тестові завдання для самоперевірки

1. У структурі особистості до стійких властивостей належать:

- а) спрямованість і темперамент;
- б) спрямованість, темперамент і здібності;
- в) спрямованість, темперамент, здібності і характер;
- г) спрямованість, темперамент, здібності, характер і мобільність.

2. Характерні риси студентства як соціальної групи:

- а) пошук сенсу життя;
- б) соціальний престиж;
- в) колективна робота;
- г) інтенсивність спілкування;
- г) робота в аудиторіях;
- д) прагнення до нових ідей.

3. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія має на меті:

- а) розвиток творчого потенціалу студентів у процесі співробітництва;
- б) розвиток творчого потенціалу студентів у результаті вимогливості викладачів;
- в) самореалізацію і самовираження суб'єктів у навчально-виховному процесі;
- г) удосконалення техніки спілкування.

4. Головною формою діяльності для студентства є:

- а) навчально-освітня;
- б) педагогічно-психологічна;
- в) технологічна;
- г) навчально-виховна;
- г) ігрова;
- д) комунікативна.

5. Суперечність, притаманна студентському віку між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента і жорстким лімітом часу та економічних можливостей для задоволення збільшених потреб є:

- а) дидактичною;
- б) психолого-педагогічною;
- в) соціально-психологічною.

6. Студент є суб'єктом діяльності:

- а) асоціативної;
- б) навчальної;
- в) ігрової;
- г) дистрибутивної;
- г) дослідницької;

д) комунікативної.

7. «Студент» у перекладі з латинської означає:

- а) той, хто прямує до мети;
- б) той, хто важко працює;
- в) той, хто сумлінно працює;
- г) той, хто навчається.

8. Соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у напрямі досягнення поставленої мети і мають органи самоврядування – це:

- а) колектив;
- б) об'єднання за професійною ознакою;
- в) первинний колектив;
- г) об'єднання за інтересами.

9. У своєму розвитку первинний студентський колектив проходить в основному:

- а) дві стадії;
- б) три стадії;
- в) чотири стадії;
- г) чітко не визначено.

10. Пік розвитку уваги припадає на період у студентські роки:

- а) від 20-22 років до 25 років;
- б) 23, 24, 29 років;
- в) 27 – 29 років;
- г) 22-24 роки.

Тема 8. Технологія виховного процесу у закладі вищої освіти

Мета вивчення теми: ознайомлення із принципами та методами виховання к вищій школі, встановлення характеру зв'язку між ними, осмислення принципу колективної організації життєдіяльності студентів у педагогічному процесі, усвідомлення взаємозв'язків і взаємовпливів колективу й особистості.

Ключові терміни: виховання, мета і завдання виховання у закладі вищої освіти, навчальний колектив, куратор академічної групи, вихована робота в академічній групі, позааудиторна виховна робота.

План

1. Виховання як педагогічна категорія.
2. Мета і завдання виховання у закладі вищої освіти.
3. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента.
4. Виховна робота в академічній групі.

1. Виховання як педагогічна категорія

Заклад вищої освіти служить не тільки для передачі спеціальних знань, скільки для розвитку і відтворення особливого культурного шару, найважливішим елементом якого і є сам фахівець. Його як представника певної культури характеризує не тільки специфічний набір знань і умінь, а й певний світогляд, життєві установки і цінності, особливості професійної поведінки тощо. Тому фахівець не тільки передає студенту знання і професійні вміння, а залучає його до певної культури, і щоб ця культура розвивалася і відтворювалася, необхідні живі люди, живе людське спілкування.

Виховувати значній мірі означає будувати систему взаємовідносин між людьми. У сучасній педагогіці починає переважати підхід до виховання не як до цілеспрямованого формування особистості відповідно до обраного ідеалу, а як до створення умов для саморозвитку особистості.

Найголовніший прийом виховання – це прийняття людини такою, якою вона є, без прямих оцінок і настанов. Тільки в цьому випадку буде зберігатися у вихователя контакт з вихованцем, що є єдиною умовою плідної взаємодії обох учасників виховного процесу.

Головне завдання вихователя – розкрити перед вихованцем широке поле виборів, яке часто не відкривається самим студентом через його обмежений життєвий досвід, брак знань тощо.

Ще одна принципова вимога до організації процесу виховання полягає в незмінно шанобливому ставленні до особистості вихованця як до повноцінного і рівноправного партнера в будь-якій спільній діяльності. Ідея рівності, партнерства і взаємної поваги один до одного лежить в основі так званої педагогіки співробітництва, принципи якої абсолютно незаперечні у вищій

школі. Найбільший навчальний і виховний ефект досягається в таких ситуаціях, коли викладач та студент разом вирішують завдання, знаходять відповіді на запитання. В цьому випадку феномен партнерства і співробітництва виражений максимально.

Інша найважливіша задача виховання – допомога вихованцю у виробленні індивідуального стилю життя, індивідуального стилю діяльності та спілкування. Для вирішення такого завдання викладачеві необхідно володіти деякими навичками та методиками психодіагностики, а також озброїти студентів прийомами самопізнання. Найважливіше значення має знання психологічних і психофізіологічних особливостей студентів, які визначаються їх соціальним статусом, віком і характером основної діяльності.

***Виховання** – це процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості.*

Педагогічна категорія «виховання» вживається у педагогічній науці в чотирьох значеннях:

– у **широкому соціальному** – це виховний вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності, який має не лише позитивну спрямованість. Дійсність містить конфлікти і протиріччя; тут особистість набуває не тільки позитивного соціального досвіду, але і негативного;

– у **широкому педагогічному** – це виховна діяльність різних освітньо-виховних систем, які керуються педагогічними теоріями;

– у **вузькому педагогічному** – це цілеспрямована виховна діяльність педагога з метою досягнення певних виховних цілей;

– у **гранично вузькому** – це розв'язання педагогом конкретної індивідуальної проблеми виховання або перевиховання.

Виховання як педагогічна категорія має такі суттєві ознаки:

– цілеспрямованість, яка передбачає наявність певного взірця, соціально-культурного ідеалу;

– відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям;

– наявність певної системи організованих виховних впливів;

– гуманність, яка передбачає орієнтацію у вихованні на загальнолюдські цінності;

– цілісність, неперервність і тривалість, тобто виховання має зачіпати всі сфери психіки людини, творчо формувати і всебічно розвивати їх протягом всього життя.

Для реалізації цих ознак виховання має бути комплексним, планомірним і організованим.

2. Мета і завдання виховання у закладі вищої освіти

Головна мета національного виховання студентської молоді полягає у формуванні свідомого громадянина-патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Завданнями національного виховання студентської молоді є:

- ✓ формування національної свідомості, гідності громадянина, виховання поваги й любові до рідної землі й українських традицій;
- ✓ підготовка свідомої інтелігенції України, збереження інтелектуального генофонду нації;
- ✓ вироблення чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство закону, який є єдиною гарантією свободи;
- ✓ підняття престижу української мови в академічному середовищі, забезпечення і розвиток українськомовного освітнього простору;
- ✓ формування у суспільній свідомості переваг здорового способу життя, культу соціально активної, фізично здорової та духовно багатой особистості;
- ✓ створення необхідних умов для ефективного розвитку студентського самоврядування, виявлення його потенційних лідерів та організаторів;
- ✓ забезпечення високого рівня професійності та вихованості молодій людині, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації.

Основні напрямки національно-виховної діяльності

1. Національно-патріотичне виховання:

- формування національної свідомості і відповідальності за долю України;
- виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті;
- культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.);
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

2. Інтелектуально-духовне виховання:

- розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення;
- виховання потреби самостійно здобувати знання та готовності до застосування знань, умінь у практичній діяльності;
- реалізація особистісного життєвого вибору та побудова професійної кар'єри на основі здібностей і знань, умінь і навичок;
- виховання здатності формувати та відстоювати власну позицію;
- формування особистісного світогляду як проекції узагальненого світосприймання.

3. Громадянсько-правове виховання:

- прищеплення поваги до прав і свобод людини та громадянина;

- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів України;
- виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством;
- формування політичної та правової культури особистості;
- залучення студентської молоді до участі у добровільних акціях і розвитку волонтерського руху.

4. Моральне виховання:

- формування почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни;
- формування моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань;
- становлення етики міжетнічних відносин та культури міжнаціональних стосунків.

5. Екологічне виховання:

- формування основ глобального екологічного мислення та екологічної культури;
- оволодіння знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство;
- виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

6. Естетичне виховання:

- розвиток естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності;
- формування у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на українських народних традиціях та кращих надбаннях світової культури;
- вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті.

7. Трудове виховання:

- формування особистості, яка свідомо та творчо ставиться до праці в умовах ринкової економіки;
- формування почуття господаря та господарської відповідальності;
- розвиток умінь самостійно та ефективно працювати.

8. Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя:

- виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя;
- формування знань і навичок фізичної культури в житті людини;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку студентів;
- фізичне, духовне та психічне загартування;
- формування потреби у безпечній поведінці, протидія та запобігання негативним звичкам, профілактика захворювань;
- створення умов для активного відпочинку студентів.

Особлива роль у виховній діяльності покладається на органи студентського самоврядування, серед основних завдань яких є підвищення ефективності

навчально-виховного процесу, забезпечення виховання духовності та культури студентів.

3. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента

Реалізація мети й завдань виховання у ЗВО значною мірою залежить від доцільності, виваженості методів виховання як педагогічного інструмента взаємодії зі студентами.

Стосовно студентської практики *методи виховання* – конкретні шляхи впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку школярів з метою розв'язання педагогічних завдань у процесі спільної діяльності науково-педагогічних працівників і студентів.

Засоби виховання – предмети матеріальної і духовної культури, а також різні явища, що їх використовують у виховному процесі для розв'язання конкретних виховних завдань.

Проблема вибору методів виховання надзвичайно складна. Не існує універсального чи універсальних методів виховання. Але їх удосконалення - необхідна умова будь-якого процесу виховання, і кожен науково-педагогічний працівник, у міру своїх сил і можливостей, вносить у розроблення загальних методів свої доповнення і зміни, що відповідають конкретним умовам виховного процесу. Такі часткові удосконалення методів називають прийомами виховання.

Приєм виховання – частина загального методу, окрема дія (вплив), конкретне поліпшення.

Зміст методів виховання у закладах вищої освіти визначають через:

- безпосередній вплив вихователя на вихованця;
- створення спеціальних умов, ситуацій, обставин, які спонукають вихованця змінити власне ставлення, визначити свою позицію, здійснити вчинок;
- суспільну думку референтної групи, яка є особистісно значущою для вихованця;
- суспільну діяльність вихователя з вихованцем, спілкування, гру;
- процеси навчання, самоосвіти та передачі інформації, соціального досвіду в сім'ї, у процесі дружнього й професійного спілкування;
- засвоєння народних традицій, фольклорної творчості, читання художньої літератури тощо.

Однією з найпоширеніших є класифікація методів виховання В.О. Сластьоніна, згідно з якою розрізняють такі групи методів:

- *методи формування свідомості особистості*: бесіди, лекції, дискусії, переконання, навіювання, приклад;
- *методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки*: привчання, педагогічна вимога, громадська думка, довір'я, тренування, створення виховних позицій, прогнозування;
- *методи стимулювання діяльності й поведінки*: гра, змагання, заохочення, покарання;

– *методи самовиховання*: самопізнання, самооцінка, саморегуляція.

Форми виховання – варіанти організації конкретного виховного процесу; композиційна побудова виховного заходу.

Форми її організації у вищому навчальному закладі можуть бути масові, групові та індивідуальні.

Масові форми виховної роботи: святкування державних і релігійних свят, знаменних подій у житті вищого навчального закладу, проведення читацьких конференцій, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей, тижнів різних навчальних предметів, зустрічей із видатними людьми, конкурсів, олімпіад, фестивалів, виставок тощо.

Групові методи виховної роботи: круглі столи, гуртки за інтересами, обговорення радіо- і телепередач, новинок преси, акції милосердя, пошукова діяльність, екскурсії, походи, заочні подорожі, заходи з фізичного виховання - олімпіади, туристичні походи, бесіди про гігієну.

Індивідуально-виховну роботу зі студентами здійснюють за двома напрямками:

– корекція відхилень у свідомості й поведінці окремих студентів через створення спеціальних педагогічних ситуацій, які сприяють усуненню наявних в особистості студента негативних якостей;

– спонукання студентів до раціонального використання вільного часу для всебічного розвитку своєї особистості, удосконалення необхідних фахівцю якостей (консультування студентів щодо розумного використання вільного часу на самоосвіту, суспільну роботу, заняття фізкультурою і спортом, художньою і технічною творчістю тощо).

4. Виховна робота в академічній групі

Реалізація завдань виховання у студентських групах здійснюється через інститут кураторів (від. лат. *curator* – опікун). Діяльність куратора спрямована на здобуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій та розвиток індивідуальних якостей майбутнього фахівця.

На посаду куратора академічної групи призначається провідний спеціаліст, досвідчений педагог урахуванням профілю підготовки фахівців та специфіки діяльності факультету, стажу викладацької роботи у вищому навчальному закладі.

Згідно зі своїм соціальним статусом і функціональними обов'язками куратор академічної групи у своїй діяльності реалізує конкретні виховні функції. Результати його діяльності систематично обговорюють на засіданнях кафедр, радах факультетів, ректоратів та вченій раді згідно з планом роботи навчального закладу.

Діяльність куратора визначається планом виховної роботи, розробленим на навчальний семестр, рік згідно з перспективним та річним плануванням вищого навчального закладу. Адміністративно куратор академічної групи

підпорядкований заступнику декана факультету і погоджує свою діяльність з деканом та завідувачами кафедр.

Куратор академічної групи виконує аналітичну, організаторську та соціальну функції.

Аналітична функція передбачає планування та організацію виховної роботи з урахуванням міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я, результатів навчання тощо.

Організаторська функція полягає у залученні студентів до різних видів діяльності: пізнавальної, суспільно корисної, ціннісно-орієнтаційної, художньої та ін. Вона забезпечує також, надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, радам тощо.

Функція соціалізації реалізується у гуманістично орієнтованій взаємодії «педагог – студент». Куратор академічної групи допомагає вихованцю в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовного повноцінного буття. Він бере на себе місію старшого колеги в оволодінні студентом позитивними соціальними ролями. Водночас сам куратор виступає суб'єктом соціалізації, оскільки переймає та переосмислює соціальний досвід, носієм якого є студентство.

Діяльність куратора потребує високого рівня культури, належної психолого-педагогічної підготовки, відданості педагогічній справі. Лише за такої умови він зможе формувати особистість студента.

Змістом діяльності куратора (О. Корольчук, М. Поночовний) є:

✓ утвердження в академічній групі державного підходу і відповідальності щодо розв'язання проблем навчально-виховного процесу;

✓ набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу;

✓ спрямування інтелектуальної активності студентської молоді на обговорювання найактуальніших проблем сьогодення, залучення до роботи у різних сферах наукової діяльності, проведення національно-культурної, просвітницької та організаційно-педагогічної роботи серед молоді, вивчення української мови та історії України;

✓ формування історичної пам'яті, національної свідомості, гідності та чіткої громадянської позиції;

✓ допомога студентам в оволодінні новим інтелектуальним баченням світу і визначенні свого місця в ньому, розвиток здібностей, їх повноцінна реалізація в різних видах діяльності;

✓ формування у студентській групі працездатності та відповідального ставлення до навчально-виховного процесу;

✓ забезпечення системно-цільового планування виховної роботи, формування у студентської молоді громадянської і соціальної активності шляхом залучення її до різноманітної діяльності;

✓ постійне співробітництво, співтворчість із студентським активом та органами студентського самоврядування, молодіжними творчими об'єднаннями, рухами, а також організація життєдіяльності колективів академічних груп, розвиток ініціативи, творчості, набуття організаторських знань, вмінь та навичок;

✓ активне залучення студентів до управління освітнім процесом;

✓ виховання у студентів інтересу і любові до праці;

✓ проведення виховної роботи зі студентами, які проживають у гуртожитку, сприяння організації їх здорового способу життя, розв'язанню житлово-побутових проблем;

✓ здійснення постійної психолого-педагогічної діагностики рівня інтелектуального розвитку та моральної вихованості студентів, коригування виховного процесу;

✓ внесення пропозицій ректорату, деканам факультетів про матеріальне заохочення студентів та притягнення до відповідальності порушників навчальної дисципліни;

✓ залучення до виховного процесу батьків студентів.

Виконання означених завдань, функцій, реалізація змісту виховної роботи в академічній групі вимагає від куратора необхідного рівня підготовки, а також громадянської та моральної зрілості, любові до людей, певних знань основ педагогіки, психології та методики виховної роботи, конструктивних, організаторських, комунікативних, діагностичних та прикладних умінь.

У роботі куратора академічної групи простежується певна етапність (за А. Наумчук).

1. Діяльність куратора на першому курсі (адаптаційний період). Це етап формування пристосувальних механізмів у студентів-першокурсників, активізації психічних процесів як відповідної реакції організму на нові умови, створення умов для сприйняття студентом нової соціальної ролі. Куратор насамперед вивчає схильності, здібності, інтереси та нахили студентів, щоб педагогічно доцільно залучати їх до активної навчально-виховної, громадської, трудової та фахової діяльності, формує первинний колектив академічної групи, виробляє у студентів навички самостійного розв'язання різних проблем. Форми і методи виховного впливу куратор обирає на власний розсуд, які вважає найефективнішими. Найпоширенішими є відверті бесіди зі студентами на різноманітну тематику, метою яких є зближення студентів.

Досвід свідчить, що тільки дружнє ставлення до студентів сприяє формуванню хороших стосунків з ними. Водночас куратор повинен бути вимогливим, особливо щодо успішності. Від того, наскільки ефективно працює куратор протягом кількох перших місяців навчання, залежить успішність студентів у майбутньому.

2. Закріплення навичок саморегуляції студента в процесі адаптаційного періоду. Куратор покликаний надавати допомогу в організації режиму студента; з'ясувати проблеми, пов'язані з побутовими умовами; координувати участь студентів у різноманітних видах діяльності; активізувати

діяльність студентського самоврядування. Важливо також формувати у студентів відповідальне ставлення до виконання своїх навчальних і громадських обов'язків, розвивати навички самоосвіти, самоорганізації, самодисципліни, самоконтролю і самовиховання.

3. Стійка адаптація. На цьому етапі закріплюються знання, уміння і навички самовиховання, стабілізується успішність, зростає рівень самостійності, активності в науково-дослідній та громадській роботі, самоорганізації вільного часу тощо. У цей період студентський колектив уже сформувався і згуртувався, тому робота куратора полягає в організації колективної діяльності усіх членів групи (проведення екскурсій, походів тощо).

4. Післяадаптаційний етап. У процесі навчально-виховної роботи формуються вміння та навички самоосвітньої діяльності, намагання професійно самовдосконалюватися. Оскільки з'являються нові джерела виховного впливу на студентську молодь, куратору слід тримати в полі зору всю життєдіяльність академічної групи, вникати в усі процеси, які відбуваються у молодіжному середовищі, аналізувати, оцінювати потік інформації і спрямовувати її у потрібному напрямі.

У своїй діяльності куратори використовують різноманітні методи і форми виховної роботи.

Це щотижневі виховні години, які включаються до розкладу академічних занять, а викладачеві – до індивідуального плану роботи; бесіди за «круглим столом», дискусійні клуби, інші заходи виховного впливу в студентських аудиторіях і гуртожитках (із залученням фахівців різного профілю); культпоходи історичними місцями рідного краю, до музеїв, картинних галерей, на виставки, до театрів; колективний перегляд кінофільмів та вистав і їх обговорення; індивідуальна виховна робота зі студентами з урахуванням їх особливостей.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть особливості виховного процесу у закладі вищої освіти.
2. Яким чином виховання у вищій школі сприяє професійному становленню майбутніх спеціалістів?
3. Розкрийте якості творчого викладача, куратора, студента як співучасників виховного процесу.
4. Що ви розумієте під поняття “психічне здоров’я студентів”, “духовна культура особистості”?
5. Назвіть основні проблеми виховання у вищій школі?
6. Які заходи, на вашу думку, можуть сприяти поліпшенню виховання у закладах вищої освіти України?
7. Чи мають проходити спеціальну підготовку фахівці, які займаються виховною діяльністю у вищій школі?
8. Охарактеризуйте основні завдання виховання у вищій школі.
9. Охарактеризуйте основні напрями виховної роботи у вищій школі.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Складіть орієнтовну тематику виховних годин:

- а) професійно-орієнтованого характеру;
- б) морально-етичного рівня;
- в) культурологічного спрямування.

Завдання 2. Проаналізуйте педагогічні ситуації. Запропонуйте власний варіант вирішення.

Ситуація 1. Здібний студент часто запізнюється і пропускає заняття, пояснюючи таку поведінку своїми психофізіологічними особливостями.

Дії викладача:

- а) оголосити догану, вжити рішучих заходів для встановлення суворих правил дотримання дисципліни, як крайній захід – відрахування;
- б) з'ясувати причини запізнь, запропонувати спільно знайти оптимальний режим роботи;
- в) не змінювати нічого;
- г) запропонувати студентів організувати творчу групу для створення інноваційного освітнього середовища;
- д) Ваш варіант.

Ситуація 2. Студент ігнорує вказівки викладача, робить усе по-своєму, не реагує на зауваження.

Якими мають бути дії викладача?

- а) з'ясувати мотиви впертості студента і, розуміючи їхню несуттєвість, застосувати звичайні адміністративні заходи;
- б) в інтересах навчання намагатися переконати студента, викликати прихильність до себе, налаштувати на сприятливий діловий контакт для подальшої спільної роботи;
- в) спробувати вплинути на студента через авторитетних для нього членів академічної групи;
- г) спочатку подумати про те, що залежить від поведінки викладача, чи не робить він сам помилок, а вже потім з'ясувати, у чому правий і в чому неправий цей студент;
- д) ваш варіант.

Ситуація 3. Молодий викладач, зайшовши до аудиторії, намагався відразу привернути до себе увагу студентів, проте ті його знехтували, розмовляючи далі. Після кількох невдалих спроб організувати роботу, викладач підійшов до студентів, сів на вільне місце і кілька хвилин поспілкувався з ними, намагаючись ближче познайомитися з ними. Після цього він швидко організував групу до навчальної діяльності.

Чому студенти так поводитися?

Чи правильно повів себе викладач у цій ситуації? Як би Ви діяли за цих обставин?

Ситуація 4. Студенти одного з лекційних потоків щоразу спізнюються на п'ять хвилин і заходять в аудиторію поодиночі.

Як ви будете реагувати?

Ситуація 4. Студент на заняттях із суспільної дисципліни часто висловлює необґрунтовані думки, вважаючи себе геніальним. Одночасно він підкреслює своє зверхнє ставлення до молодого викладача, бере під сумнів його обізнаність з предмета, щоразу на лекціях або семінарах ставить одне й те саме безглузде запитання: «Скільки портів у Нілу?». Група мовчки спостерігала за цим поєдинком.

Чим можна пояснити таку зухвалу поведінку студента?

Як Ви вчинили б на місці викладача?

Ситуація 5. У групі один студент постійно провокує викладача: піддає сумніву викладений матеріал, постійно ставить йому запитання, некоректно себе поводить. Одночасно цей студент є визнаним лідером у групі.

Чим можна пояснити таку поведінку студента?

На які запитання викладачеві треба відповідати?

Який обрати викладачеві оптимальний спосіб реагування на таку поведінку студента?

Які методи виховання доцільно застосувати у цій ситуації?

Тестові завдання для самоперевірки

1. *Бесіда і розповідь належать до методів*

- а) формування свідомості особистості;
- б) організації діяльності, спілкування, формування досвіду суспільної поведінки;
- в) стимулювання і мотивації діяльності і поведінки.

2. *Виховання молоді на культурно-історичному досвіді свого народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багато віковій мудрості, духовності називається*

- а) патріотичним;
- б) родинним;
- в) національним;
- г) громадянським.

3. *Виховання це:*

- а) цілеспрямований і організований процес формування особистості;
- б) двосторонній процес взаємообумовленої діяльності викладача та студента;
- в) процес і результат оволодіння надбаннями людської культури;
- г) становлення людини, як соціальної істоти.

4. *До групи методів стимулювання у процесі виховання слід віднести*

- а) приклад, погроза, педагогічна вимога;
- б) громадська думка, бесіда, навіювання;
- в) заохочення, осуд, змагання.

5. *Змагання, заохочення та покарання. До якої із груп методів вони належать?*

- а) метод формування свідомості особистості;

б) метод організації діяльності й формування досвіду громадської поведінки;

в) методи стимулювання діяльності і поведінки;

г) не належать до жодного.

6. Метод виховання та отримання інформації про особистість за допомогою безпосереднього словесного спілкування

а) бесіда;

б) лекція;

в) роз'яснення;

г) вимога.

7. Гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна і національно свідома людина, яка є носієм національної і світової культури – це:

а) мета національного виховання;

б) завдання виховання;

в) ідеал виховання.

8. Метод виховання, який передбачає створення умов робити вчинки у відповідності до прийнятих у суспільстві норм і правил життя – це...

а) привчання;

б) гра;

в) створення виховуючих ситуацій;

г) вправа.

9. Під засобами виховання слід розуміти...

а) різноманітні види діяльності;

б) твори духовної і матеріальної культури;

в) конкретні виховні заходи;

г) опора на позитивне;

д) природовідповідність;

е) сценарій виховного заходу;

є) авторитет, конкретне доручення, вироблення норм поведінки.

10. Прийом виховання – це ...

а) спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки;

б) складова частина методу, що визначає шлях реалізації вимог методів виховання;

в) надбання матеріальної та духовної культури, форми і види виховної роботи;

г) вид суспільної діяльності, який впливає на особистість у певному напрямі.

Тема 9. Викладач закладу вищої освіти як організатор освітнього процесу

Мета вивчення теми: ознайомлення з поняттям професійної компетентності викладача вищої школи та її особливостями, основними напрямками діяльності викладача закладу вищої освіти та вимогами до його особистісних якостей.

Ключові терміни: педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, професійна культура викладача, професійна компетентність викладача, професійна адаптація викладача.

План

1. Поняття професійної педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти.
2. Професійна компетентність викладача вищої школи.
3. Основні напрями діяльності викладача закладу вищої освіти.
4. Психологічна структура педагогічної діяльності.
5. Вимоги до особистості викладача.

1. Поняття професійної педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти

Педагогічна діяльність викладача закладу вищої освіти є особливою формою висококваліфікованої розумової діяльності творчого характеру. Вона спрямована на навчання, виховання і розвиток студентів, формування у них професійних знань, умінь та навичок, виховання активної життєвої позиції.

Педагогічна діяльність у закладі вищої освіти має надзвичайно важливе соціальне значення, оскільки йдеться про формування майбутнього фахівця, від рівня підготовленості якого значною мірою залежить економічний, політичний, соціальний, культурний розвиток суспільства.

Педагогічна діяльність у закладі вищої освіти – діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у політичну, суспільну, культурну та інші сфери життя суспільства.

Однією з особливостей педагогічної діяльності є її *динамічність*, яка зумовлена тим, що об'єкт педагогічного впливу (студент) постійно розвивається, змінюється. Завдання викладача полягає насамперед у вчасному виявленні цих змін і відповідному реагуванні на них.

Педагогічна діяльність передбачає безпосередні контакти зі студентами. У процесі такого спілкування викладач впливає на них не лише своїми знаннями, а й емоційно-вольовими якостями, світоглядом тощо. З огляду на стосунки зі студентами виокремлюють такі **типи спілкування** викладачів зі студентами:

1. **Примітивний.** Ставлення до студента ґрунтується на примітивних правилах і реакціях поведінки – амбіціях, самовдоволенні тощо. Викладач демонструє свою зверхність. Студент для нього є засобом досягнення мети.

2. **Маніпулятивний.** Взаємини викладача зі студентом ґрунтуються на грі, зумовленій бажанням будь-що взяти гору. Він застосовує похвалу, лестощі та ін. Студент при цьому є об'єктом маніпуляції, він заляканий, інфантильний.

3. **Стандартизований.** У стосунках домінує формальна структура спілкування. Спостерігається слабка орієнтація на особистість; викладач дотримується стандартів етикету, але така поведінка є поверховою і, не торкаючись особистісного рівня, реалізується на рівні «масок».

4. **Діловий.** Орієнтуючись на справу, викладач бере до уваги особистісні характеристики студента лише в контексті ефективності діяльності. Він дотримується стандартів етикету, визнає за студентом право на самостійність. Значущість студента для викладача залежить від внеску в спільну діяльність. В особистісному житті студент залишається самотнім.

5. **Особистісний.** Спілкування ґрунтується на глибокій зацікавленості студентом, визнанні самостійності його особистості. Викладач любить студентів, вся його діяльність спрямована на розвиток їхньої духовності; особистісне спілкування стає спілкуванням духовним. Студент довіряє викладачеві, викладач є для нього авторитетом.

Ставлення до студентів детермінує організаторську діяльність викладача, визначає загальний стиль його спілкування, який може бути **авторитарним, демократичним, ліберальним.**

Авторитарному стилеві властивий диктат, який перетворює одного з учасників комунікативної взаємодії на пасивного виконавця. Авторитарний викладач самочинно визначає спрямованість діяльності групи. Це гальмує ініціативу, пригнічує студентів. Основними формами взаємодії за такого стилю спілкування є наказ, вказівка, інструкція, догана. Викладач нетерпимий до заперечень. Усе це породжує несприятливий психологічний клімат. Протидії владному тиску викладача призводять до конфронтації.

Демократичний стиль ґрунтується на глибокій повазі, довірі й орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу, покликаний донести мету діяльності до свідомості кожного студента і залучити всіх до активної участі у спільній справі. Основними засобами взаємодії є заохочення, порада, інформування.

За **ліберального стилю** у викладача немає стійкої педагогічної позиції, вона виявляється у невтручанні, низькому рівні вимог до виховання. Такий викладач обмежується виконанням лише викладацької функції. Наслідком такої позиції є втрата поваги, погіршення успішності і дисципліни.

У педагогічній діяльності студент є суб'єктом не лише виховання, а й навчання, оскільки виховний вплив ефективний лише за умови, що студент сам буде активним учасником освітнього процесу, тобто використовуватиме засвоєне знання як засіб для самовдосконалення.

Ще однією особливістю педагогічної діяльності є те, що викладач працює не лише з окремими студентами, а й з колективами академічних груп, курсів, які теж є об'єктами і суб'єктами навчання й виховання. Це вимагає від викладача володіння методикою використання виховного впливу на колектив.

Оскільки в освітньому процесі закладу вищої освіти студент піддається виховному впливу викладацького складу, студентського колективу, молодіжних організацій та інших виховних інституцій, педагогічна праця викладача передбачає координацію виховних впливів усіх цих суб'єктів виховання. Організація такої взаємодії суб'єктів освітнього процесу є важливим компонентом педагогічної діяльності.

2. Професійна компетентність викладача вищої школи

Професійна компетентність викладача, базуючись на гуманістичних позиціях і здатності до саморозвитку, являє собою **систему з чотирьох компонентів**:

1) *професійні знання* (представлені на чотирьох рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному);

2) *професійні уміння* (інформаційні, визначення мети, організаторські, комунікативні, аналіз і самоаналіз; педагогічна техніка, прикладні, планування навчальної діяльності, морально-вольова саморегуляція);

3) *особистісно-професійні якості педагога* (педагогічна спрямованість, інтереси і духовні потреби, ставлення до педагогічної праці, саморегуляція, культура поведінки і спілкування, моральні якості);

4) *досвід творчої діяльності* (творчі вміння в педагогічній, науковій, виховній і суспільній праці; розвиток педагогічного мислення; вибір і обґрунтування своєї педагогічної діяльності).

Професійна компетентність педагога поділяється на декілька **видів**, на яких базується зрілість людини в професійній діяльності:

- **психолого-педагогічна компетентність**, яка визначається як властивість індивіда ефективно взаємодіяти з людьми, які його оточують у системі міжособистісних відносин (уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, обирати адекватні способи спілкування тощо);

- **комунікативна компетентність** як поєднання знань, мовних і немовних умінь та навичок спілкування;

- **професійно-педагогічна компетентність** як здатність до продуктивного спілкування в умовах, які визначені педагогічною системою, основними елементами якої є:

1) спеціальна і професійна компетентність у сфері дисципліни, що викладається;

2) методична компетентність у сфері способів формування знань, умінь та навичок;

3) соціально-психологічна компетентність у сфері процесів спілкування;

4) диференційно-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованості;

5) аутопсихологічна компетентність у сфері достоїнств та недоліків своєї діяльності й особистості;

6) соціально-економічна компетентність, що передбачає знання глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства;

7) соціально-культурна, що передбачає високий рівень професійної та загальної культури: сформований науковий світогляд, стійка система духовних, культурних, моральних та інших цінностей у їх національному та загальнолюдському розумінні.

Психолого-педагогічна компетентність (за А.М. Москаленко) передбачає:

– наявність необхідних психолого-педагогічних знань про загальні закономірності навчання, виховання та розвитку (знання нормативних документів про освіту; освоєння нових досліджень психолого-педагогічних наук і методик викладання предметів; уміння оперувати науковою психолого-педагогічною технологією; уміння застосовувати нові методи та прийоми навчання, виховання й розвитку, створювати позитивний емоційний настрій на заняттях, керувати поведінкою студентів на заняттях, встановлювати педагогічно цільовідповідні відносини зі студентами);

– здатність визнавати особистість студента як найвищу цінність (готовність сприймати студентів такими, якими вони є, уміння спокійно сприймати можливі помилки, терпляче й уважно реагувати на їхні погляди, висловлювання, почуття, відчувати емоційний стан студентів як свій власний; “бачити” себе їхніми очима);

– уміння творчо самовиражатися (наявність педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, професійного вміння, потенціалу, мислення, педагогічної техніки й такту).

Психолого-педагогічна компетентність педагога – це сукупність певних якостей особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями, студентами в освітньому процесі. Як певна система вона складається з трьох блоків:

– грамотності (тобто знань, що мають назву загальнопрофесійних);

– уміння як здатності педагога використовувати знання в педагогічній діяльності, в організації взаємодії з іншими;

– професійно значущих особистісних якостей.

Психологічна компетентність є стрижневою частиною професійної компетентності й включає:

– соціально-перцептивну компетентність, в основі якої лежать такі інтегративні властивості та вміння, як проникливість і спостережливість. Вона є системою емоційно-чуттєвого й інтелектуального сприйняття, розуміння та оцінки соціальних суб'єктів у діяльності і спілкуванні;

– соціально-психологічну компетентність;

– *аутопсихологічну компетентність*, яка має ключове значення для прогресивного особистісно-професійного розвитку. Це готовність і здатність особистості до цілеспрямованої психічної праці із зміни властивостей особистості, її поведінки, діяльності та відносин у бік прогресивного особистісно-професійного розвитку.;

– *комунікативну компетентність*;

– *конфліктологічну*, що включає це здатність особистості передбачати конфліктні ситуації, вирішувати їх на справедливій основі, психологічно впливати на сторони, що конфліктують, з метою зниження негативних наслідків конфліктів);

– *рефлексивну*, яка виявляється в ефективній реалізації рефлексивних процесів, рефлексивних здібностей, що прискорює процеси особистісно-професійного розвитку, підвищує креативність діяльності. Вона складається з усвідомленості процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей у процесі осмислення та подолання стереотипів мислення й утворення нового інноваційного змісту)

Оволодіння професією педагога вищої школи є довготривалим складним процесом, який має свої закономірності. Він охоплює декілька етапів професійного розвитку фахівця, генезису особистості у просторі та часі професійної діяльності.

3. Основні напрями діяльності викладача закладу вищої освіти

Викладач закладу вищої освіти свою педагогічну діяльність здійснює у кількох напрямках:

- навчальна;
- методична;
- дослідницька;
- виховна.

Визначальною функцією праці викладача є *навчальна діяльність*, яка спрямована на організацію освітнього процесу відповідно до нормативних документів. Вона поєднує теоретичну складову, пов'язану з розкриттям сутності науки, нових закономірностей, і практичну, яка спрямована на розв'язання педагогічних завдань. Викладач визначає мету і завдання навчання з конкретної навчальної дисципліни, враховуючи міжпредметні зв'язки; наповнює зміст навчання, сучасні форми і методи, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності студента, добирає форми контролю. Основними видами цієї діяльності є лекції, лабораторні, практичні, семінарські заняття, консультації, заліки, екзамени, рецензування, організування захисту курсових робіт і проєктів, керівництво практикою та навчально-дослідною роботою студентів, керівництво дипломними роботами тощо.

З навчальною роботою тісно пов'язана *методична діяльність* щодо підготовки навчального процесу, його забезпечення та удосконалення. До неї відносять:

– підготовку до лекційних, лабораторних, практичних, семінарських занять, навчальної практики; розроблення і підготовку до видання конспектів лекцій, збірників вправ і задач, лабораторних практикумів, методичних матеріалів з курсових і дипломних робіт;

– поточну роботу щодо підвищення педагогічної кваліфікації (читання методичної і навчальної, науково-методичної літератури);

– вивчення передового досвіду з представленням звітності і рецензування методичних видань; складання методичних розробок, завдань, екзаменаційних білетів, тематики курсових робіт тощо.

У процесі методичної роботи підвищується рівень майстерності самого викладача: він засвоює зміст нових навчальних програм, технологій і реалізовує їх; постійно ознайомлюється з досягненнями психолого-педагогічних наук і методик викладання навчальних дисциплін; вивчає і впроваджує передовий педагогічний досвід; удосконалює власні навички самоосвіти тощо.

Важливе місце в діяльності викладача навчального закладу належить *організаційно-методичній роботі*, робота на підготовчому відділенні, у приймальній комісії, організація педагогічних практик, підготовка матеріалів на засідання кафедри, ради факультету, ради вищого навчального закладу, робота з підготовки науково-методичних семінарів та ін.

Педагогічна діяльність викладача має поєднуватись з *дослідницькою*, яка збагачує внутрішній світ, розвиває творчий потенціал, підвищує науковий рівень знань. У свою чергу педагогічна діяльність спонукає до глибоких узагальнень і систематизації матеріалу, до досконалішого формулювання ідей, висновків і нових гіпотез.

Педагогічна наука може розвиватися лише за умови збагачення її новими фактами, здобутими у процесі науково-дослідної роботи. Хороший викладач, щоб краще й глибше оволодіти своїм навчальним предметом, ознайомлюється з новою науковою літературою, стежить за розвитком цієї науки за кордоном, аналізує основну методичну літературу, уважно опрацьовує науково-методичні журнали зі свого предмета, вивчає досвід навчально-виховної роботи своїх колег за фахом, експериментальне перевіряє доцільність запровадження у власну практику педагогічних новацій.

Виховну діяльність викладач здійснює передусім у процесі навчання, використовуючи потенційні можливості навчальних дисциплін, а також під час спілкування у поза-лекційний час. Важливо, щоб кожен викладач усвідомив важливість свого виховного впливу на майбутніх фахівців і реалізував цю функцію не лише через співбесіди, кураторську роботу, керівника клубів, роботу в гуртожитках, проведення вечорів, екскурсій тощо, а й на власному прикладі. Усі розглянуті функції викладача виявляються в єдності, хоча у різних викладачів може одна превалювати над іншими: у деяких переважає педагогічна спрямованість, в інших – дослідницька, у третіх – однаково виражена педагогічна і дослідницька.

4. Психологічна структура педагогічної діяльності

Для ефективного виконання педагогічних функцій сучасному викладачу важливо усвідомлювати основні компоненти психолого-педагогічної структури своєї діяльності, а також педагогічні дії і професійно важливі вміння та психологічні якості, необхідні для її реалізації.

Психолого-педагогічна структура діяльності – система дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних завдань.

У цій системі виокремлюють такі функціональні компоненти (Н. Кузьміна):

- гносеологічний;
- конструктивний;
- організаційний;
- комунікативний.

Гносеологічний компонент включає вивчення кожного студента і колективу; визначення сфери застосування усіх методів навчання й виховання; вивчення методичних вказівок та інструкцій, розмежування в них об'єктивного і суб'єктивного; аналізування власного досвіду і досвіду інших викладачів, узагальнення його і перенесення ефективних форм, методів і прийомів у практику своєї роботи; самоосвіта і самовиховання.

Конструктивний компонент передбачає добір і композицію навчальної інформації, яку слід донести до студентів; планування діяльності студентів щодо цієї інформації; проектування власної діяльності і поведінки для взаємодії зі студентами.

Організаційний компонент охоплює структурування інформації в процесі її повідомлення студентам; організацію різних видів діяльності студентів таким чином, щоб результати відповідали цілям системи; організацію власної діяльності і поведінки в процесі безпосередньої взаємодії зі студентами.

Комунікативний компонент передбачає налагодження педагогічно доцільних стосунків з тими, на кого спрямований вплив (визнання моральної, інтелектуальної і політичної вищості як керівника і організатора - «взаємини по горизонталі»); встановлення правильних відносин з тими, хто виступає в ролі керівників даної системи (дисциплінованість, принциповість, творчість - «взаємини по вертикалі») і партнерів; співвіднесення своєї діяльності з державним завданням, доведеним до керівника як громадянина.

Психологічна структура діяльності викладача є динамічною і з оволодінням майстерністю змінюється. Педагогам необхідно серйозно продумувати стратегію завоювання аудиторії, оскільки від цього залежать стосунки зі студентським колективом. Адже якщо не здобудеш авторитету одразу, то виправити ситуацію буде важко.

Структуру діяльності викладача розглядають у двох аспектах. Перший її аспект передбачає взаємозв'язок знань і умінь:

– *спеціальних* (знання теорії своєї науки та практичні вміння застосовувати їх в педагогічній діяльності);

– *педагогічних* (знання дидактики вищої школи, теорії виховання, усвідомлення основної мети навчання і виховання у вищому навчальному закладі, діагностика професійних даних майбутнього спеціаліста, прогнозування його фахового зростання);

– *психологічних* (знання психологічних основ викладання обраного предмета, психічних станів студентів і свого власного, закономірностей вікових та індивідуальних особливостей сприймання студентами змісту навчання);

– *методичних* (знання шляхів, методів, прийомів і засобів донесення наукової інформації до студентів).

Другий аспект структури педагогічної праці викладача – це його конструктивна, організаційно-мобілізуєча, комунікативно-розвивальна, інформаційно-орієнтуєча, дослідницька і гносеологічна діяльність, що передбачає високу кваліфікацію.

Підготовка висококваліфікованого спеціаліста у вищій школі передбачає не лише запам'ятовування масивів інформації, а й розвиток навичок самостійного творчого мислення, здатності продукувати нові знання, уміння застосовувати їх на практиці. Продуктивне мислення формується тільки у проблемних ситуаціях, які сприймаються як протиріччя між наявними і новими знаннями. Ефективним навчання може бути лише в процесі дослідження. Тому у вищій школі в освітній процес впроваджують методи науково-дослідної діяльності, прищеплюють студентам уміння володіти методологією наук як інструментом здобування нових знань. З огляду на це викладач закладу вищої освіти перетворюється на вченого-дослідника, теоретика і практика, керівника дослідницького студентського колективу, психолога-вихователя, управлінця навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

5. Вимоги до особистості викладача

Особливості педагогічної діяльності у закладі вищої освіти передбачають певні вимоги до особистості викладача.

1. *Усвідомлення свого громадянського обов'язку* – виховання гідних громадян країни, висококваліфікованих спеціалістів для народного господарства.

2. *Досконале володіння своїм предметом.* Як свідчить досвід, успішно навчає і виховує той викладач, який знає свій предмет. Згідно з опитуванням студентів найавторитетнішими вони вважають тих викладачів, які мають глибокі знання. Однак знання викладача можуть стати могутнім засобом навчання й виховання лише за умови, що він не просто викладає їх, а використовує матеріал науки для розумового розвитку студентів, їх фахової підготовки, морального виховання. Крім того, викладач повинен добре орієнтуватися в суміжних дисциплінах, що сприятиме глибшому розкриттю закономірних зв'язків між предметами, явищами і процесами реального світу, формуванню всебічно розвиненого спеціаліста.

3. *Майстерне володіння методикою викладання, управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів*, що допомагає викладачеві складне завдання подати доступно, врахувати особливості особистості студента, зацікавити інформацією, викликати захоплення нею і бажання поповнювати свої знання.

4. *Педагогічна вираженість*. Це своєрідна установка на педагогічну діяльність і психологічна готовність до неї. Вона виявляється у спрямованості думок і прагнень щодо навчання й виховання студентів, у манері розмовляти, в поведінці тощо. Завдяки цій рисі викладач стає здатним інтуїтивно виділяти з навколишнього середовища навчально-виховні факти і відповідно педагогічно їх інтерпретувати.

5. *Розумна любов до студентів*. Проте, як зауважив А. Макаренко, така любов виключає безпринципне і поблажливе ставлення до молодої людини, потурання її слабкостям. На його думку, вимогливість не суперечить любові і повазі до людини: саме у вимогливості до людини і полягає повага до неї.

6. *Ерудованість*. Окрім глибоких знань свого предмета, викладач повинен володіти ґрунтовними знаннями з питань філософії, політики, мистецтва, сучасних досягнень науки і техніки. Це допоможе йому спілкуватися зі студентами на різноманітні теми. Широта його інтересів дає змогу спрямувати студентів на цікаві справи, допомагати їм в організації змістовного дозвілля.

7. *Творчий підхід до справи*. Викладач, який є творчою особистістю, перевіряє та аналізує власний досвід, вивчає і використовує все краще з чужого, шукає і знаходить нові, досконаліші, раціональніші педагогічні технології.

Психологічними передумовами педагогічної творчості є *професійно-специфічні здібності*, тобто сукупність індивідуально-психологічних якостей особистості, які сприяють успішній педагогічній діяльності:

– *організаторсько-педагогічні здібності* (організування навчально-пізнавальної діяльності студентів і власної діяльності, загальне та професійне самовдосконалення);

– *дидактичні здібності* (підготовка навчальних матеріалів, доступність, виразність, переконливість при поясненні навчального матеріалу; здійснення мотивації діяльності);

– *перцептивні здібності* (об'єктивне оцінювання емоційного стану студентів і його врахування у навчальній діяльності);

– *комунікативні здібності* (налагодження педагогічно-доцільних стосунків зі студентами та колегами з навчально-виховної діяльності);

– *сугестивні здібності* (здібності емоційно-вольового впливу на людину);

– *гносеологічно-дослідницькі здібності* (виявляються в умінні пізнати і об'єктивно оцінити педагогічні явища та процеси; їх рівень залежить від рівня дослідницької культури викладача, його методологічних знань і дослідницьких умінь);

– *науково-пізнавальні здібності* (володіння науковими знаннями, розуміння взаємозв'язків між науками).

8. *Високі моральні якості.* У моральному аспекті педагог повинен бути таким, якими прагне зробити вихованців, тобто живим взірцем чеснот.

9. *Уміння володіти власною емоційно-вольовою сферою.* Це виявляється передусім у продуманій поведінці, відповідних емоціях «мажорного» чи «мінорного» характеру. Таке перевтілення викладача необхідне, щоб вплинути на студента, змусивши його пережити певну ситуацію. Окрім того, педагогу необхідно виявляти емоції і волю у несподіваних ситуаціях педагогічного процесу, що потребує розвинутого педагогічного самовладання, витримки, вміння швидко вибрати шляхи адекватного реагування на ситуацію, правильно її розв'язувати. Для успішної роботи зі студентами викладач має бути цілеспрямованим, ініціативним, дисциплінованим, вимогливим до себе та інших. Особливо важливі для нього витримка, здатність до гальмування у поєднанні зі швидкою реакцією і винахідливістю, емоційною рівновагою, умінням володіти своїми почуттями.

10. *Педагогічна спостережливість і уважність.* Спостерігаючи за студентами, викладач отримує інформацію про їхні індивідуальні особливості, розуміння ними навчального матеріалу, ставлення до навчання і викладачів, стосунки між ними, настрої і психічні стани, їх реагування на зауваження та оцінку успіхів у навчанні й поведінці. Під час навчальних занять викладачеві необхідно тримати в полі зору усіх студентів групи; концентрувати свою увагу на розгортанні теми, зміні різних видів навчальних завдань і засобів, зосереджувати свою увагу на написаному, щоб не припуститися помилок у словах, формулах, обчисленнях тощо.

11. *Натхнення та інтуїція.* Натхнення приходить до людини внаслідок її значних зусиль над своєю психікою, націленості на предмет дослідження, постійного обмірковування і переживання його. Це такий психічний стан, коли одночасно задіяні усі сфери психіки – розум, почуття, сприймання, інтуїція тощо. Інтуїція виявляється в особливому відчутті правильного напрямку діяльності, у бажанні її результатів, неусвідомленому переконанні, що саме так, а не інакше слід діяти.

12. *Досконале володіння мовою і мисленням.* Мова і мислення викладача повинні бути педагогічними. Йдеться про конкретність, чіткість думок, їх логічність, дохідливість, переконливість, впливовість, здатність викликати у студентів відповідні почуття. Крім того, мова педагога має бути позбавлена дефектів. Важливою вимогою до викладача є володіння ним державною українською мовою.

13. *Оптимізм.* Він має бути невід'ємною рисою сучасного викладача. Його наявність впливає на ефективність навчання і виховання студентів, викликає у них позитивні емоції, добрий настрій і захопленість справою, активність, рішучість, упевненість у своїх силах.

14. *Педагогічний такт.* Це професійна психолого-педагогічна особливість поведінки викладача у стосунках зі студентами, яка відповідає цілям і завданням виховання і виявляється у творчій педагогічне виправданій його діяльності. Педагогічний такт передбачає відповідне ставлення до студентів, уміння в

кожному конкретному випадку знаходити правильну лінію поведінки. Він потрібен викладачеві у системі його виховного впливу як на студентський колектив, так і на кожного студента зокрема.

15. *Здоров'я і зовнішній вигляд.* Професія викладача вимагає значного нервового і фізичного напруження, тому він має турбуватися про своє здоров'я. Важливе значення у педагогічній діяльності має зовнішній вигляд викладача. Неприваблива зовнішність викликає негативне ставлення до нього, а відтак і до навчальної дисципліни, яку він викладає, до моральних настанов, які він пропагує.

Сукупність особистих якостей викладача формує його авторитет, тобто загально визнану студентами значущість його достоїнств і оснований на цьому силу його виховного впливу. Авторитетним є той викладач, який глибоко знає свій предмет і майстерно його викладає, любить молодь, відчуває її наміри і прагнення, доброзичливо відгукується на них.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте складові професійної педагогічної діяльності викладача вищої школи.
2. Розкрийте зміст поняття «професійна компетентність викладача вищої школи».
3. Який стиль педагогічної діяльності, на вашу думку, є найбільш доречним при взаємодії між викладачами та студентами. Відповідь обґрунтуйте.
4. Назвіть та охарактеризуйте основні компоненти психолого-педагогічної структури діяльності викладача.
5. Охарактеризуйте напрями професійної діяльності викладача.
6. Сформулюйте вимоги до особистості викладача вищої школи.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Визначте й охарактеризуйте 10 професійно важливих особистісних якостей сучасного викладача вищого навчального закладу. Проранжуйте їх за значимістю від найбільш важливих до найменш важливих.

Завдання 2. Визначте 7–10 факторів, які можуть впливати на професійний розвиток педагогів (як сприяти, так і перешкоджати). Заповніть таблицю.

<i>Фактори, що сприяють професійному розвитку педагога</i>	<i>Фактори, що перешкоджають професійному розвитку педагога</i>

Завдання 3. Написати есе на тему «Портрет ідеального викладача».

Обсяг есе – до 3 сторінок формату А4, шрифт Times New Roman, кегель 14 pt з інтервалом 1,5 між рядками, з відступами від країв аркуша по 2 см зліва та згори і по 1,5 см знизу та справа. У разі використання літератури та інших джерел посилання на них обов'язкове.

При написанні есе слід дотримуватися такого порядку викладу:

1. Актуальність проблеми.
2. Теза. Студент повинен чітко сформулювати тезу, яку він хоче довести або спростувати..
3. Пояснення суті даної тези.
4. Особисте ставлення до висунутих положень.
5. Висновок.

Критерії оцінювання есе:

– **релевантність** (есе повинно відповідати темі та повністю розкривати питання. При розкритті теми студент може використовувати конкретні приклади або ж власні розмірковування);

– **оригінальність та самостійність** (незалежність та спроби автора розкрити тему в контексті власної позиції, самостійність у пошуку інформації. Цитування, використання або повторення чужого тексту (навіть у зміненому вигляді) без наявності посилання буде розцінено як плагіат);

– **логічність** (есе має бути єдиним і логічно зв'язним текстом. Студент висуває певну тезу й потім підкріплює і розвиває її за допомогою аргументів (можливо, аргументів за і проти) і посилань на ті чи інші джерела. Якщо у роботі буде міститися набір розрізнених і погано обґрунтованих тверджень, то вона отримає низький бал за даним критерієм).

Тестові завдання для самоперевірки

• *Педагогічний професіоналізм – це:*

- а) професіоналізм знань і професіоналізм спілкування;
- б) професіоналізм спілкування і професіоналізм самовдосконалення;
- в) професіоналізм знань, професіоналізм спілкування і професіоналізм самовдосконалення.

• *Фундамент професійного зростання викладача як спеціаліста – це:*

- а) педагогічний такт;
- б) самоосвіта;
- в) організаторські здібності.

• *Культура усної та писемної форм літературної мови, володіння іноземними мовами, сучасними інформаційними технологіями, ефективними методами і прийомами міжособистісного спілкування – це ...:*

- а) комунікативна компетентність;
- б) педагогічна компетентність;
- в) професійна компетентність;
- г) дидактична компетентність.

• *Педагогічна майстерність – це ...:*

- а) комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога;
- б) інтелектуальні уміння, необхідні для моделювання наукового пошуку;
- в) поєднання науки та мистецтва;

г) вміння комунікувати у процесі навчання.

• *Почуття міри у застосуванні засобів педагогічного впливу на студентів – це ...:*

- а) гуманізм;
- б) педагогічний педантизм;
- в) педагогічний такт;
- г) педагогічний стиль.

• *Педагогічні здібності, що становлять основу вмінь доступно, цікаво, чітко і зрозуміло викладати студентам матеріал, здійснювати мотивацію навчально-пізнавальної діяльності це:*

- а) комунікативні здібності;
- б) організаторські здібності;
- в) дидактичні здібності;
- г) перцептивні здібності;
- д) науково-пізнавальні здібності.

• *Назвіть стиль спілкування, який характеризується застосуванням елементів педагогічної майстерності та рівності у стосунках викладача та студентів:*

- а) авторитарний;
- б) ліберальний;
- в) демократичний;
- г) авторитетний.

• *Професійна компетентність – це ...:*

- а) психодіагностична і психопрогностична оцінка особистості людини відповідно до вимог її професійної діяльності;
- б) професійна готовність і здатність суб'єкта праці до розв'язання завдань і виконання професійних обов'язків;
- в) усвідомлення педагогом себе як суб'єкта педагогічної діяльності;
- г) системний світогляд і модельне професійне мислення.

• *Педагогічні здібності, що проявляються у здатності контролювати себе, володіти емоціями в складних педагогічних ситуаціях це ... :*

- а) гносеологічно-дослідницькі здібності;
- б) сугестивні здібності;
- в) прогностичні здібності;
- г) здатність до педагогічної імпровізації;
- д) емоційна стійкість.

• *Комплексним показником, який характеризує якість виконання науково-педагогічним працівником його функцій є:*

- а) професіоналізм;
- б) компетентність;
- в) рівень інтелекту;
- г) фаховість.

Тема 10. Етика та психологія педагогічної діяльності викладача вищої школи

Мета вивчення теми: визначити сутність і основні складові педагогічної етики, педагогічного спілкування та педагогічної техніки викладача вищої школи, засвоїти шляхи конструктивного вирішення педагогічних конфліктів.

Ключові терміни: спілкування, педагогічне спілкування, професійно-педагогічна комунікація, суб'єкти педагогічного спілкування, вербальне спілкування, невербальне спілкування, стиль педагогічного спілкування, педагогічний конфлікт.

План

1. Сутність і зміст педагогічної етики.
2. Педагогічна техніка та механізми впливу викладача на студентів.
3. Професійно-педагогічне спілкування у вищій школі.
4. Педагогічні конфлікти в системі вищої освіти та шляхи їх подолання.

1. Сутність і зміст педагогічної етики

Педагогічна етика – розділ професійної етики, який вивчає сутність і зміст, особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її категорії, норми, принципи, функції у процесі педагогічної діяльності.

Змістовні структурні компоненти педагогічної етики:

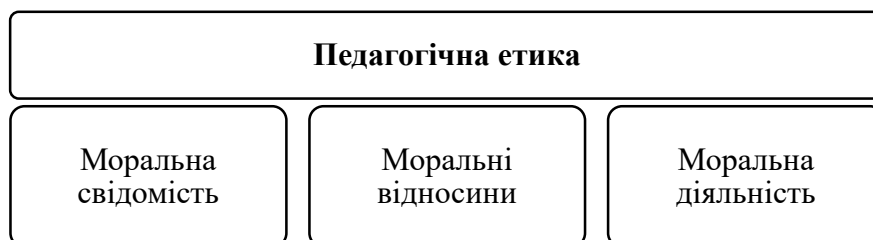

Рис. 10.1. Структура педагогічної етики

Моральна свідомість – форма суспільної свідомості, яка відображена і закріплена у вигляді моральних норм і правил поведінки людей у суспільному та особистому житті. Включає в себе моральні знання та моральні почуття.

Моральні знання є особливою формою духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності з погляду моральності (добра, справедливості, гідності), яка характеризується усвідомленням їх істинності.

Моральні почуття – це форма суб'єктивного, безпосереднього переживаного морального ставлення особистості до явищ навколишньої дійсності, інших людей і їхніх вчинків, самої себе і власних дій.

Таблиця 10.1.

Функції педагогічної моралі

Функція	Сутність	Реалізація в педагогічній діяльності
<i>Гносеологічна (пізнавальна)</i>	Мораль дає людині нові знання про світ і водночас є формою суспільної свідомості.	Моральна діяльність у педагогічній сфері ґрунтується, передусім, на загальних моральних поглядах, нормах, оцінках. Соціальна, у т.ч. моральна перспектива, орієнтація на майбутнє – професійний обов'язок викладача.
<i>Ціннісно-орієнтаційна</i>	Людина оцінює події, явища та поведінку інших людей із погляду сенсу людського життя за допомогою певної системи ціннісних орієнтацій.	Будь-яка педагогічна діяльність має бути морально орієнтованою, адже її результат має велику соціальну цінність і спрямований на виховання моральності студентів. Реалізація ідей педагогічної моралі забезпечує формування ціннісних орієнтацій на моральну діяльність і вдосконалення моральних відносин між індивідами.
<i>Виховна</i>	Моральні оцінки, стимули та моральні орієнтації спрямовані на виховання моральної особистості студента.	Педагогічна мораль вимагає від викладача особливого рівня вихованості. Його внутрішній світ, манера поведінки та звички повинні бути підпорядковані принципам, нормам і правилам, які акумульовані в педагогічному середовищі та здійснюють виховний вплив і на самого викладача.

Теоретико прикладними завданнями педагогічної етики в сучасних умовах є:

- забезпечення гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності, орієнтації особистості викладача на моральне виховання студентів;
- виявлення чинників, які сприяють зростанню рівня моральності педагога і студентів або навпаки, гальмують цей процес;
- розкриття механізмів взаємозв'язку, гармонії моральних і професійних якостей викладача;
- дослідження механізму вдосконалення морально-правових відносин між педагогом та суспільством;
- розв'язання проблеми моральної мотивації педагогічної діяльності, її морального, матеріального стимулювання і суспільного визнання.

Реалізація комплексу завдань педагогічної етики сприятиме моральному вихованню студентської молоді та самовихованню викладачів.

2. Педагогічна техніка та механізми впливу викладача на студентів

Серед багатьох джерел педагогічного впливу на студентів особливе місце належить викладачу. Будь-який вплив педагога спрямований, у кінцевому рахунку, на формування, закріплення і зміну установок, ставлень, думок, почуттів, дій студентів, тобто покликаний впливати на всі сторони їх психічної і практичної діяльності. Важливе місце у такому впливі належить переконанню.

Переконання – це метод педагогічного впливу, при якому викладач звертається до свідомості, почуттів і досвіду людей з метою формування у них свідомого ставлення до навколишньої дійсності.

Переконання – це, перш за все, вплив на свідомість людини, на її розуміння себе і зовнішнього світу, з тим, щоб це розуміння привести у відповідність до вимог наукового знання, вимог суспільства, ЗВО.

Переконання розуміють у двох значеннях: **по-перше**, як спосіб чи метод впливу, **по-друге**, як результат переконуючого впливу. **Як метод** педагогічного впливу, воно спрямоване на формування у студентів поглядів і критеріїв, які є для них керівництвом у практичній діяльності, тобто, веде до вироблення власних переконань особистості. **Як результат** практичного впливу, переконання являють собою тверді, засновані на певних принципах, життєві позиції людини. Переконання формуються у процесі засвоєння студентами системи знань, яка передбачена навчальною програмою. Переконання прийнято розуміти як сформовану потребу особистості діяти у відповідності до своїх знань. Це система усвідомлених потреб особистості, які спонукають її діяти у відповідності до її поглядів, принципів, світогляду.

Саме тому викладачам важливо знати, що при переході знань у переконання необхідно, щоб моральні цінності отримували особистісну значущість для молоді, щоб вимоги суспільства, статутів ЗВО перетворювались у їх внутрішні потреби.

Для того, щоб переконання як метод впливу на студентів було максимально доказовим, воно повинно відповідати цілому ряду вимог:

- зміст і форма переконань повинні відповідати рівню вікового розвитку студентів, бути зрозумілими і доступними для них;
- переконання повинно будуватися з урахуванням індивідуальних особливостей кожного студента;
- при всіх умовах переконання повинно бути послідовним, логічним, максимально доказовим;
- переконання повинно вмещувати як узагальнені положення (принципи, правила), так і конкретні факти, приклади. Коли мають справу з молоддю, то значне місце в переконанні, як методі виховання, повинен займати наочно-образний матеріал, приклади.

Іншим засобом впливу на аудиторію є навіювання.

Навіювання – психологічний вплив, який здійснюється за допомогою мовних і немовних засобів і відрізняється від, наприклад, переконання зниженою аргументацією.

Навіювання буває:

- планованим
- непланованим
- мимовільним

При цілеспрямованому (плановому) навіюванні викладач ставить перед собою мету навіяти студенту ту чи іншу думку, дію, вчинок тощо.

За способом впливу навіювання поділяються на прямі та опосередковані.

При прямому впливі викладач прямо і відкрито закликає студентів до здійснення певної дії чи утримує його від неї.

До прямого педагогічного навіювання відносяться:

- навіуючі настанови (повеління, вказівка, розпорядження, заборона);
- команди;
- накази.

Метою навіювання є вироблення у студентів впевненості в собі, переборення страху, корегування рівня прагнень особистості, переборення когнітивного дисонансу, ослаблення негативних звичок, зміна образу поведінки тощо.

Опосередковане, непряме навіювання розраховане також на безумовне прийняття інформації, але саме повідомлення подається не в наказовій формі, а у вигляді розповіді, опису якогось випадку чи натяку, які сприймаються людиною і впливають на її поведінку.

Основними формами такого навіювання є натяк, опосередкована навіуюча підтримка, осуд.

Отже, навіювання і переконання як основні способи комунікативного впливу на студентів не можуть використовуватись ізольовано, поза загальною системою виховного впливу на заняттях, їх пов'язує, перш за все, те, що у більшості випадків вони здійснюються з допомогою слова і залежать від особистості викладача.

3. Професійно-педагогічне спілкування у вищій школі

Педагогічне спілкування визначається в психології як взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, здійснювана знаковими засобами і спрямована на значимі зміни властивостей, станів, поведінки й індивідуально-значеннєвих утворень партнерів.

Педагогічне спілкування є основною формою здійснення педагогічного процесу. Його продуктивність визначається, насамперед, цілями і цінностями спілкування, що повинні бути прийняті всіма суб'єктами педагогічного процесу як імператив їхньої індивідуальної поведінки.

Ціль педагогічного спілкування полягає як у передачі суспільного і професійного досвіду (знань, умінь, навичок) від педагога до студентів, так і в обміні особистісними характеристиками, пов'язаними з досліджуваними об'єктами і життям у цілому. У спілкуванні відбувається становлення (тобто

виникнення нових властивостей і якостей) індивідуальності як студентів, так і викладачів.

Таким чином, повноцінне педагогічне спілкування є не лише багатограним, а й поліфункціональним. Воно забезпечує обмін інформацією і співпереживання, пізнання особистості і самоутвердження, продуктивну організацію взаємодії. Обмін інформацією і ставленнями реалізує комунікативний бік спілкування, пізнання особистості і самоутвердження – перцептивний, а організація взаємодії – інтерактивний.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами у навчальний час і поза ним, яке має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне й оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого виду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та на взаємини між педагогом і студентами та всередині студентського колективу.

На основі стилю роботи і ставлення педагога до колективу виокремлюють такі стилі педагогічного спілкування:

- спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю;
- спілкування на основі дружнього ставлення;
- спілкування-дистанція;
- спілкування-залякування;
- спілкування-загравання.

Педагогічне спілкування передбачає наявність таких умінь:

- оперативно і правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що постійно змінюються;
- правильно планувати і здійснювати систему комунікації;
- швидко і точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають як творчій індивідуальності педагога, так і індивідуальним особливостям вихованця;
- постійно відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні.

Отже, компонентами професійно-педагогічної комунікативності педагога є:

- наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми у найрізноманітніших сферах;
- органічна взаємодія загальнолюдських та професійних показників комунікативності;
- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;
- наявність здібностей до здійснення педагогічної комунікації;
- наявність комунікативних навичок та вмінь.

Спілкування викладача, яке реалізується в рамках ролі професійної позиції, завжди цілеспрямовано. При цьому сам педагог ніби перебуває в декількох «площинах»: він безпосередньо взаємодіє з партнером, спостерігає за собою і своїми діями з позицій їхньої «професійної відповідності» (рефлексивний контекст спілкування), утримує під контролем свідомості спочатку прийняту ціль і одночасно оцінює доцільність її збереження чи зміни на нову (раціональний контекст спілкування). Таким чином, нерідко педагогічне

спілкування є засобом вирішення власне навчальних чи виховних задач, ініціатором, організатором і головною керівною ланкою якого є викладач.

4. Педагогічні конфлікти в системі вищої освіти та шляхи їх подолання

Існують різні визначення поняття «конфлікт», але усі вони підкреслюють наявність протиріччя, що набуває форму розбіжностей, якщо мова йде про взаємодію людей.

У психології конфлікт визначається як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій в окремо взятому епізоді у свідомості, у міжособистісних взаємодіях або міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей, пов'язаних з негативними емоційними переживаннями.

Під поняттям «конфлікт» (від лат. *conflictus* – зіткнення) ми розуміємо виникнення складних для подолання протиріч, зіткнення протилежних інтересів на підставі суперництва, відсутності взаєморозуміння у різних питаннях, пов'язаних з гострими емоційними переживаннями.

Конфлікт – зіткнення інтересів окремих осіб або груп, їхній ідей, протилежних поглядів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо. В основі конфлікту можуть лежати реальні або ілюзорні, усвідомлені й неусвідомлені протиріччя, спроба вирішення яких відбувається на фоні гострих емоційних станів.

Ознаками педагогічного конфлікту є:

- контакти викладача та студента зводяться до мінімуму;
- під час взаємодії кожен відстоює свої цінності, які не збігаються в суб'єктів конфлікту;
- виникає психологічний антагонізм між викладачем і студентом;
- об'єктивні причини конфлікту переносяться на особу, з якою конфліктують, тобто набувають суб'єктивного характеру.

Для взаємодії між викладами та студентами характерними є *конфлікти діяльності* та *конфлікти взаємин* у особистісній сфері учасників педагогічного процесу.

Конфлікти дидактичної взаємодії мають місце тоді, коли, *по-перше*, оцінка викладача виступає знаряддям покарання студента; *по-друге*, коли за однакові помилки, наприклад, у контрольній роботі, викладач виставляє різні оцінки. Є конфлікти, спричинені хибною тактикою педагогічної взаємодії:

- неоднакове ставлення викладача до студентів;
- порушення педагогічної етики та грубощі;
- приниження гідності;
- підкреслювання своєї правоти;
- погроза студентам перед екзаменами та заліками;
- категоричність у судженнях;
- відсутність індивідуального підходу, незнання індивідуальних особливостей і, як наслідок, негативний психічний стан студентів, боязкість, тривожність, напруга, втомленість тощо.

З метою попередження конфліктних ситуацій викладачам **потрібно запобігати таким помилкам** керівництва діяльністю студентів:

- невміння правильно сформулювати мету управління;
- невміння враховувати вікові та індивідуальні особливості студентів;
- недостатній кругозір викладача;
- нетактовність, а іноді навіть грубощі в стосунках зі студентами;
- невміння стимулювати поведінку і діяльність студента як покаранням,

так і заохоченням;

- неправильне реагування на критику;
- викладач намагається не помічати конфлікту, не контролює вирішення

питання;

- пристосовується до вимог конфлікуючих, не бажає псувати стосунки.

Конфліктна поведінка студента може проявлятися в таких *формах*:

- порушення трудової дисципліни;
- грубощі, зухвала поведінка;
- незгода і критика будь-яких пропозицій викладача;
- ігнорування педагогічних вимог, ухиляння від виконання завдань.

У педагогічних конфліктах виокремлюють наступні стадії розвитку:

- суперечність у поглядах, думках і оцінках;
- незадоволення;
- протидія;
- протиборство ;

– виникає інцидент – зіткнення неприємного характеру (викладач іде до декана, скарга, відмова від спілкування тощо).

Серед потенційно конфліктогенних педагогічних ситуацій М. М. Рибаківа виділяє такі:

– конфлікти діяльності, що виникають у зв'язку з виконанням навчальних завдань, успішністю, позаучбовою діяльністю;

– конфлікти поведінки (вчинків), що виникають через порушення студентів правил поведінки на заняттях, а також поза навчальним закладом;

– конфлікти взаємин, що виникають у сфері емоційно-особистісних відносин студентів та викладачів у сфері їхнього спілкування в процесі педагогічної діяльності.

Основою конфлікту є конфліктна ситуація, у якій присутні:

– *предмет конфлікту* – протиріччя (проблема), що протидіючі сторони намагаються вирішити;

– *об'єкт конфлікту* – проблемна ситуація на основі пересічних інтересів опонентів, що бажають контролювати її і керувати нею;

– *суб'єкт конфлікту* – конфліктна особистість чи проблеми, здатні спровокувати конфлікт.

Для вирішення конфлікту існує два основні шляхи:

1) через зміну об'єктивної ситуації (переглянути обсяг навчального навантаження, змінити розклад занять тощо);

2) через зміну власної суб'єктивної позиції чи позиції студентів щодо ситуації конфлікту.

Проте важливо шукати шляхи задоволення інтересів обох сторін. Якщо конфлікт вирішується психологічно виправдано, він мобілізує розум, волю, зближує інтереси.

Способи подолання причин конфлікту:

- ідеологічні – знімаються консенсусом (згодою);
- амбіційні – підкреслити значущість особистості іншої людини;
- етичні – керуватися нормами етикету, правилами внутрішнього розпорядку.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте сутність та функції педагогічного спілкування у вищій школі.

2. Розкрийте зміст поняття «педагогічний конфлікт», визначте їх види та причини виникнення.

3. Проаналізуйте основні шляхи профілактики та подолання педагогічних конфліктів у вищій школі.

4. Визначте види конфліктів у студентській групі.

5. Назвіть основні психолого-педагогічні проблеми спілкування викладача та студента.

6. Розкрийте зміст поняття «авторитет викладача», назвіть його складові компоненти та запропонуйте власні критерії визначення авторитетності викладача вищої школи.

Завдання для практичного виконання

Завдання 1. Розробіть 5-7 порад для викладача та студента для уникнення конфліктних ситуацій.

Завдання 2. Проаналізуйте конкретну ситуацію педагогічного конфлікту (студент – студент, студент – батьки, педагог – група, студент – група, педагог – адміністрація) за поданими етапами. Ситуацію слід описати самостійно.

Алгоритм виконання завдання:

1) Самостійно опишіть певну конфліктну педагогічну ситуацію.

2) Проаналізуйте конфліктну ситуацію відповідно до плану:

- назвіть суб'єктів конфліктної ситуації; вказати, хто став ініціатором конфлікту;

- виявіть причину(и) конфлікту (можливі групи причин: матеріально-технічні, ціннісно-орієнтаційні, фінансово-організаційні, управлінсько-особистісні, соціально-демографічні, соціально-психологічні);

- вкажіть тип конфлікту (наприклад: конфлікти, породжені перепонами в досягненні цілей спільної діяльності; конфлікти, породжені перепонами в досягненні особистих цілей; конфлікти, спричинені протидією окремих людей

соціальним нормам; особистісні конфлікти, зумовлені несумісністю індивідуальних психологічних рис / фахові конфлікти, конфлікти сподівань, конфлікти особистих інтересів);

- опишіть можливе вирішення конфлікту відповідно до однієї зі стратегій (уникнення, пристосування, примушення, компроміс, співробітництво);

- перерахуйте способи попередження конфлікту на стадії передконфліктної ситуації.

Тестові завдання для самоперевірки

1. Назвіть стиль спілкування, який характеризується застосуванням в освітньому процесі елементів педагогічної майстерності та рівності у стосунках викладача та студентів.

- а) авторитарний;
- б) ліберальний;
- в) демократичний;
- г) авторитетний.

2. Педагогічна майстерність – це...

- а) результат творчої педагогічної діяльності;
- б) культура мовлення, культура спілкування;
- в) синтез наукових знань, умінь і навичок, методичного мистецтва і особистісних якостей педагога;
- г) сукупність психічних особливостей педагога, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю.

3. Які є види конфліктних педагогічних ситуацій?

- а) конфліктні ситуації діяльності;
- б) конфліктні ситуації поведінки;
- в) конфліктні ситуації стосунків;
- г) всі відповіді вірні.

Основним змістом конфлікту є:

- а) зіткнення інтересів;
- б) зіткнення потреб;
- в) конфліктна взаємодія;
- г) бажання поспілкуватися.

4. Який з ігрових методів вирішення конфліктів полягає у здатності поставити себе на місце іншого, уявити його думки, почуття, зробити висновки про мотиви та зовнішні подразники його поведінки?

- а) метод логічного аналізу
- в) метод емпатії
- в) метод інтроспекції

5. Конфлікт – це...

а) стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються протиборством за наявності протилежних мотивів чи суджень;

б) стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються єдиномисленням за наявності протилежних мотивів чи суджень;

в) процес розгортання воєнних дій однієї країни на території іншої з метою захоплення території першої.

6. Які з наведених типів поведінки є найбільш ефективними при вирішенні конфлікту?

- а) капітуляція
- б) співробітництво
- в) консенсус
- г) адаптація

7. За кількістю учасників конфлікти поділяються на:

- а) внутрішньоособисті;
- б) міжособисті;
- в) міжгрупові;
- г) багатогрупові;
- д) одноосібні.

8. Назвіть стиль спілкування, який характеризується застосуванням на уроці елементів педагогічної майстерності та рівності у стосунках викладача та студентів

- а) авторитарний;
- б) ліберальний;
- в) демократичний;
- г) авторитетний.

9. Метод педагогічного впливу, при якому викладач звертається до свідомості, почуттів і досвіду людей з метою формування у них свідомого ставлення до навколишньої дійсності має назву...

- а) переконання;
- б) навіювання;
- в) виховання;
- г) емпатія.

10. Зіткнення осіб і груп, їхній ідей, протилежних поглядів, інтересів, потреб, оцінок, прагнень, рівня домагань тощо – це...:

- а) конфліктна ситуація;
- б) конфлікт;
- в) внутрішній конфлікт;
- г) сутичка.

ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ

1. Адаптація студентів у закладі вищої освіти.
2. Види контролю та форми перевірки ЗУН студентів.
3. Види семінарських та практичних занять.
4. Вікові особливості студентської молоді.
5. Етапи й основні методологічні характеристики наукових досліджень.
6. Загальнодидактичні методи навчання у вищій школі.
7. Закономірності та принципи процесу навчання у закладі вищої освіти
8. Зміст освіти як проблема дидактики вищої школи.
9. Класифікація педагогічних технологій та технологій навчання у вищій школі.
10. Лекція як провідна форма організації навчання.
11. Мета і завдання виховання у закладі вищої освіти
12. Методи контролю знань, уміння та навичок студентів.
13. Методи психолого-педагогічних досліджень.
14. Навчальний план, навчальна програма, їх структура.
15. Наукова організація праці студентів.
16. Об'єкт, предмет, емпіричний і теоретичний рівні досліджень у педагогіці та психології вищої школи.
17. Освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти.
18. Основні принципи контролю та оцінки знань.
19. Педагогіка та психологія вищої школи як галузь наукових знань, основні категорії та поняття.
20. Педагогічні конфлікти в системі вищої освіти та шляхи їх подолання.
21. Поняття вищої освіти, її мета, завдання, структура.
22. Поняття про дидактику вищої школи.
23. Принципи побудови системи вищої освіти в Україні та за кордоном.
24. Професійно-педагогічне спілкування у вищій школі.
25. Роль та функції куратора академічної студентської групи.
26. Самостійна робота студентів як засіб розвитку та самоорганізації особистості.
27. Структура освітнього процесу у вищій школі.
28. Структура та етапи формування навчального колективу.
29. Студентство як соціальна група.
30. Студентський колектив і студентське самоврядування.
31. Сутність поняття «педагогічний професіоналізм викладача» вищої школи.
32. Сутність понять «контроль», «облік» та «оцінка» знань, умінь та навичок.
33. Сутність, структура та рушійні сили навчання.
34. Типологія закладів вищої освіти в Україні, їх характеристика.
35. Форми організації освітнього процесу у вищій школі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
3. Гладуш В. А. Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ, 2014. 416 с.
4. Гура О. І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ. : Академвидав, 2004. 334 с.
6. Дуткевич Т.В., Максимчук Н.П. Психологія вищої школи : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2010. 246 с.
7. Мороз А. Г. Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2003. 267 с.

Додаткова:

1. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навч.-метод. посіб. для викл., аспір., студ. магістратури. Київ. : Кондор, 2008. 272 с.
2. Атрощенко Т. Культура міжнаціонального спілкування в студентському середовищі. *Шлях освіти*. 2004. №2. С.31–35.
3. Кудіна В. В., Соловей М. І., Спіцин Є. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для вищих навч. Закладів. Київ : Ленвіт, 2007. 194 с.
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
5. Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти / Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Резнік С. М., Богдан Ж. Б. : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2014. 259 с.
6. Сисоєва С. О., Батечко Н. Г. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку. Київ : ВД ЕКМО, 2011. 368 с.
7. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ : Вища школа, 2005. 240 с.

Інформаційні ресурси:

1. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 200 с. URL: <https://textbook.com.ua/pedagogika/1473451769>
2. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
3. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL:https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf

4. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України від 07.03.2018 р. №848-VIII. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

5. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 38-39. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

6. Про вищу освіту. Закон України від 01.01.2019 №1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник. Київ : КНЕУ, 2006, 384 с.
3. Васильєва М. П. Основи педагогічної деонтології. Харків : Нове слово, 2003. 200 с.
4. Виховна робота зі студентською молоддю : навчальний посібник. / Бартенєва І. О. та ін. ; за заг. ред. Т. Ю. Осипової. Одеса : Фенікс, 2006. 288 с.
5. Власова О. І. Педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
6. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2009. 616 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, допов. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.
8. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2006. 332 с.
9. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища школа, 2004, 422 с.
10. Ковальчук Л. О. Практикум з педагогіки: навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 253 с.
11. Малафіїк І. В. Дидактика: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 397 с.
12. Москаленко А.М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*: Соціологія. Психологія. Педагогіка. 2004. № 20–21. С. 51–55
13. Нагорний Б. Г. Студентство і сучасність. Київ : Арістей, 2005. 164 с.
14. П'ятакова Г. П., Заячківська Н. М. Сучасні педагогічні технології та методика застосування їх у вищій школі. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 55 с.
15. Педагогічні технології у неперервній освіті: монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : Візол, 2001. 502 с.
16. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навч. посіб. / за ред. М. В. Артющинної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. Київ : КНЕУ, 2007. 528 с.
17. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007, 424 с.
18. Соловей М. І., Демчик В. С. Виховна робота у вищому навчальному закладі. Київ : Агроосвіта, 2003. 257 с.
19. Філоненко М. М. Психологія спілкування : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008, 224 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Автономія – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом.

Академік – академічне звання, яке мають дійсні члени Національної академії наук України і ряду галузевих академій.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом.

Акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти.

Аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у вищому навчальному закладі/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії.

Атестація – це встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти.

Атракція – спонтанне почуття симпатії у ставленні однієї людини до іншої.

Афіліація – мотиваційний стан, пов'язаний з потребою у спілкуванні, в емоційних контактах.

Б

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС.

Бесіда (в дидактиці) – метод навчання, при якому вчитель, спираючись на наявні в учнів знання й досвід, користуючись запитаннями, підводить учнів до розуміння й засвоєння нових знань, до повторення й перевірки знання навчального матеріалу.

В

Викладання – це діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента, яка виявляється в передачі інформації, організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, наданні

допомоги в разі труднощів у процесі навчання, стимулювання інтересу, самостійності й творчості студентів, оцінці їхніх навчальних досягнень.

Викладацька діяльність – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору

Виховання – це керівництво набуттям студентами знань, засвоєнням певних поглядів, виробленням правильних звичок, формуванням потреб, інтересів, мотивів (якщо цей процес упроваджують спеціально підготовлені педагоги, тоді це – виховання у вузькому значенні слова, якщо на особистість впливає вся сукупність життєвих умов, тоді це – широкий зміст поняття виховання).

Виховна система – умовно об'єднаний комплекс виховних цілей, людей, які реалізують їх у процесі цілеспрямованої діяльності, відносин між її учасниками, освоєного середовища й управлінської діяльності із забезпечення життєздатності цієї системи.

Виховні цілі – цілі, що відповідають формуванню соціальних і особистісних якостей, а також ціннісно-сміслових ставлень людини до навколишнього світу і самої себе.

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Вміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок, формується шляхом вправ і створює можливість виконання дії не лише у звичних, а й у змінених умовах.

Вправа – повторне виконання дії з метою її засвоєння.

Вчене звання – звання, яке присвоюється науковим працівникам залежно від виконуваної ними науково-дослідної або науково-педагогічної роботи.

Г

Галузь знань – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей.

Гра – форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів.

Гра рольова – спільна групова гра, у якій учасники беруть на себе й виконують різні соціальні ролі.

Гра сюжетна – гра, у якій її учасники відтворюють різні сюжети з реального життя, казок, розповідей тощо.

Д

Дидактика – складова частина педагогіки, яка розробляє теорію освіти й навчання, виховання в процесі навчання, науково обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання.

Дидактика вищої школи – це окремий розділ педагогіки вищої школи, у якому розглядаються теоретичні та практичні аспекти освіти й навчання, досліджуються проблеми змісту, принципів, методів, форм і технологій професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах закладу вищої освіти.

Дидактичні принципи – основні дидактичні положення, які визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи школи згідно з загальними цілями й закономірностями процесу навчання.

Дискусія – широке публічне обговорення якогось суперечливого питання.

Диференційоване навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, соціальний досвід спрямована на оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток студентів, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних навичок за різними навчальними планами та програмами.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра.

Докторант – науковий або науково-педагогічний працівник, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в докторантурі у вищому навчальному закладі (науковій установі) для здобуття ступеня доктора наук.

Е

Емпатія – стан, пов'язаний зі здатністю емоційно відгукуватися на переживання інших людей. Він допускає суб'єктивне сприйняття іншої людини, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок і почуттів.

Є

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

З

Заклад вищої освіти – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Закономірності навчання – це впорядкованість педагогічних явищ, яка ґрунтується на повторюваності фактів і відображає стійкі залежності між елементами процесу навчання (метою, змістом, засобами навчання, навчальною діяльністю), а також його залежність від об'єктивних, стійких зовнішніх зв'язків.

Закономірності виховання – стійкі й суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, що забезпечують його ефективність.

Засіб навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію освітнього процесу.

Засоби виховання – це предмети матеріальної та духовної культури, які використовуються у процесі навчання.

Здібності – індивідуальні особливості людини, від яких залежить освоєння знань, умінь і навичок, а також успішність виконання різних видів діяльності.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Знання – факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини.

І

Індивід – людина як представник певного виду живих істот; будь-яка конкретна людина, безвідносно до її особистісних якостей і соціального статусу.

Індивідуальність – неповторність психіки та особистості людини, своєрідне поєднання її фізичних і психічних особливостей.

Індуктивний спосіб пізнання – спосіб пізнання, який полягає в переході від одиничних фактів (прикладів) до загального положення (правила).

Ініціативність – морально-психологічна риса особистості, яка характеризується здатністю і схильністю до активних і самостійних дій.

Інтелект – сукупність загальних розумових здібностей: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати, перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати.

Інтерес – форма емоційного вияву пізнавальної потреби, що забезпечує скерованість особистості на глибше пізнання дійсності й нових явищ. Задоволення інтересу не зменшує його, а виявляє нові його форми, завдяки яким пізнання явищ досягає вищого рівня розуміння.

Інформаційні технології навчання – методологія і технологія освітнього процесу з використанням новітніх електронних засобів.

К

Кафедра – це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту.

Компетентність – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей.

Конфлікт – особливий вид взаємодії, в основі якої лежать протилежні й несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

Конфлікти поведінки (вчинків) – конфлікти, які виникають з приводу порушення студентом правил поведінки в освітньому закладі та поза ним.

Конфлікти ресурсів – конфлікти, які виникають з приводу нестачі матеріальних ресурсів для виконання поставлених завдань.

Конфлікти стосунків – виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків студентів та викладачів, у сферах спілкування в процесі педагогічної діяльності.

Конфліктна ситуація – стан загострення суперечностей у соціальній групі, колективі.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Куратор академічної групи – особа, що організує систему відносин через різноманітні види виховної діяльності академічної групи, створює умови для індивідуального самовиразу кожного студента і розвитку кожної особистості

Л

Лабораторія – 1) спеціалізована установа або відділ установи будь-якого підприємства, навчального закладу, науково-дослідного інституту, де провадиться експериментальна науково-дослідна й навчальна робота, здійснюються контрольні випробування, аналізи тощо; 2) спеціально обладнане приміщення для проведення науково-дослідної роботи, наукових або навчальних експериментів, контрольних випробувань.

Ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності.

М

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей.

Методи виховання – науково обґрунтовані способи педагогічної взаємодії зі студентами, організації та самоорганізації їхнього життя.

Методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної та практичної діяльності; форми й нормативи логічно правильних способів отримання потрібних результатів.

Мислення – процес опосередкованого й узагальненого відображення предметів і явищ довкілля в їхніх істотних властивостях і зв'язках.

Мислення абстрактне – це розумовий процес відволікання від певних властивостей предметів (чуттєвих даних дійсності) і явищ з метою пізнання; оперування лише ідеальними утвореннями – поняттями, ідеями, уявними образами.

Мислення вербальне – вид мислення, що реалізується в мовленнєвих актах засобами мови, опередмечує думку в мовних виразах.

Мислення логічне – вид мислення, що відбувається з опорою на поняття, судження, закони логіки. Протилежним до логічного є «алогічне мислення», тобто таке, що суперечить законам логіки.

Мислення наочно-образне – вид мислення, що передбачає оперування візуальними образами, образами пам'яті й образами уяви.

Мислення практичне – процес мислення, нерозривно пов'язаного з конкретними діями людей і спрямованого на розв'язання практичних проблем, ситуацій. Воно є інтелектуальною підготовкою до фізичних дій – постановки мети, складання плану дій, пошуку засобів, необхідних для досягнення мети.

Мислення продуктивне – вид мислення, у якому найповніше виявляються інтелектуальні здібності людини, її творчий потенціал.

Мислення теоретичне – вид мислення, спрямований на постановку та розв'язання абстрактних теоретичних завдань і проблем, які не цілком зумовлені практичними потребами. Його ознаки – ідеалізація, абстрагування, системність.

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 120-150 кредитів ЄКТС.

Мотив – спонукальна причина діяльності людини, те, заради чого вона здійснюється. У ролі мотиву можуть виступати потреби, інтереси, потяги, емоції, установки, ідеали тощо.

Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось, спонукання до діяльності.

Н

Навички – автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії (доведені до автоматизму вміння).

Навчальний план – документ, що складається вищим навчальним закладом освіти на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки, який визначає перелік і обсяг нормативних та вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми та засоби здійснення поточного й підсумкового контролю.

Навчання – це процес засвоєння студентами інформації у вигляді знань, умінь та навичок, а також професійних компетенцій за допомогою викладача як організатора цього процесу.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

О

Освіта як процес – система набування знань, навичок, умінь, способів мислення і діяльності.

Освіта як результат – рівень освіченості, ступінь оволодіння глибиною, широтою і змістом знань, навичок і умінь.

Освітній заклад – заклад, що здійснює освітній процес, тобто реалізує одну або кілька освітніх програм.

Освітній простір – сукупність закладів освіти, державної системи управління й суспільних об'єднань, які реалізують освітні програми.

Освітній процес – активний процес взаємозалежної і взаємозумовленої діяльності суб'єктів та об'єктів навчання й виховання, що становить організовану й цілеспрямовану навчально-виховну діяльність його учасників, їх навчання, виховання, розвиток, а також професійну, моральну і психологічну підготовку до різних видів діяльності.

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій).

Освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб.

Освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Освітня технологія – технологія, що відображає загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору та призначена для прогнозування розвитку освіти, її конкретного проектування і планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних освітнім цілям стандартів.

Особа з особливими освітніми потребами – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти.

Особистісно орієнтоване навчання – навчання, центром якого є особистість, її самобутність і самоцінність.

Оцінка – спосіб і результат встановлення факту відповідності чи невідповідності знань, умінь, навичок, засвоєних студентом, цілям та завданням навчання.

II

Парадигма освіти – система основних наукових досягнень (теорій, методів), за зразком яких організовується дослідницька практика вчених у певній галузі у визначений історичний період.

Педагогіка – 1) наука про спеціально організовану цілеспрямовану і систематичну діяльність з формування людини – про зміст, форми та методи виховання, освіти і навчання; 2) сукупність теоретичних і прикладних наук про навчання, виховання й розвиток особистості.

Педагогіка вищої школи – галузь педагогічної науки, яка вивчає педагогічні закономірності й засоби організації та здійснення освітнього процесу (самоосвіти), навчання, виховання (самовиховання), розвитку (саморозвитку) і професійної підготовки студентів (слухачів) до певного виду діяльності й суспільного життя.

Педагогічна діагностика – комплекс методів, прийомів, правил і засобів, які використовуються педагогами з метою вимірювання динаміки процесів і результатів навчальної та виховної роботи.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші відносини або зв'язки діяльності ВНЗ.

Педагогічна інноватика – вчення про створення, оцінювання, освоєння й використання педагогічних новацій.

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну вишівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей.

Педагогічна культура – сутнісна характеристика особистості викладача, що відображає динамічну систему професійних цінностей його діяльності та поведінки.

Педагогічна майстерність – доведена до вищого ступеня досконалості навчальна та виховна вправність, що відбиває особливу відточеність методів і прийомів застосування психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується високий рівень ефективності освітнього процесу.

Педагогічна придатність – сукупність мінімальних психічних, психофізіологічних, соціально-особистісних якостей особистості, необхідних для здійснення педагогічної діяльності.

Педагогічна рефлексія – усвідомлення співрозмовником того, як він сприймається партнером по спілкуванню.

Педагогічна ситуація – фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості студента і колективу, які враховує викладач, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Педагогічна творчість – прийняття та здійснення педагогом оптимальних нестандартних рішень у змінних умовах навчально-виховного процесу.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у закладі вищої освіти.

Педагогічна технологія – своєрідна конкретизація методики, проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами, на занятті й поза ним, яке має певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого виду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та на взаємини між педагогом і студентами і всередині студентського колективу.

Педагогічний контроль – система перевірки результатів навчання і виховання студентів.

Педагогічний конфлікт – протиріччя між вихователем (вихователями) і вихованцем (вихованцями).

Педагогічний такт – принцип міри, необхідний у процесі спілкування з учнями, який визначається педагогічною майстерністю, досвідом, рівнем культури й особистісними якостями педагога.

Педагогічні здібності – узагальнена сукупність індивідуально-психологічних особливостей і професійно значущих якостей педагога, які забезпечують досягнення високих результатів у педагогічній діяльності. Розрізняють такі педагогічні здібності: гностичні, дидактичні, комунікативні, перцептивні, прогностичні та ін.

Перевиховання – перебудова установок поглядів і способів поведінки, що суперечать етичним нормам.

Принципи навчання вищої школи – це вихідні положення теорії навчання, які є загальним орієнтиром для визначення змісту, засобів, форм і методів організації навчання.

Проблемне навчання – дидактична система, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового пошуку.

Професійна педагогічна етика – 1) складова етики, що відображає специфіку функціонування моралі в цілісному педагогічному процесі; 2) наука про моральні аспекти діяльності педагога.

Психологія вищої школи – галузь психологічної науки, що вивчає індивідуально-особистісні, а також соціально-психологічні явища, породжені умовами закладу вищої освіти.

Психолого-педагогічне дослідження – це цілеспрямований процес науково-пізнавальної діяльності, мета якого полягає у виявленні, перевірці й використанні у практичній діяльності тих засобів, прийомів та способів, які вдосконалюють освітній процес.

Р

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів.

Рефлексія – схильність до аналізу своїх переживань, звернення свідомості на самого себе (самосвідомість), осмислення свого стану.

Рівень освіти – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Робоча програма навчальної дисципліни програма – документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань і вмінь студентів.

Розвивальне навчання – група ідей та концепцій навчання та практики освіти, центральною в якій є особистість людини, що розвивається.

Розвиток – це цілеспрямований, систематичний і безперервний процес удосконалювання розумової, психічної, фізичної і професійної діяльності студента за допомогою відповідного навчального матеріалу, доцільного впливу та адекватної організації освітнього процесу у закладі вищої освіти.

С

Самовиховання – це свідомо, цілеспрямована, самостійна діяльність, яка веде до вдосконалення.

Самоконтроль – здійснення усвідомлених вольових зусиль, спрямованих на підтримання належного психічного тону, збереження енергійності, працездатності й, водночас, на стримування власних емоцій.

Самоосвіта – цілеспрямована робота особистості з розширення та поглиблення своїх знань, удосконалення наявних і набуття нових навичок і вмінь.

Саморозвиток – процес активної, послідовної, прогресивної та незворотної якісної зміни психологічного статусу особистості, можливий на певному ступені вікового розвитку, за сформованості механізмів саморегуляції.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру,

власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Семестровий залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентами навчального матеріалу на підставі виконаних ними певних робіт на семінарських, практичних, лабораторних заняттях.

Семестровий іспит – форма підсумкового контролю з окремої навчальної дисципліни за семестр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу.

Система вищої освіти – це сукупність закладів вищої освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, опанування випускниками освітньо-професійних програм, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Спеціалізація – складова спеціальності, що визначається закладом вищої освіти та передбачає профільну спеціалізовану освітню програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти.

Спеціальність – складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка.

Стипендії – готівкові виплати студентам або їхнім сім'ям, які дають змогу покрити видатки на навчання.

Студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу, створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії, побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу;

Т

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності, що носять суспільно позитивний характер.

Тест – сукупність взаємопов'язаних контрольних завдань, які дозволяють надійно та валідно вимірити й оцінити знання, уміння та будь-які інші характеристики особистості.

Технологія навчання – шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмету, теми, питання. Її можна назвати дидактичною технологією.

У

Увага – форма психічної діяльності, що виявляється в спрямованості й зосередженості людини на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших.

Уміння – це набута в процесі навчання можливість творчо застосовувати отримані знання й досягати запланованого результату в умовах практичної діяльності.

Учіння – складний цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями та навичками, іншими словами – оволодіння соціальним досвідом у його узагальненому вигляді.

Уява – процес створення людиною на основі досвіду образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, своєрідна форма відображення людиною дійсності, в якій виявляється активний випереджальний характер пізнання нею світу.

Ф

Факультет – це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освіти у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

Форма організації навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку й у певному режимі.

Я

Якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

Якість освітньої діяльності – рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Турбар Тетяна Володимирівна

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка»

Рецензент *І.В. Козич*
Відповідальний за випуск *О.І. Іваницький*
Коректор *О.В. Філь*